

БІБЛІОТЕКА КРИМІНАЛІСТА

В. П. КОРЖ

**ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ : ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ,
ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ, КРИМІНАЛІСТИЧНІ
РЕКОМЕНДАЦІЇ**

Науково-практичний посібник

Для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної
поліції

Харків- 2018

УДК 343.98(075.8)

ББК 67.62я73

К.63

Рецензенти:

А.В.Ищенко – доктор юридичних наук, професор кафедри криміналістики Національної академії внутрішніх справ Міністерства внутрішніх спра України

П.В.Цимбал – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедрою кримінального процесу та криміналістики Академії державної фіскальної служби України

Корж В.П.

К.63 Огляд місця події: процесуальні особливості, криміналістичні рекомендації. Науко-практичний посібник для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. – Харків: 2018.

В посібнику визначено процесуальні підстави, завдання, цілі, криміналістичні рекомендації огляду місця події і детально викладено особливості цієї слідчої дії по окремим видам злочинів, тактичні правила виявлення та вилучення слідів, знарядь злочинів, предметів, речей. Запропоновано криміналістичні рекомендації по призначенню експертиз, в залежності від одержаних результатів огляду та примірний перелік питань, які необхідно поставити перед експертом. В роботі визначено повноваження слідчого, прокурора, поліцейських патрульної служби, оперативних працівників кримінальної поліції на місці події.

Для наукових співробітників, практичних працівників органів прокуратури, слідчих, поліцейських патрульної служби, кримінальної поліції, викладачів, курсантів, студентів юридичних факультетів

ЗМІСТ

Вступ прокурора Харківської області, державного радника юстиції 2 класу, Почесного працівник прокуратури України Ю. Б. Данильченко.....	7
---	---

Розділ 1. Огляд місця події у провадженнях про вбивство: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації.....	9
1.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики вбивств при огляді місця події.....	9
1.2. Процесуальні і тактичні особливості огляду місця вбивства.....	15
1.3. Завдання та обов'язки поліцейських патрульної поліції на місці події.....	33
1.4. Особливості тактики огляду місця події вбивства на «замовлення».....	36
1.5. Тактика огляду знаряддя та засобів вбивств, предметів, речей, вилучених з місця події.....	43

Розділ 2. Огляд місця події у провадженнях про крадіжку: процесуальні підстави, тактичні правила, криміналістичні рекомендації	52
2.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики крадіжок при огляді місця події.....	52
2.2. Процесуальні та тактичні особливості огляду місця події.....	55
2.3. Типові слідчі помилки огляду місця крадіжки та способи їх усунення.....	67
2.4. Завдання та обов'язки поліцейських патрульної поліції на місці вчинення крадіжки.....	69
2.5. Тактичні правила огляду предметів, речей, вилучених з місця події.....	72

Розділ 3. Огляд місця події у провадженнях про грабїж: процесуальні підстави, тактичні правила, криміналістичні рекомендації.....	75
3.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики грабежів при огляді місця події.....	75
3.2. Процесуальні та тактичні особливості огляду місця події.....	77

3.3. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції.....	85
3.4. Криміналістичні рекомендації оперативним працівникам поліції щодо проведення оперативно-розшукових заходів з метою розшуку грабіжників....	88
3.5. Тактика огляду поличного, предметів, речей, вилучених з місця події.....	90
Розділ 4. Огляд місця події у провадженнях про розбій: процесуальні підстави, тактичні правила, криміналістичні рекомендації.....	95
4.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики розбоїв при огляді місця події.....	95
4.2. Процесуальні та тактичні особливості огляду місця події.....	97
4.3. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції на місці події.....	108
4.4. Криміналістичні рекомендації оперативним працівникам поліції щодо розкриття та розслідування розбійного нападу.....	112
4.5. Тактичні правила огляду зброї, боєприпасів, предметів, речей вилучених з місця події.....	114
Розділ 5. Огляд місця події у провадженнях про вимагання: процесуальні підстави, тактичні правила, криміналістичні рекомендації.....	117
5.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики вимагання при огляді місця події.....	117
5.2. Процесуальні підстави та тактичні особливості огляду місця події.....	119
5.3. Тактика огляду місця затримання вимагателів з поличним.....	125
5.4. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції та кримінальної поліції по затриманню вимагателів.....	127
5.5. Особливості тактики огляду місця утримання заручника.....	130
5.6. Тактичні правила огляду предметів, речей, вилучених з місця події.....	134
Розділ 6. Огляд місця події у провадженнях про шахрайство: процесуальні підстави, тактичні правила, криміналістичні рекомендації.....	139
6.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики шахрайства.....	139

6.2. Процесуальні підстави та особливості тактики огляду місця події.....	143
6.3. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції при затриманні шахрая з поличним.....	148
6.4. Тактика огляду документів, предметів, речей, вилучених у шахрая.....	150
Розділ 7. Огляд місця події у провадженнях про бандитизм: процесуальні підстави, тактичні правила, криміналістичні рекомендації.....	156
7.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики бандитизма.....	156
7.2. Процесуальні та тактичні особливості огляду місця події.....	160
7.3. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції на місці події.....	168
7.4. Огляд вилучених на місці події речових доказів.....	172
7.5. Огляд банківської установи, на яку здійснено озброєний напад.....	174
Розділ 8. Огляд місця події у провадженнях про злочинне порушення правил безпеки руху і експлуатації транспорту: процесуальні підстави тактичні правила, криміналістичні рекомендації.....	179
8.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики порушення правил безпеки руху і експлуатації транспорту.....	179
8.2. Процесуальні та тактичні особливості огляду місця ДТП.....	181
8.3. Завдання та обов'язки поліцейських патрульної поліції на місці ДТП...187	
8.4. Тактичні правила огляду транспортних засобів.....	190
Розділ 9. Огляд місця події у провадженнях про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або їх аналогів: процесуальні підстави, тактичні правила, криміналістичні рекомендації	194
9.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або їх аналогів при огляді місця події.....	194
9.2. Процесуальні та тактичні особливості огляду місця події.....	203

9.3. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції на місці події.....	213
9.4. Тактичні правила огляду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, вилучених з місця події.....	215
Розділ 10. Огляд місця події у провадженнях про порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки: процесуальні підстави, тактичні правила, криміналістичні рекомендації.....	219
10.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики злочинів про порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки при огляді місця події.....	219
10.2. Процесуальні та тактичні особливості огляду місця пожежі.....	221
10.3. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції при виїзді на місце пожежі чи порушення правил пожежної безпеки.....	229
10.4. Тактичні правила огляду предметів, речей, вилучених з місця події.....	232
Список літератури.....	235
Додаток 1 «Умовні знаки та позначення, які використовуються при виготовленні планів місця події на відкритій місцевості».....	241
Додаток 2 «Умовні знаки та позначення, які використовуються при виготовленні планів місця події у приміщенні».....	248
Додаток 3 «Правила опису зовнішніх ознак людини за методом словесного портрету».....	254

Вступ

Огляд місця події – є найбільш складною, важливою і невідкладною слідчою дією, метою якої є виявлення слідів події злочину, обставин його вчинення та встановлення особи злочинця. Відповідно до вимог ст. 237 КПК України огляд місця події проводить слідчий або прокурор. Невідкладність огляду місця події пояснюється необхідністю своєчасно і швидко отримати інформацію про обставини події з метою організації розшуку злочинця, розкриття та розслідування злочину. Ефективність огляду значною мірою залежить від додержання слідчим, прокурором спеціальних тактичних правил його проведення, використання необхідних сучасних науково-технічних засобів, належного процесуального оформлення як ходу огляду, так і отриманих результатів. Водночас, як свідчить практика, слідчі, прокурори при огляді місця події у провадженнях про тяжкі злочини, допускають серйозні помилки, прогалини. Це призводить до втрати доказів, які мають суттєве значення, ускладнює розслідування. Причини цих недоліків – недостатні знання тактичних прийомів огляду, криміналістичних рекомендацій щодо використання сучасних науково-технічних засобів, способів фіксації результатів огляду. Криміналістичні знання необхідні поліцейським патрульної поліції, оперативним працівникам кримінальної поліції, які в окремих ситуаціях прибувають на місце події раніше слідчого або слідчо-оперативної групи.

У зв'язку з цим посібник В.П.Корж є своєчасним для практичних працівників правоохоронних органів. Автором на сучасному науковому рівні визначено тактичні правила огляду місця події, викладено процесуальні підстави огляду й фіксації його результатів, розроблено криміналістичні рекомендації слідчому, прокурору, спеціалісту, щодо виявлення, дослідження, фіксації й вилучення матеріальних слідів та речових доказів, визначено завдання і повноваження поліцейських патрульної поліції, які прибули на місце події раніше слідчого, прокурора, запропоновано криміналістичні рекомендації оперативним працівникам кримінальної поліції, щодо організаційного та криміналістичного забезпечення встановлення злочинця по «гарячих слідах».

Використання слідчим, прокурором криміналістичних рекомендацій, вказаних у цьому посібнику, сприятиме проведенню огляду місця події якісно і оперативно.

Науково - практичний посібник доктора юридичних наук, професора, Почесного працівника Прокуратури України В.П. Корж «Огляд місця події: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації» має наукове й практичне значення, є актуальним і своєчасним для практичних працівників органів прокуратури, слідчих, спеціалістів, оперативних працівників, поліцейських патрульної поліції, науковців, викладачів, курсантів, студентів юридичних факультетів.

Прокурор Харківської області

державний радник юстиції 2 класу

Почесний працівник прокуратури України

Данильченко Ю. Б.

«В каждом случае преступления первые шаги органов дознания, розыска и следствия являются самыми важными, самыми ценными, как могущие по свежим следам преступника собрать тот материал, который позже может быть стал бы к установлению его уже неуловимым, недоступным, исчезнувшим».

Профессор Н.С.Бокариус.

РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД МІЦЯ ПОДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ВБИВСТВО: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ, ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ, КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

1.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики вбивств при огляді місця події.

Розкриття, розслідування умисних вбивств, вирішення завдань огляду місця події потребують від слідчого, прокурора поліцейських патрульної і кримінальної поліції високого професіоналізму, належних знань теорії та практики криміналістики, вміння використовувати їх при розслідуванні злочину. Як свідчать матеріали слідчої практики, знання слідчим, прокурором елементів криміналістичної характеристики вбивств, а саме типових способів, засобів та знаряддя вбивств, обстановки та типових слідів, сприяють вирішенню основних завдань огляду. Важливим елементом криміналістичної характеристики є спосіб вбивства, який включає спосіб підготовки до злочину, спосіб вчинення вбивства, спосіб приховування слідів вбивства. Знання слідчим типових способів вбивства сприятимуть оперативності у пошуку знаряддя вбивства, особи злочинця, слідів, речових доказів, що можуть бути виявлені

під час огляду місця події. Аналіз слідчої та судової практики дозволяє визначити типові способи вбивств. Такими є:

Спосіб 1. Спричинення смерті іншій особі і шляхом застосуванням вогнепальної зброї.

Спосіб 2. Спричинення смерті іншій особі шляхом застосуванням холодної зброї.

Спосіб 3. Спричинення смерті іншій особі шляхом застосуванням тупих предметів.

Спосіб 4. Спричинення смерті іншій особі шляхом застосуванням гострих предметів.

Спосіб 5. Спричинення смерті іншій особі шляхом застосуванням вибухових пристроїв і вибухових речовин.

Спосіб 6. Спричинення смерті іншій особі шляхом застосуванням транспортних засобів.

Спосіб 7. Спричинення смерті іншій особі шляхом застосуванням електричних приладів, електричного струму.

Спосіб 8. Спричинення смерті іншій особі шляхом уведення в організм жертви отруйних речовин.

Спосіб 9. Спричинення смерті іншій особі шляхом асфіксії.

Спосіб 10. Спричинення смерті іншій особі шляхом викидання жертви з висоти.

Спосіб 11. Спричинення смерті іншій особі шляхом викидання жертви з транспортного засобу, що рухається та інші.

Спосіб вбивства може вказувати на особу злочинця, дозволяє висувати версії щодо мотивів вбивства, орієнтує слідчого на пошук знаряддя і засобів вбивства, слідів їх застосування. Криміналістичні знання типових способів вбивств сприятимуть слідчому, прокурору під час огляду місця події виявити і вилучити відповідні знаряддя, засоби вбивства та сліди, які характерні для їх застосування. Вивчення матеріалів слідчої практики дозволи визначити типові

знаряддя вбивства і типові засоби. Вважаємо, що **типові знаряддя вбивств** можна поділити на **механічні, вогнепальну зброю, холодну зброю, вибухові пристрої та інші знаряддя**. Поширеними механічними знаряддями вбивства якості знаряддя вбивств використовують *є лопата, ножниці, штахетник, цегла, каміння столовий ніж, тощо*. Злочинці у **вогнепальну зброю** як заводського виготовлення, так і саморобну, а також мисливську, зброю іноземного виготовлення. До поширених знарядь вбивства відноситься **холодна зброя** виготовлена заводським, кустарним способом та саморобна. Зокрема, *ніж, штир, сокира, кинджал, кортик, клинок, кастет, мисливський, фінський ножі, штик, шабля, шашка, тощо*. При вчиненні вбивств злочинці застосовують **вибухові пристрої**, як саморобні так і виготовлені промисловим способом. Вибухові пристрої одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних умов спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) спричинити смерть. До інших знарядь вбивства необхідно відносити *електричні прилади; ноги, взуті в жорстке взуття, вили, каміння, цегла, палиця, лопата, м'які предмети, дубина тощо*.

До типових засобів вбивств відносяться **отруйні та інші хімічні речовини**. Поширеними отруйними речовинами є *миш'як та його складові, крисід, атропін сіркокислий, пестициди, синильна кислота, технічний спирт, морфін* інші. До інших *хімічних речовин*, що використовуються злочинцями в якості засобів вбивства відносяться *хлорофос, стрихнін азотнокислий, хінін, кофеїн, літій, хлороформ, тощо*.

На тілі, одязі жертви, предметах, речах залишаються сліди застосування знаряддя, засобів вбивства. Криміналістичні знання слідчим, прокурором типових знарядь і засобів вбивства та слідів їх застосування сприятимуть їх ефективному пошуку та виявленню під час огляду місця вбивства.

Вирішенню завдань огляду місця події сприятимуть криміналістичні знання слідчим, прокурором типових слідів вбивства, які можуть бути виявлені

на місці вчинення вбивства і вказати на спосіб та особу злочинця, обставини і способи приховування слідів вбивства. Використання криміналістичних знань щодо «слідової картини» події злочину зорієнтує слідчого, прокурора, спеціаліста під час огляду місця події оперативно й своєчасно визначити знаряддя, засоби вбивства, виявити сліди їх застосування, речові докази. Виявлення та фіксація матеріальних слідів на місці події допоможе слідчому моделювати «слідову картину» вбивства, висунути версії, щодо обставин вбивства, особи злочинця, кількості учасників вбивства, особи потерпілого.

Аналіз проваджень слідчої та судової практики про вбивства, висновків судових експертиз дозволяє систематизувати типові сліди вбивства, які були виявлені на місці події. Вважаємо, що типові сліди, виявлені на місці події, доцільно умовно поділити на одинадцять груп.

До першої групи необхідно відносити сліди тілесних ушкоджень, побоїв, мордування, катування на тілі жертви, сліди кульових ушкоджень: вхідний кульовий отвір, вихідний кульовий отвір, поясок обтирання, поясок осадження, поясок металізації від доброту і картечі, незгорілі порошок, кіптява тощо;

До другої групи відносяться сліди знаряддя, засобів вбивства, застосування холодної, вогнепальної зброї, вибухових пристроїв:

- сліди застосування вогнепальної зброї: стріляні гільзи, кулі, патрони з осічкою, зброя, сліди пострілу на предметах і тілі потерпілого картечі тощо;
- сліди застосування холодної зброї;
- сліди застосування вибухових речовин, пристроїв : залишки вибухової речовини, фрагменти корпусу вибухового пристрою, частини детонаторів, воронка, пошкодження будівлі тощо;
- сліди застосування предметів господарсько-побутового призначення;
- сліди рідини (кислота, кип`яток, бензин);
- сліди хімічних речовин (пестициди, кислоти, луг тощо);

– сліди вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;

– сліди отруєння речовинами (хініном, миш'яком, синильною кислотою, фенолом, технічним спиртом тощо).

Треття група включає контактні сліди: сліди рук, ніг, зубів, нігтів, колін людини; сліди одягу (штани, куртка, плащ, шляпа, платок, рукавички, труси, панчохи, шкарпетки тощо); сліди шкіряного покриву голови людини; сліди взуття; сліди складових частин одягу: хлястик, кріючок, гудзик, пряжка, тощо;

сліди інших предметів одягу та туалету (носовичок, губна помада тощо); сліди – предмети, залишені, загублені злочинцем (окуляри, годинник, ключі, мундштук тощо).

До четвертої групи відносяться мікрооб'єкти:

– Мікросліди (субстанціональні сліди) – це виділення людини: кров, сперма, слина, волосся, піт, сеча тощо;

– мікрочастини органічного або неорганічного походження: сліди сипучих речовин (тирса, пісок, цемент, зерно, тютюн та ін.) частинки фарби, волокон, металу, землі, тирси тощо)

До п'ятої групи відносяться сліди застосування електричного струму, електричних приладів;

До шостої групи відносяться сліди паління: попіл, недопалки, сірникові коробки, сліди на них тощо;

Сьома група – сліди транспортних засобів, які можуть бути виявлені на місці події, а саме: сліди коліс, кузова, бамперу, частки фарного скла, частки фарби, та інші.

Восьму групу складають звукові сліди, тобто звукова мовленна інформація у вигляді магнітних та відео магнітних записів.

До дев'ятої групи відносяться запахові сліди, носіями яких є предмети і сліди біологічного походження людини: поту, крові, предмети, особисті речі, тощо.

Десяту групу складають сліди рукописних текстів на різних об'єктах, папері, дзеркалі, меблі тощо

Одинадцяту групу складають сліди інсценювання самовбивства рани, пошкодження на тілі трупа.

Зазначенні та інші сліди виявлені на місці вбивства є основним джерелом інформації про:

а) подію злочину: спосіб, час, знаряддя, місце, обстановку, мотиви, мету вбивства;

б) особу жертви;

в) про злочинця; вік, стать, антропологічні дані, шляхи його прибуття на місце події та шляхи відходу, типові способи, тощо.

Одним із елементів криміналістичної характеристики вбивств є способи приховування слідів вбивства. *Варто зазначити наступні сліди приховування вбивства*

- підпал трупа;
- поховання трупа в землі; ;
- знівечення обличчя жертви;
- переміщення трупа з місця злочину в яму, кущі, каналізаційний люк, підвал, затоплення трупа у річці, озері, тощо;
- розчленування трупа; ;
- отруєння жертви газом
- маскуванню місця поховання трупа;
- переміщення трупа з місця злочину в маловидиме місце з подальшим похованням ;
- маскуванню трупа кущами, листям, землею, дерном, сміттям.

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики у кримінальних провадженнях про вбивства, дозволяє слідчому, прокурору, з урахуванням

конкретної ситуації, визначити місце події: а) *місце вчинення вбивства*; б) *місце виявлення трупа*.

1.2 Процесуальні і тактичні особливості огляду місця вбивства.

Огляд місця події – це невідкладна слідча дія, яка являє собою безпосереднє виявлення, сприйняття, вивчення і фіксацію слідчим, прокурором стану властивостей й ознак матеріальних об'єктів, які знаходяться на місці події, з метою з'ясування характеру події, особи злочинця, мотиву злочину та інших обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні злочину. Місце події є не лише місцем, де скоєно злочин, а й ті місця, де було виявлено знаряддя злочину, окремі сліди і речові докази. При цьому ці ділянки можуть бути територіально віддалені одна від одної, інколи на значну відстань. Місце події і місце злочину можуть територіально як збігатися, так і знаходитися на різних територіях. При одному огляді місця злочину може бути декілька оглядів місця події – як в одному, так і в різних місцях. не кожна подія є злочином, оскільки завершення розслідування може бути встановлено, що у цій події відсутній склад злочину. У результаті – це є прямим наслідком закриття кримінального провадження.

Під час огляду місця події слідчий, прокурор можуть отримати дані :

1. Про особу злочинця:

- а) кількість осіб, які вчинили вбивство;
- б) приблизний вік злочинців: дорослі чи неповнолітні;
- в) їх фізичні дані - зріст, фізична сила тощо;
- г) стан здоров'я, зокрема наявність поранення, хвороби, фізичні вади;
- д) наявність певних злочинних навичок;
- є) професія злочинця
- ж) дані, які характеризують особливості психіки осіб, які вчинили злочин: жорстокість, боягузтво, обережність;

з) дані, що свідчать про підготовку до злочину: ознайомлення з режимом роботи в установі, наявністю охорони, спостереження за потерпілим, вивчення шляхів підходу і відходу з місця злочину тощо;

й) мотиви й цілі злочину.

2. Про особу потерпілого:

а) приблизний вік, фізичні дані;

б) психічні і фізичні особливості потерпілого.

3. Спосіб вбивства:

а) дії злочинця, пов'язані з підготовкою до вбивства;

б) дії злочинця на місці події;

в) дії злочинця, спрямовані на приховування слідів вбивства;

г) використання злочинцем знаряддя, засобів вбивства;

д) наслідки злочину;

ж) наявність причинного зв'язку між діями злочинця й наслідками.

4. Обставини вчинення вбивства:

а) час і місце вчинення вбивства;

б) обставини, що сприяли вчиненню злочину.

У ч.1 ст.237 КПК зазначено, що слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення злочину. Огляд місця події це слідча дія, а тому не мають право її проводити оперативні працівники кримінальної поліції, поліцейські патрульної поліції за власною ініціативою, або за дорученням слідчого. Підставами огляду місця події можуть бути:

- заява заяви очевидців та потерпілих про вбивство;
- повідомлення громадян, керівників установ, підприємств, організацій про виявлений труп;
- рапорт оперативного працівника кримінальної поліції про виявлений труп;
- рапорт поліцейського патрульної поліції про виявлений труп ;

- заяви про зниклих людей .

Відповідно до вимог ч. 3 ст 214 КПК огляд місця події проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто до початку досудового розслідування. Огляд місця події первісна і невідкладна слідча дія, яка проводиться тільки слідчим або прокурором. Першочерговість проведення даної слідчої дії пов'язана з необхідністю отримання інформації про обставини події в початковому, незмінному стані. Затягування проведення огляду місця події злочину призводить до втрати речових доказів, істотної зміни картини місця події. Невідкладність огляду місця події пов'язано з необхідністю своєчасного і швидкого отримання інформації з метою організації розшуку злочинця та проведення слідчих дій , спрямованих на розкриття злочину.

Огляд місця події являє собою безпосереднє сприйняття слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення слідів злочинів, з'ясування обстановки події та інших обставин, які мають значення для розкриття та розслідування. Безпосереднє спостереження та дослідження на місці події слідчим, прокурором дозволяє їм висунути загальні версії про подію як протиправне діяння. Основними завданнями огляду є встановлення факту події злочину та особи, яка його вчинила, виявлення слідів і доказів, пов'язаних з подією.

У районних, міських відділах Національної поліції утворені постійно діючі слідчо-оперативні групи які здійснюють виїзди на місця подій у ситуаціях, коли:

1) мала місце подія умисного вбивства жертви, або вбивства заручника чи викраденої людини, але особу, яка скоїла злочин, не встановлено;

2) мала місце подія умисного вбивства двох або більше осіб, але особу, яка скоїла злочин, не встановлено;

– мала місце подія умисного вбивства жінки, вагітність якої була відома винному, але особу, яка скоїла злочин не встановлено;

- мала місце подія умисного вбивства, пов'язаного зі зґвалтуванням потерпілої особи незалежно від того, встановлена особа злочинця чи ні;
- мала місце подія умисного вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю;
- мала місце подія умисного вбивства, вчиненого на ґрунті протистоянь організованих злочинних утворень ;
- мала місце подія умисного вбивства малолітнього або неповнолітнього незалежно від способу вбивства;
- мала місце подія умисного вбивства, здійсненого в процесі розбійного нападу та пов'язаного із заволодінням державних коштів, зброї, автотранспорту;
- мала місце подія умисного вбивства, вчиненого із застосуванням вогнепальної зброї;
- мала місце подія умисного вбивства, вчиненого із застосуванням вибухівки;
- мала місце подія умисного вбивства депутата, іншого представника влади;
- мала місце подія умисного вбивства, вчиненого на замовлення.

До складу слідчо-оперативної групи (СОГ) входять: слідчий, прокурор, оперативні співробітники, дільничний, судово-медичний експерт, спеціаліст-криміналіст, спеціаліст хімік, спеціаліст біолог, спеціаліст з балістики, спеціаліст-кінолог зі службовою собакою, інші.

Відповідно до ст. 115 КК вбивство відноситься до категорії особливо тяжких злочинів і являє собою умисне протиправне спричинення смерті іншій людині з використанням знярядь, засобів, інших протиправних дій, які призвели до ураження життєво важливих органів або переривання їх важливих життєвих функцій. З урахуванням посткримінальної ситуації щодо особи, яка скоїла злочин, вбивства поділяються на вчинені в умовах очевидності та

вбивства вчинені в умовах неочевидності. Пост кримінальна ситуація впливає на завдання огляду місця вбивства і його розслідування. Так, в ситуації, коли вбивство вчинене в умовах очевидності (в присутності інших осіб), то основними завданнями огляду місця події, які постають перед слідчим, прокурором, є встановлення обставин події та мотиву злочину, виявлення речових доказів, затримання підозрюваного по «гарячим слідам». В ситуації, коли вбивство вчинене в умовах неочевидності, то завданнями огляду є встановлення обставин вбивства, особи злочинця та особи потерпілого, виявлення слідів та речових доказів, розшук та затримання підозрюваного.

Огляд місця вбивства є основною невідкладною слідчою дією. Відповідно до ч.1 ст.237 КПК огляд проводить слідчий, прокурор. Місцем вбивства може бути: приміщення, місцевість, будівля та інше місце, де було виявлено труп. Місце вбивства не завжди збігається з місцем безпосереднього виявлення трупа. Як правильно зазначено у криміналістичній літературі, місце події не завжди збігається з місцем безпосереднього вчинення злочину.

У юридичній літературі правильно зазначено, що метою огляду місця події є виявлення слідів злочину, встановлення події та висунення версій щодо події злочину, її учасників, отримання даних про осіб, які могли бути очевидцями вбивства. Огляд місця вбивства проводиться до початку розслідування. *Основними завданнями огляду місця вбивства є:*

- визначити, що мало місце - вбивство, самогубство чи нещасний випадок;
- встановити час, місце вчинення вбивства, чи мало місце вбивства там, де виявлено труп потерпілого;
- з'ясувати хто потерпіла особа, дані, які її характеризують;
- встановити вбивство вчинила одна особа чи декілька, яким способом, які знаряддя, засоби були використані;
- визначити шляхи підходу і відходу злочинця з місця події;

– виявити ознаки, які характеризують злочинця: стать, вік, фізичні дані, фізичні вади, звички, психічні відхилення тощо та вказують на співучасників вбивства, його мотиви;

– вивчити матеріальну обстановку події злочину та виявити матеріальні сліди події злочину і забезпечити їх захист від руйнування, псування, затоптування;

– визначити предмети, речі, які злочинець міг винести з місця події;

– проаналізувати вихідну інформацію та висунути версії у тому числі щодо слідів, які залишилися на тілі, одязі, взутті злочинця;

– організувати переслідування злочинця по "гарячих слідах», проведення оперативно-розшукових заходів з метою розшуку підозрюваного.

Слідчий, прокурор після одержання повідомлення про вбивство повинен здійснити низку організаційних , підготовчих заходів до виїзду на місце події. У зв'язку з цим йому доцільно знати та використовувати криміналістичні рекомендації, пов'язані з підготовкою до виїзду на місце події. Слідчий, прокурор зобов'язаний:

Рекомендація 1. Вияснити коли, де, що сталося; хто і коли виявив подію; хто із співробітників поліції знаходиться на місці події.

Рекомендація 2. Дати вказівку поліцейському патрульної, кримінальної поліції, організувати охорону місця події.

Рекомендація 3. Доручити поліцейським патрульної поліції, які охороняють місце події виявити очевидців злочину.

Рекомендація 4. Доручити поліцейським патрульної поліції забезпечити присутність понятих.

Рекомендація 5. Залучити до участі в огляді оперативних працівників кримінальної поліції, кінолога з собакою.

Рекомендація 6. Запросити до участі в огляді спеціаліста криміналіста, судового медика, інших спеціалістів.

Рекомендація 7. Дати завдання спеціалісту-криміналісту перевірити стан техніко-криміналістичних засобів.

Рекомендація 8. Доповісти керівнику слідчого відділу про виїзд на місце події, узгодити з ним склад слідчо-оперативної групи і забезпечення її транспортними засобами для виїзду на місце події.

Слідчий, прокурор після прибуття на місце вбивства повинен прийняти тактичне рішення про виконання певних організаційних і підготовчих дій. Насамперед він зобов'язаний:

- організувати заходи, залежно від ситуації, зокрема щодо гасіння пожежі, спасіння цінного майна тощо;
- перевірити, як здійснюється охорона місця події і захист слідів злочину;
- забезпечити віддалення з місця події сторонніх осіб;
- одержати від поліцейських патрульної поліції або від очевидців інформацію про подію, про внесення змін в обстановку місця події з моменту її виявлення;
- роз'яснити спеціалістам, понятим їх права і обов'язки та попередити їх про неприпустимість розголошення даних, одержаних в ході огляду місця події;
- розподілити обов'язки між спеціалістами, які залучені до огляду.
- прийняти заходи до покращення умов огляду;
- забезпечити освітленням, підготувати робоче місце для складання протоколу тощо;

Важливе криміналістичне і процесуальне значення має знання слідчим, прокурором, *типових обставин, які підлягають встановленню в ході огляду місця події.* На наш погляд в ході огляду місця вбивства може бути встановлено: *обставини щодо події злочину: часу, місця й способу, знаряддя вбивства; обставини щодо часу настання смерті потерпілого; обставини*

щодо кількості осіб злочинців: однією чи декількома особами вчинено вбивство; обставини про те, звідки прибув злочинець або яким способом він проник на місце події, як і в якому напрямку відбув звідти; як довго знаходився злочинець на місці події; обставини, що вказують на мотиви вбивства; обставини, які дозволяють встановити особу потерпілого; обставини, які свідчать про сліди мали залишитися на тілі, одязі, взутті злочинця, на знаряддях вбивства, транспортних засобах; обставини, які дозволяють встановити особу злочинця інші.

Вибір тактичних прийомів огляду місця події залежить від конкретної ситуації. Так, в ситуації, коли мало місце подія вбивства і підозрювану особу затримано на місці вбивства, то слідчий, прокурор повинен керуватися наступними *тактичними правилами огляду місця події* :

Правило 1. Проводити загальний огляд місця події і визначити його межі та способи послідовного дослідження обстановки вчинення вбивства.

Правило 2. Визначити місце вчинення вбивства, шляхи прибуття та відходу з місця події злочинця.

Правило 3. Обирати ексцентричний метод огляду, коли центром місця події є труп у приміщенні. Необхідно оглянути: місце можливого проникнення вбивці (саме в цих місцях, швидше за все можна знайти його сліди); переміщені злочинцем предмети (на них можна знайти залишені злочинцем сліди рук); поверхню підлоги (на підлозі можуть бути знайдені сліди ніг злочинця, загублені предмети та ін.); стіни (на них можуть бути знайдені плями, схожі на кров); пічне опалення (тут можуть бути знайдені залишки незгорілих речових доказів).

Правило 4. Обирати лінійно-фронтальний метод, коли труп або частини трупа виявлено на відкритій місцевості. Необхідно розбити місце події в ситуації, на сектори або ділянки, а межами для таких ділянок зазначити постійні природні орієнтири (наприклад, річку, дерево тощо). Якщо огляд проводиться по чітко виражених слідах злочинця або злочину, що ведуть на

дуже велику відстань, то огляд «доріжки слідів» проводять із захватом ~ 5 м. по обидва боки лінії напряму слідів. Ця цифра не повинна сприйматися як абсолютна, тому що залежно від конкретних обставин межі огляду можуть бути розширені, а в деяких інших випадках, навпаки, звужені.

Правило 5. Проводити за участю судового медика огляд трупа, слідів заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень, побоїв, застосування катування та мордування

Правило 6. Використовувати під час огляду диференційний підхід до виявлення слідів рук, взуття, знарядь вбивства, транспорту, кульових пошкоджень, накиданих предметів.

Правило 7. Виявляти та оглядати за участю спеціаліста-криміналіста, спеціаліста баліста знаряддя вбивства: вогнепальну зброю, холодну зброю, інші предмети та інструменти, засоби фізичного впливу на потерпілого об'єкти зі слідами, які можуть бути залишені злочинцем, дотримуватися криміналістичних рекомендацій упакування цих об'єктів, предметів, зброї.

Правило 8. Доручити спеціалісту-криміналісту проведення фотозйомки, відеозйомки.

Правило 9. Висувати версії, які виникли в ході огляду місця події.

Правило 10. Складати протокол огляду місця події та додатки до нього.

Відповідно до вимог ст.238 КПК огляд трупа здійснює слідчий, прокурор за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо неможливо вчасно залучити, судово-медичного експерта. Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події. Судово-медичний експерт залучається як спеціаліст, надає допомогу слідчому при огляді трупа виявити пошкодження, викладає попередній висновок про причину смерті, час її настання. Завданнями огляду трупа є встановлення:

1) місця виявлення трупа і його розташування відносно навколишньої обстановки;

2) положення трупа відносно предметів і слідів, з ним пов'язаних;

3) пози трупа;

4) матеріальних слідів на трупі і одязі, стан одягу;

5) стану поверні на якій знайдено труп («ложа »трупа);

6) даних, що характеризують стан трупа:факт і час смерті жертви; стать; примірний вік; наявність і характер пошкоджень; їх відповідність пошкодженням на одязі; стан окремих частин тіла; наявність особливих прикмет тощо;

7) ознаків, які вказують на збіг місця, де знайдено труп, з місцем, де потерпілому були нанесені пошкодження;

8) ознаків, які вказують на спосіб вбивства, використання зброї, інших засобів, удушення, отруєння, повішення тощо;

9) попередньої причини смерті.

Вирішенню завдань огляду трупа сприятимуть знання слідчим, прокурором наступних *криміналістичних рекомендацій*:

Особливо важливо це при огляді трупа потерпілого, особа якого не встановлена. У такому випадку по закінченню огляду труп обов'язково дактилоскопіюють, а потім, після надання обличчю трупа прижиттєвого вигляду («туалету трупа»), його фотографують за правилами впізнавальної (сигналітичної) фотозйомки. Під час огляду приміщень також нерідко встановлюють факти, що мають важливе значення для справи. До особливостей під час їх огляду належить фіксація слідів підходу і відходу, наявність проникнення чи інсценування, встановлення осередка проникнення та слідів злочинця. Стосовно огляду приміщень усередині, то тут звертають увагу на кількість жилих і підсобних приміщень, їх опалення та обстановку, наявність і розташування громоздких і цінних речей тощо. А при розслідуванні злочину з проникненням в приміщення звертають увагу саме на ті осередки, де найбільше сконцентровано слідів злочинця, зокрема рук, взуття, сліди біологічного походження, залишені чи загублені речі тощо.

Рекомендація 1. Слідчому за участю судового медика необхідно розпочинати зовнішній огляд трупа, який складається з двох стадій: перша - загальний огляд; друга стадія - детальний огляд трупа. У статичному положенні трупа (без зміни його пози) і зафіксувати його позу, розташування відносно нерухомих орієнтирів.

Рекомендація 2 Слідчому за участю судового медика необхідно встановити ступінь розвитку трупних явищ, температуру тіла (охолодження тіла); трупне заклякання у м'язах ніжної щелепи і кінцівки; наявність трупних плям на видимих частинах тіла, розвиненість трупних явищ і зазначити в протоколі огляду місця події зміни кольору трупних плям при натисканні та визначити час, потрібний на відновлення кольору плями.

Рекомендація 3. Слідчому, прокурору в протоколі огляду місця події необхідно зазначити позу трупа, положення тулуба та кінцівок відносно поверхні землі (на спині, сидячи, спираючись на поверхню лівим боком тулуба, тощо).

Рекомендація 4. Слідчому, прокурору в протоколі огляду місця події необхідно зазначити дані загального огляду трупа: стать, вік, зріст, статура, волосся, очі, ніс, вуха, рот, зовнішні анатомічні ознаки (передовсім якщо особа не встановлена); характер, ступінь та локалізація трупних плям і пошкоджень (визначається судмедекспертом); стан зубного апарата; наявність виділень та ін.

Рекомендація 5. Слідчому, прокурору в ситуації, коли особа трупа не впізнана, в протоколі огляду місця події необхідно описувати жертву за ознаками словесного портрета: спочатку визначаються статура, довжина тіла, далі - форма, розмір голови, обличчя, лоба, носа, губ, підборіддя, зубний апарат, колір волосся, очей тощо. Описування здійснюється зверху вниз з наданням переліку загальних та окремих ознак (сліди опіків, хірургічних операцій, татуювання, нікотинові плями на пальцях рук, сліди носіння обручок, сліди ін'єкцій наркотичних засобів тощо).

Рекомендація 6. Слідчому, прокурору за участю судового медика необхідно оглянути ушкодження на тілі постраждалого, та описати в протоколі огляду місця події їх розмір, кількість, форму, місце розташування.

Рекомендація 7. Слідчому, прокурору за участю судового медика необхідно оглянути « ложа » трупа, одяг. Кожна частина одягу оглядається як окремо, так і в сукупності з іншими частинами одягу. Під час огляду одягу необхідно з'ясувати: чи відповідає він розмірам трупа; чи наявні всі частини одягу; які предмети знаходяться в кишенях та в інших частинах одягу; забруднення, плями на одязі (розмір, колір плям, проникнення в тканину); пошкодження на одязі; індивідуальні особливості на одязі; запах одягу; відповідність якості та розміру верхнього і нижнього одягу (мародерство).

Рекомендація 8. Слідчий, прокурор в протоколі огляду місця події фіксує сліди крові, їх форму, колір, фізичний стан та місце знаходження відносно трупу інші виділення людини, сторонні плями та їх локалізацію, наявність пошкоджень.

Рекомендація 9. Слідчому, прокурору за участю судового медика необхідно і в протоколі огляду місця події зафіксувати негативні обставини, тобто такі, що суперечать версії про природний розвиток події (наприклад відсутність крові за наявності тілесних ушкоджень, спричинення яких тягне виділення значної кількості крові).

Рекомендація 10. Слідчому, прокурору в протоколі огляду місця події необхідно фіксувати в першу чергу сліди, які можуть бути знищені з часом або при транспортуванні .

Рекомендація 11. Слідчий, прокурор в ситуації, коли особа трупа не встановлена доручає спеціалісту-криміналісту проводити дактилоскопування трупа.

Рекомендація 12. Слідчому, прокурору необхідно оглянути предмети, що виявлені в кишенях та інших частинах одягу трупа та зазначити в протоколі

назву, розмір, форму предметів, їх стан і розташування на трупі, зовнішні ознаки предметів..

Кінцевою метою огляду трупа є одержання інформації, за допомогою якої можна встановити: причини смерті, насильницький або ненасильницький характер смерті.

При огляді слідчому, прокурору необхідно враховувати зміни, які можуть бути внесені в обстановку місця події до прибуття слідчого або СОГ. Ці зміни можуть проявитися в результаті дій:

- а) злочинців або інших зацікавлених осіб;
- б) інших осіб, які знаходилися на місці події;
- в) поліцейських патрульної поліції, оперативних працівників, які прибули на місце злочину раніше слідчого.

Криміналістичні знання слідчого (прокурора) про типові сліди вбивства сприятимуть своєчасному та оперативному виявленню на місці події слідів злочинця, знаряддя, засобів вбивства, розкриттю та розслідуванню вбивства. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів може виявити на місці вчинення вбивства:

- сліди тілесних ушкоджень, побоїв, мордування, катування на тілі жертви;
- сліди застосування вогнепальної зброї: стріляні гільзи, кулі, патрони з осічкою, зброя, кульові ушкодження: вхідний кульовий отвір, вихідний кульовий отвір, поясок обтирання, поясок осадження, поясок металізації від доброти і картечі, незгорілі порошинки, кіптява ;
- сліди застосування холодної зброї;
- сліди застосування вибухових речовин, пристроїв :залишки вибухової речовини,фрагменти корпусу вибухового пристрою,частини детонаторів, воронка, пошкодження будівлі тощо;
- сліди застосування предметів господарсько-побутового призначення;

- сліди людини : рук, ніг, зубів, нігтів, колін, взуття ; одягу: штани, куртка, плащ, шапка, платок, рукавички, труси, панчохи, шкарпетки; шкіряного покриву голови; інших предметів одягу та туалету (носовичок, губна помада тощо);
- сліди – предмети, залишені, загублені злочинцем: окуляри, годинник, ключі, мундштук та інші;
- мікросліди: кров, сперма, слина, волосся, піт, сеча інші;
- сліди мікрочастинок органічного або неорганічного походження: сипучих речовин (тирса, пісок, цемент, зерно, тютюн та ін.) частинки фарби, волокон, металу, землі, тощо;
- сліди транспортних засобів: коліс, кузова, бамперу, частки фарного скла, частки фарби та інші;
- сліди рукописних текстів на різних об'єктах ,папері, дзеркалі, меблі;
- сліди вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;
- сліди отруєння речовинами: хініном, миш'яком, синильною кислотою, фенолом, технічним спиртом , пестицидами , іншими.

Вищевказані сліди утворюють обставини « слідової картини» вбивства. Виявлення та фіксація «слідової картини» вбивства, аналіз та встановлення причинних зв'язків надають слідчому можливість визначити спосіб вбивства, механізм, кількість учасників злочину тощо. Ретельне дослідження слідів на місці події допомагає встановити особу злочинця, особу потерпілого, обставини вбивства. Виявлені сліди можуть бути об'єктами експертного дослідження, доказами у провадженні. Пропонуємо *тактичні прийоми виявлення, огляду, фіксації та вилучення матеріальних слідів* на місці події:

1. Слідчий, прокурор зобов'язаний дотримуватися послідовності у пошуку слідів.

2. Слідчий, прокурор зобов'язаний оглянути в першу чергу об'єкти, з якими у злочинця був контакт.

3. Слідчий, прокурор зобов'язаний використовувати під час огляду технічні засоби і методи, які не порушують і не змінюють сліди (візуальний огляд, лупи, пристрої для освітлення тощо).

4. Слідчий, прокурор зобов'язаний здійснювати огляд слідів, після очищення їх від сторонніх речовин, вилучати частини речовин або мікрочастини перед копіюванням слідів;

5. Слідчий, прокурор зобов'язаний вилучати сліди з об'єктом або частиною об'єкту, на якому вони виявлені за винятком копіювання слідів.

6. Слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити захист слідів від знищення, пошкодження.

7. Слідчий, прокурор зобов'язаний не допускати пошкодження, псування, руйнування, затоптування чи витирання слідів у ході пошуку.

8. Слідчий, прокурор зобов'язаний не вносити взимку в тепле приміщення скло зі слідами рук зразу після їх виявлення. просушити вологі об'єкти перед їх пакуванням

9. Слідчий, прокурор зобов'язаний виключити можливість підміни речових доказів, їх псування або залишення на них нових слідів при їх упакуванні.

10. Слідчий, прокурор зобов'язаний сліди трасологічного характеру і біологічного походження вилучати за участю відповідних спеціалістів під безпосереднім спостереженням понятих і зазначати місце їх виявлення в протоколі огляду місця події.

11. Слідчий, прокурор зобов'язаний упакувати вилучені сліди з місця події та зазначити у супровідній записці, яку підписують слідчий, прокурор, спеціалісти і поняті, коли, де, у зв'язку з чим і що було вилучено.

Дотримання слідчим зазначених тактичних прийомів щодо виявлення, фіксації та вилучення матеріальних слідів з місця події злочину сприятиме якісному

експертному дослідженню речових доказів, використанню їх у розкритті та розслідуванні вбивства, доведенню винуватості особи у вчиненні злочину.

Доказове значення мають сліди рук злочинця, виявленні на знаряддях злочину, предметах, одязі, тілі потерпілого. У зв'язку з цим, слідчий, прокурор, спеціаліст криміналіст, які приймають участь у огляді місця події, повинні дотримуватися наступних криміналістичних рекомендацій щодо виявлення, огляду слідів рук, фіксації та їх вилучення:

Рекомендація 1. Для виявлення слідів необхідно спочатку використовувати візуальні способи виявлення слідів рук, а потім – фізичні і хімічні.

Рекомендація 2. Виявляти невидимі потожирові сліди рук у місцях їх ймовірного знаходження за допомогою обкурювання його парами йоду

Рекомендація 3. Виявляти слабо видимі сліди, невидимі пальців рук за допомогою спеціальних порошків.

Рекомендація 4. Виявлені порошками сліди пальців рук необхідно відкопіювати на липку світлу чи темну дактилоскопічну плівку.

Рекомендація 5. Виявляти в першу чергу сліди рук на предметах, які можуть зазнати атмосферного впливу, зміни температури, механічного руйнування.

Рекомендація 6. Закріплювати відбитки пальців рук на предметі-носії.

Рекомендація 7. Оглядати об'єкти зі слідами пальців рук необхідно так, щоб не залишити своїх слідів або не знищити сліди пальців злочинця.

Рекомендація 8. Не допускати різкого перепаду температури на предметах зі слідами рук.

Рекомендація 9. Не знищувати на місці вбивства інші сліди, які знаходяться на об'єктах, не пошкоджувати, не затоптувати сліди ніг.

Рекомендація 10. Описати в протоколі огляду місця події виявлені сліди пальців рук.

Протокол огляду місця події має важливе процесуальне й доказове значення. Слідчий (прокурор) оголошує протокол учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій учасників огляду то про це необхідно зазначити у протоколі, який підписуєть учасники слідчої дії. В ситуації, коли до протоколу огляду місця події додаються додатки, то ця інформація повинна бути відображена в протоколі. Додатки до протоколу мають доказове значення і викладені у додатках не повинні суперечити змісту протокола. До розповсюджених способів фіксації результатів огляду місця події відносяться: а) виготовлення планів і схем (умовні знаки та позначення, які використовуються при виготовленні планів місця події на відкритій місцевості – Додаток 1, умовні знаки та позначення, які використовуються при виготовленні планів місця події у приміщенні – Додаток 2); б) фотознімки місця події(орієнтована, оглядова, вузлова, детальна, їх негативи) в) відеозапис.

Предмети, об'єкти, трасологічні, біологічні сліди, вилучені з місця події мають криміналістичне значення для експертного дослідження, визнання їх доказами у провадженні, використання при подальшому розслідуванні вбивства. Їх пошкодження, псування, руйнування, затоптування, витирання , підміна під час вилучення приводить до втрати важливих доказів щодо події вбивства, часу, місця, способу, інших обставин, а цілому – до невстановлення особи вбивці. У зв'язку з цим, слідчий, прокурор зобов'язані дотримуватися *криміналістичних правил упакування* предметів, об'єктів, трасологічних, біологічних слідів, вилучених з місця події:

правило перше - матеріал упакування повинен бути достатньо міцним, щоб упаковка не зруйнувалася при транспортуванні;

правило друге - сліди трасологічного характеру, предмети, об'єкти необхідно закріплювати у нерухомому стані;

правило третє - сліди крові необхідно вилучати разом з предметом слідоносієм або з його частиною та покласти в чисту скляну банку, якщо це

неможливо, тоді сліди крові необхідно просушити, зіскобити з предмета в чистий пакет з білого паперу;

правило четверте - скло, посуд, пляшки тощо необхідно помістити їх поміж двох кусків фанери, потім зв'язати всю конструкцію тонким шнурком або шпагатом;

правило п'яте - холодну зброю, інструменти, вогнепальну зброю, інше знаряддя необхідно покласти в міцну картонну коробку, нерухомо закріпити в двох-трьох місцях шпагатом через отвір на дні і закрити кришкою;

правило шосте - зліпки необхідно покласти в коробку, у середині якої є м'які прокладні матеріали або вата; коробку обв'язати шпагатом і опечатати;

правило сьоме – на упаковці повинна бути бирка з такими реквізитами: що, коли, ким було вилучено і у зв'язку з чим, та підписи понятих, спеціалістів, слідчого.

В ході огляду місця події нерідко виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево. У цій ситуації слідчий, прокурор проводить *додатковий огляд місця події*. В ситуації коли основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах(вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, або без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини, то слідчий, прокурор призначає *повторний огляд місця події*. Результати додаткового, повторного огляду місця події відображаються в окремих протоколах.

Результати додаткового, повторного огляду місця події відображаються в окремих протоколах.

1.3.Завдання та обов'язки поліцейських патрульної поліції на місці події.

В ситуації, коли поліцейські патрульної поліції прибули на місце вбивства раніше слідчого, прокурора, то вони зобов'язані :

- з'ясувати хто потерпіла особа ;
- встановити знаряддя, засоби вбивства;
- забезпечити захист матеріальних слідів, речових доказів від руйнування, псування, затоптування;
- виявити очевидців злочину, які знаходяться на місці події , та тих осіб, які могли бачити злочинців.

Важливе значення для розкриття та розслідування вбивства має дотримання поліцейськими патрульної поліції, які раніше за слідчого (прокурора) прибули на місце вчинення вбивства, криміналістичних рекомендацій .Зокрема :

Рекомендація 1. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані забезпечити охорону місця події ;

Рекомендація 2. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані повідомити про вбивство черговому відповідного відділу Національної поліції.

Рекомендація 3. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані здійснити заходи щодо гасіння пожежі, рятування людей, цінного майна, коли цього вимагає ситуація.

Рекомендація 4. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані віддалити із місця події сторонніх осіб.

Рекомендація 5. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані виявити очевидців.

Рекомендація 6. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані при наявності інформації про місце ймовірного знаходження злочинця організувати його переслідування по «гарячим слідам» та затримати підозрюваного.

Рекомендація 7. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані забезпечити захист зняття, засобів вбивства від руйнування.

Рекомендація 8. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані забезпечити захист матеріальних слідів, мікрооб'єктів, предметів від руйнування, псування, затоптування.

Рекомендація 9. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані встановити особу жертви шляхом опитування очевидців чи інших осіб.

Рекомендація 10. Поліцейські патрульної поліції в ситуації вбивства в умовах очевидності зобов'язані затримати підозрюваного .

Рекомендація 11. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані здійснити поверхневу перевірку та особистий огляд підозрюваної особи.

Рекомендація 12. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані перевірити та вилучити документи у підозрюваної особи.

Рекомендація 13. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити пересування підозрюваної особи.

Рекомендація 14. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити пересування транспортних засобів в ситуації, коли труп було виявлено на дорозі.

Рекомендація 15. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо)та вилучити її.

Рекомендація 16. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані до приїзда слідчого запросити понятих.

Рекомендація 17. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Нехтування цими рекомендаціями призводить до втрати доказової інформації, негативно впливає на розслідування вбивства.

Доказове значення для розкриття та розслідування вбивства мають матеріальні сліди, речові докази виявлені на місці події. Деякі поліцейські проявляють службову недбалість, неохайність і залишають на місці події сліди рук, паління, слини, (волосся - поліцейські жіночої статі), або проявляють невдалу активність тощо, що призводить до руйнування або знищення слідів злочину, речових доказів. У зв'язку з цим поліцейському патрульної поліції необхідно знати та виконувати наступні *тактичні правила* :

Правило 1. Забороняється поліцейському патрульної поліції проводити розвідувальний огляд місця події.

Правило 2. Забороняється поліцейському патрульної поліції обстежувати, змінювати обстановку на місці вбивства.

Правило 3. Забороняється поліцейському патрульної поліції вносити сторонні сліди, зміни до розташування об'єктів на місці злочину

Правило 4. Забороняється поліцейському патрульної поліції руйнувати, затоптувати сліди, залишені злочинцем на місці події;

Правило 5. Забороняється поліцейському патрульної поліції ходити, палити та кидати недопалки на місці події.

Правило 6. Забороняється поліцейському патрульної поліції залишати свої сліди, мікрооб'єкти на місці злочину.

Правило 7. Забороняється поліцейському патрульної поліції оглядати без рукавичок знаряддя, засоби вбивства, перевіряти сліди застосування зброї тощо.

Правило 8. Забороняється поліцейському патрульної поліції обстежувати предмети, речі залишені злочинцем.

Правило 9. Забороняється поліцейському патрульної поліції залучати в якості понятих близьких родичів потерпілого.

Правило 10. Забороняється поліцейському жіночої статі з довгим волоссям здійснювати виїзд на місце вбивства і залишати там власні мікрооб'єкти.

Виконання зазначених тактичних правил поліцейськими на місці події сприятиме вирішенню завдань огляду місця події слідчим, збереженню матеріальних слідів, речових доказів, іншої інформації, яка має значення для розслідування вбивства.

1.4. Особливості тактики огляду місця події вбивства на «замовлення».

Важливе значення для розкриття і розслідування вбивства на «замовлення» знання слідчим криміналістичної характеристики таких вбивств, зокрема: типових способів, слідів, знарядь вбивств та інше. Криміналістичні знання слідчим способу вбивства дозволяє встановити знаряддя (засоби) вбивства, сліди та інші обставини злочину. Аналіз слідчої та судової практики дозволяє визначити типові способи вбивств на «замовлення», які характеризуються зухвалістю, винятковою цинічністю, очевидністю, демонстративністю і як правило заздалегідь обговорюються із «замовником» вбивства. Типові способи вбивств на «замовлення»:

- розстріл жертви впритул;
- розстріл жертви із засади з використанням автоматичної або напівавтоматичної зброї із заглушкою та оптичним прицілом;
- застосування вибухових пристроїв за місцем проживання або місцем роботи жертви, при русі на автомобілі тощо;
- наїзд на жертву транспортним засобом;
- приведення транспортного засобу до технічної несправності, що призвело до ДТП та загибелі людини;
- введення в організм жертви отруйних речовин;

- застосування засобів підпалу;
- інсценування нещасного випадку;
- інсценування самогубства жертви.

Суттєве значення для розслідування вбивств на «замовлення» мають криміналістичні знання слідчого про підготовчі дії «замовника» вбивства. Підготовка «замовника», тобто його поведінка в умовах до кримінальної ситуації, включає низку дій, методів впливу, організаційних й інших заходів, спрямованих на досягнення мети - вбивства «замовленої» жертви. Вивчення матеріалів слідчої, судової практики дозволяє виділити етапи підготовки «замовника»:

перший етап - це пошук «замовником» виконавця вбивства особисто;

другий етап - пошук виконавця вбивства через посередника;

третій - обговорення «замовника» з виконавцем вбивства суми винагороди в національній або іноземній валюті чи іншої винагороди (наприклад, місце партнера в бізнесі);

четвертий етап - обговорення «замовника» з виконавцем вбивства знаряддя, місця, часу вбивства;

п'ятий етап - це розробка сценарію вбивства;

шостий етап - обговорення «замовника» з виконавцем вбивства про місце, час, спосіб передачі задатку за вчинення злочину;

сьомий етап - обговорення «замовника» з виконавцем вбивства про місце, час, спосіб остаточного розрахунку за вбивство;

восьмий етап - обговорення «замовника» з виконавцем вбивства про способи перевірки виконання вбивства на «замовлення».

В процесі підготовки «замовник» і «виконавець (кілер)» визначають форми виконання вбивства на «замовлення». Це може бути: *наказ «замовника», доручення, розпорядження, угода щодо винагороди матеріального характеру або угода щодо винагороди нематеріального характеру*. В умовах до кримінальної ситуації виконавець (кілер) вбивства

здійснює низку підготовчих дій, які дозволять виконати «замовлення» бездогано й професійно. Необхідно виділити наступні підготовчі дії виконавця вбивства на «замовлення» :

- визначення особи жертви;
- ознайомлення з обстановкою: вибір місця засади, розробка шляхів в відходів з місця злочину;
- визначення суми винагороди, задатку або іншого виду винагороди;
- придбання транспортних засобів для прибуття на місце злочину та відходу з нього;
- визначення способу, знаряддя, місця, часу вбивства за згодою «замовника» або на свій розсуд;
- підбір знаряддя злочину, придбання знаряддя вбивства, маски, бронежилета тощо;
- підбір одягу, взуття, транспортних засобів, інших предметів, необхідних для вчинення вбивства;
- розробка сценарію вчинення злочину за погодженням із «замовником», посередником або без них;
- розробка плану крадіжки транспортних засобів, що можуть бути використані злочинцем;
- придбання пристроїв відеозйомки, відеонагляду, звукозапису, прослуховування розмов тощо;
- розробка плану доставки, вивезення жертви на конкретне місце або інших прийомів виманювання жертви (через знайомих, телефоном, відключенням у приміщенні світла для виходу жертви тощо) ;
- вивчення способу життя майбутньої жертви, розпорядку дня, звичок, маршруту руху, наявності та кількості охорони;
- вибір місця засади чи іншого місця для вчинення злочину;

- розробка плану проникнення в житло жертви (місце відпочинку, службове приміщення тощо);
- розробка плану від'їзду з місця вчинення злочину, з цього регіону, у т. ч. за кордон.

Безумовно, практичне значення для розкриття розслідування вбивства на «замовлення» мають криміналістичні знання слідчого (прокурора) про типові способи приховування слідів вбивства. В процесі підготовки до вбивства «виконавець» заздалегідь планує *способи приховування слідів вбивства на замовлення*. Такими є: *приховування трупа, коли жертва і організатор є партнерами по бізнесу або родичами (членами сім'ї); знищення слідів рук, ніг, інших слідів на одязі, взутті, автотранспорті, інших речах виконавця вбивства; знищення слідів вбивства шляхом вибуху або підпалу автотранспортних; інсценування виконавцем вбивства іншої кримінальної події або події некримінального характеру засобів, що були використані при вчиненні злочину*.

В залежності від способу вбивства на замовлення «виконавець» заздалегідь вибирає знаряддя чи засоби вбивства. За даними слідчої практики «виконавці» вбивства на «замовлення» використовували наступні види знарядь та засобів вбивств: *гвинтівку з оптичним прицілом, автомат або пістолет із заглушкою; холодну зброю; вибухові пристрої та вибухові речовини; хімічні, радіоактивні, їдкі, отруйні речовини; фармацевтичні препарати, які викликають симптоми загострення якого-небудь соматичного захворювання (серцевий напад, напад астми та ін.); транспортні засоби (автомобіль, трактор та ін.); спеціально виготовлені пристосування для підпалу тощо*.

Вирішенню завдань огляду місця події сприятимуть криміналістичні знання слідчим, типових слідів вбивства на «замовлення», які можуть бути виявлені на місці вчинення вбивства на «замовлення» і вказати на спосіб та особу злочинця, обставини, способи приховування слідів вбивства на «замовлення». Використання криміналістичних знань щодо «слідової картини»,

події злочину зорінтує слідчого, прокурора, спеціаліста під час огляду місця події оперативно й своєчасно визначити знаряддя, засоби вбивства на «замовлення», виявити сліди їх застосування, речові докази. Виявлення та фіксація матеріальних слідів на місці події допоможе слідчому моделювати «слідові картини» вбивства на «замовлення», висунути версії, щодо обставин вбивства на «замовлення», особи злочинця, особи потерпілого. Типові сліди, які свідчать про те, що мало місце вбивство на «замовлення», коли на місці події виявлено:

- велику кількість вогнепальних уражень на тілі жертви ;
- тілесні ушкодження на тілі жертви, спричинені в результаті вибуху
- сліди контрольних пострілів у голову жертви чи в серце
- велику кількість колото-різаних ран на тілі жертви
- вогнепальну зброю та сліди її використання
- сліди вогнепальних уражень і колото-різаних ран знизу живота жертви (для перестрашування, якщо жертва була в бронежилеті)
- знищення людей, які знаходилися поряд із жертвою (охоронці, випадкові перехожі)
- вибухові пристрої та сліди їх застосування
- транспортні засоби та сліди їх використання

Криміналістичні знання слічим типових слідів виконавця на місці засади сприятимуть оперативному і своєчасному їх виявленню. **Типові сліди на місці засади виконавця вбивства на замовлення:** сліди паління; знаряддя вбивства, маски, бронежилети тощо; сліди взуття, ніг на ґрунті; сліди взуття, ніг на пильній поверхні підлоги, горщика, сходів або в підвальному приміщенні; сліди пальців рук на склі, рамах, дверях, різних предметах, кинутих злочинцем на землю, підлогу або інших предметах обстановки, де злочинець чекав на жертву; сліди мікрооб'єктів на підлозі, землі, сходах, горщику, склі, рамі, дверях тощо; запахові сліди.

При розслідуванні вбивств на «замовлення» виникають ситуації в умовах яких слідчому необхідно проводити декілька оглядів:

- 1) огляд місця події;
- 2) огляд місця засади виконавця,;
- 3) огляд місця знищення виконавцем знаряддя вбивства;
- 4) огляд транспортного засобу, використаного виконавцем вбивства.

Слідчий, прокурор, з метою виявлення матеріальних слідів на місці події, визначення їх ознак, кваліфікованого вилучення і правильного опису їх в протоколі огляду місця події залучає до участі в огляді спеціалістів. Насамперед, судово-медичного експерта, спеціаліста одоролога, спеціаліста хіміка, спеціаліста баліста, спеціаліста криміналіста, спеціаліста біолога, спеціаліста з юридичної психології та інших спеціалістів з урахуванням способу вбивства на замовлення. В процесі огляду місця події слідчий, прокурор і спеціаліст криміналіст застосовують відео зйомку, складають схеми, плани.

До *основних завдань* огляду місця вбивства на «замовлення» слід відносити:

- встановлення особи потерпілого, часу, місця та обстановки вчинення вбивства на «замовлення»;
- вивчення матеріальної обстановки події злочину;
- встановлення місця засади виконавця вбивства на «замовлення»; місця знищення виконавцем знаряддя вбивства на «замовлення»; місця виявлення транспортного засобу, використаного виконавцем вбивства на «замовлення»;
- аналіз вихідної інформації та висунення версій.

Огляд місця події, матеріальні сліди, виявлені на місці події, спосіб вбивства потерпілого дозволяють висунути *типові версії щодо «замовника» вбивства*. Узагальнення слідчої практики дозволяє визначити *типові версії щодо «замовника» вбивства*:

- «замовником» вбивства може бути організатор злочинної акції, організованої злочинної групи, злочинної організації;
- «замовником» вбивства може бути керівник комерційної структури кримінального напрямку;
- «замовником» вбивства може бути поставщик, підприємець-тіньовик (тіньовий бізнес складає 80–85 % усього бізнесу) ;
- «замовником» вбивства може бути корумпована посадова особа органів державної влади, управління, правоохоронних органів;
- «замовником» вбивства можуть бути дружина, діти, інші родичі потерпілого
- «замовником» вбивства може бути партнери по комерційній, фінансовій діяльності, боржник ;
- «замовником» вбивства може бути співзасновник, співвласник фірми, фонду, приватного підприємства ;
- «замовником» вбивства може бути знайомий, однокурсник, партнер по бізнесу з метою помсти (помста за замовленням);
- «замовником» вбивства може бути політичний діяч, лідер партії , блоку;
- «замовником» вбивства може бути коханка потерпілого, діти, які народилися поза шлюбу.

Огляд трупа, визначення способу вбивства на «замовлення, огляд знаряддя та засобів вбивства, матеріальних слідів на місці засади дозволяє висунути версії щодо виконавця вбивства (кілера):

версія перша виконавцем вбивства на «замовлення» може бути: професійний стрілок (із числа спортсменів, колишніх бійців спецназу тощо);

версія друга - виконавцем вбивства на «замовлення» може бути член організованої групи, злочинної організації;

версія третя - виконавцем вбивства на «замовлення» може бути особа, яка раніше була судима за вбивство, насильницькі злочини ;

версія четверта- виконавцем вбивства на «замовлення» може бути охоронець, бойовик;

версія п'ята- виконавцем вбивства на «замовлення» може бути інша особа.

Використання слідчим , прокурором вищевказаних тактичних правил, криміналістичних рекомендацій при огляді місця події сприятиме оперативному розкриттю та розслідуванню вбивства на « замовлення».

1.5. Тактика огляду знаряддя, засобів вбивства вилучених з місця події.

Знаряддя , засоби вбивства є важливим джерелом інформації про спосіб злочину, час, місце, обстановку вбивства, особу злочинця. Ця інформація є відправною точкою висунення слідчих версій, визначення завдань розслідування, обрання його напрямку. Важливою слідчою дією є огляд знаряддя вбивства . *Завдання огляду:*

- виявити на вилучених знаряддя та засобів вбивств, предметах, речах, документах сліди рук, мікрочастин, маркірованих знаків, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження; встановити їх зв'язок з подією злочину;

- виявити на вилучених вогнепальній, холодній зброї, інших знаряддях та засобах вбивства сліди їх застосування, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження;

- виявити на корпусі мобільного телефону інших телекомунікаційних засобах потерпілого, підозрюваного сліди рук, мікрочастин, та перевірити наявність смс-повідомлення, телефонних розмов тощо, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження;

Речовими доказами у кримінальному провадженні про вбивство на «замовлення» можуть бути: знаряддя і засоби вбивства, сліди рук, сліди ніг, сліди застосування вогнепальної холодної зброї, мікрочастини, предмети, документи тощо. Слідчий, прокурор здійснює огляд зазначених речових доказів за участю спеціалістів підчас огляду місця події. В ситуації коли не можливо оглянути речові докази на місці події, тоді слідчий, прокурор проводить їх огляд за місцем провадження у справі.

Слідчий, прокурор проводить огляд вогнепальної, холодної зброї та слідів їх застосування, вилучених на місці події, за участю спеціаліста з балістики, спеціаліста-криміналіста з дотриманням правил безпеки і криміналістичних рекомендацій.

Під час огляду місця події, слідчим, спеціалістом балістом можуть бути виявлені окремі *екземпляри зброї, кулі, дріб, пижі, гільзи, сліди пострілу на предметах і тілі* потерпілого. **Забороняється виявлену зброю пересувати і брати в руки до тих пір, поки її положення не зафіксовано в протоколі, на фотознімках (вузлових і детальних), у схемі місця події.** Важливо в протоколі огляду місця події зазначити, на якому боці лежить зброя, куди спрямовано ствол, місце розташування зброї в сантиметрах стосовно двох нерухомих предметів, а для пістолетів — ще в якому положенні знаходиться ствольна коробка. Якщо зброя знаходиться в руці трупа, то слідчому необхідно зафіксувати, яким саме чином вона розташована в руці; якщо вона лежить біля трупа — на якій відстані й у якому напрямку вона знаходиться відносно кожної з долонь трупа. Ці дані у зіставленні з характером заподіяних потерпілому ушкоджень можуть мати значення для встановлення можливості у потерпілого завдати собі наявні поранення. У ситуації, коли постріл зроблено з рушниці, слідчому необхідно зафіксувати в протоколі огляду місця події наявність пристосувань для пострілу в себе (якщо вони є) у вигляді мотузків, паски, палички, а також можливий факт відсутності взуття на одній з ніг.

Слідчий, прокурор за участю спеціаліста баліста оглядає зброю з дотриманням правил безпеки і тактичних рекомендацій:

Рекомендація 1. Слідчий, прокурор, спеціаліст баліст повинні піднімати револьвер або пістолет за рифлені щічки рукоятки, а рушницю — за антабки ремня або рифлену частину шийки приклада.

Рекомендація 2 . Слідчому, спеціалісту балісту забороняється піднімати зброю, вставляючи олівець, паличку в спускову скобу або канал ствола і направляти дуло на себе або інших людей.

Рекомендація 3. Слідчому за участю спеціаліста баліста необхідно встановити в якому положенні знаходиться курок (курки)- спущений на запобіжному чи бойовому взводі.

Рекомендація 4. Слідчому за участю спеціаліста баліста необхідно зафіксувати в протоколі огляда місця події, яке положення займає прапорець запобіжника.

Рекомендація 5. Слідчому за участю спеціаліста баліста необхідно витягти магазин з рукоятки пістолета (патрони з магазинної коробки гвинтівки і з барабана револьвера — не виймати).

Рекомендація 6. Слідчому за участю спеціаліста баліста необхідно витягти патрон з патронника і залишити ствольну коробку пістолета в крайньому задньому положенні .

Рекомендація 7. Слідчому за участю спеціаліста баліста необхідно оглянути зброю, магазин, патрони на предмет виявлення слідів рук, нашарувань речовин, пошкоджень, позначок, відсутності деталей.

Рекомендація 8. Слідчому за участю спеціаліста баліста необхідно вивчити стан поверхні каналу ствола — наявність іржі, порохової кіптяви, незгорілих порошинок і зафіксувати їх в протоколі огляду місця події.

Рекомендація 9. Слідчому за участю спеціаліста баліста необхідно встановити органолептичну наявність або відсутність в каналі ствола запаху згорілого пороху.

Рекомендація 10. Слідчому за участю спеціаліста-баліста необхідно закрити канал ствола з дульної частини яким-небудь ковпачком або зафіксувати його вузькою смужкою скотчу. Забороняється канал ствола з дульної частини закривати його ватним тампоном, або скрученою паперовою пробкою.

На місці події можуть бути виявлені боєприпаси, які треба зафіксувати в протоколі, на фотознімках і схемі, оглянути їх на предмет встановлення слідів рук, зазначити їх конструкцію, розміри, спосіб з'єднання частин, колір металу, маркувальні позначки. Слід мати на увазі, що одні й ті самі патрони можуть використовуватись для стрільби із зброї різних систем, а тому не варто на підставі виявлених патронів робити категоричні висновки про зброю.

Доцільно слідчому здійснювати огляд мобільного телефону, вилученого у потерпілого (підозрюваного), відповідно до вимог процесуального законодавства та криміналістичних рекомендацій, за участю спеціаліста-криміналіста, інженера-електроніка В протоколі слідчого огляду необхідно зазначити модель мобільного телефону, вид сім-карти, наявність смс-повідомлення, телефонних розмов, телефонної книги тощо, інтенсивність використання мобільного зв'язку та ознаки, які вказують на використання мобільного зв'язку.

Вилучені слідчим підчас огляду місця події речові докази можуть стати об'єктами експертного дослідження. Слідчий, прокурор при розслідування вбивств, з урахуванням конкретної ситуації, призначає такі *види експертиз: дактилоскопічну, одорологічну, трасологічну, товарознавчу, балістичну, почеркознавчу, експертизу холодної зброї, технічну експертизу документів, біологічну, ґрунтознавчу, ботанічну, судово-медичну, фармакологічну, експертизу волокон і волокнистих матеріалів, фонографічну, відеоскопічну, судово – медичну експертизу речових доказів, експертизу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, експертизу слідів паління, експертизу нашарувань на одязі (взутті), молекулярно-генетичну, судово-*

хімічну, судово-психіатричну, судово-фотографічну, комплексну експертизу речових доказів, комплексну психолого-психіатричну експертизу, комплексну судово-медичну і судово-балістичну експертизу, антрополого-криміналістичну, медико-криміналістичну експертизу та інші.

Приблизний перелік загальних запитань, які можуть бути поставлені слідчим експерту при проведенні судово-медичної експертизи

- 1) Яка причина смерті?
- 2) Чи відповідають ушкодження на тілі трупа ушкодженням на одязі (за кількістю, характером, механізмом заподіяння)? Якщо ні, то як можна пояснити таку невідповідність?
- 3) Коли настала смерть?
- 4) Які тілесні ушкодження мають місце на трупі; їх кількість і точна локалізація; характер і тяжкість кожного ушкодження; яке саме тілесне ушкодження стало причиною смерті?
- 5) Чи не змінювалася поза трупа? Чи є на трупі сліди, які вказують на боротьбу або самооборону?
- 6) Заподіяні всі тілесні ушкодження одночасно чи в різний час; якщо в різний час, то в якій послідовності і через який проміжок часу?
- 7) Чи є ознаки волочіння? Якщо так, то які саме, їх характер, локалізація? Чи були ці сліди при житті чи після смерті? Яка давність їх утворення та який напрямок волочіння?
- 8) Чи настала смерть одразу після заподіяння ушкоджень чи через відповідний проміжок часу?
- 9) Чи знаходяться в ранах потерпілого чужорідні предмети, частини волокна, речовини? Якщо так, то що саме і де?
- 10) Чи всі тілесні ушкодження були заподіяні при житті; якщо ні, то які ушкодження посмертні і через який час після настання смерті вони були заподіяні?

11) Чи приймав потерпілий незадовго до смерті алкоголь (наркотики)? Якщо так, то якої міцності, в якому обсязі? Який ступінь його сп'яніння?

12) Якими знаряддями були заподіяні тілесні ушкодження? Одним чи різними знаряддями злочину були заподіяні тілесні ушкодження; якщо різними, то якими саме і які вони мають ознаки (тип, форма, розміри, ступінь загострення та ін.)?

13) Який вік, зріст, група крові потерпілого?

14) Де настала смерть: за місцем знаходження трупа чи в іншому місці?

15) В якому положенні знаходився потерпілий в момент заподіяння йому тілесних ушкоджень?

Приблизний перелік запитань при призначенні комплексної судово-медичної і судово-балістичної експертизи:

1) Чи є на трупі вогнепальні ушкодження?

2) Який їх характер: наскрізний, сліпий, дотичний?

3) Які із ушкоджень вхідні, які – вихідні?

4) Який напрямок ранового каналу на тілі?

5) Яка відстань пострілу, що спричинив це ушкодження?

6) Яким снарядом спричинено це ушкодження: кулею, шротом, картечю чи холостим патроном?

7) Якою кулею утворено це ушкодження: суцільною, спеціального призначення, оболонковою, напівоболонковою тощо?

8) Якою зброєю спричинено ушкодження: гладкоствольною, нарізною?

9) Поранення спричинено одинокими пострілами чи автоматичною зброєю?

10) Скільки пострілів утворило пошкодження на тілі?

11) В якій послідовності спричинено ушкодження на тілі?

12) Чи міг би потерпілий сам собі спричинити поранення із цієї зброї?

13) Яке було взаємне розташування дульного зрізу зброї і потерпілого в момент пострілу?

14) В якому напрямку і з якої відстані зроблено постріл?

15) Чи не утворено пошкодження пострілом через перешкоду?

16) Чи не спричинено ушкодження кулею, що зрикошетувала?

17) Чи не має у рановому каналі будь-яких сторонніх предметів?

18) Чи є ці ушкодження на тілі результатом вибуху патрона (патронів)?

Приблизний перелік запитань при призначенні експертизи зброї (балістичної):

1) Чи є поданий на експертизу предмет вогнепальною зброєю? До якого виду, системи, моделі належить ця зброя?

2) Який калібр має ця зброя, спосіб її виготовлення? Чи справна ця зброя?

3) Чи придатна ця зброя для стрільби чи провадження окремих пострілів?

4) Чи можливий постріл без натискання на спусковий гачок; якщо так, то з яких причин?

5) Частиною вогнепальної зброї якого виду і зразка є ця деталь?

6) Чи можливий постріл із цієї зброї патронами, поданими для дослідження?

7) Якою кулею зроблено останній постріл із цієї зброї?

Приблизний перелік запитань при призначенні експертизи трупа при заподіянні тілесних ушкоджень тупим знаряддям (молотком, камінням тощо):

1) Яким знаряддям заподіяні тілесні ушкодження?

2) Чи мають місце на трупі ознаки, які дозволять визначити форму, розмір, вагу, інші загальні й окремі ознаки знаряддя, яким були заподіяні ушкодження; якщо так, то які саме?

3) Чи могло бути заподіяно тілесне ушкодження знаряддям, подібним до того, що подано для дослідження (молоток, залізний дріт, цегла тощо)?

- 4) Одним чи кількома знаряддями заподіяно тілесні ушкодження?
- 5) Яка сила нанесеного удару? Чи могло виникнути дане тілесне ушкодження від удару рукою (ногою) людини чи це виключається?
- 6) Який напрямок удару (ударів)? В якій послідовності були заподіяні тілесні ушкодження?
- 7) В якому найбільш вірогідному положенні знаходився потерпілий в момент заподіяння йому тілесних ушкоджень?

Приблизний перелік запитань при призначенні судово-медичної експертизи речових доказів – крові

- 1) Приблизний перелік запитань
- 2) Чи є кров на досліджуваному об'єкті?
- 3) Якщо так, то кому належить кров: людині чи тварині?
- 4) Чи може кров належати конкретній особі?
- 5) Яка давність утворення кров'яної плями?
- 6) Утворена пляма є кров'ю живої людини чи трупа?
- 7) До якої групи і до якого типу відноситься кров?

Приблизний перелік запитань при призначенні судово-медичної експертизи речових доказів – волосся:

- 1) Чи є на досліджуваному об'єкті волосся чи шерсть?
- 2) Чи є на волоссі ушкодження; якщо так, то який характер цих ушкоджень і яким предметом вони могли бути спричинені?
- 3) Якщо це волосся, то з якої частини тіла людини його походження?
- 4) Чи могли бути ушкодження спричинені конкретним предметом?
- 5) Якщо це шерсть, то якого вона виду?
- 6) Чи є на волоссі сліди дії високої температури?
- 7) Яка стать особи, якій належить волосся?
- 8) Який характер забруднення волосся і може це забруднення свідчити про професію потерпілого або про інші факти?
- 9) Волосся випали чи були вирвані?

- 10) Волосся однакові з волоссям конкретної особи?
- 11) Чи є на волоссі ознаки близького пострілу (сліди кіптяви, пороху тощо)
- 12) Якого кольору це волосся? Чи не піддавалося воно штучному фарбуванню або знебарвленню?
- 13) Яка групова належність волосся?
- 14) Яким способом і яким предметом відділене волосся? Якщо волосся зрізане, то як давно?

Висновок експерта є одним із джерел доказової інформації. Він не має заздалегідь встановленої переваги над іншими доказами, його повинні оцінити слідчий, прокурор, керуючись внутрішнім переконанням та наявністю тих всіх матеріалів, які у сукупності з висновком експерта дають можливість прийняти єдине правильне рішення по розслідуванню події вбивства.

Розділ 2 ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРАДІЖКУ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ, ТАКТИЧНІ ПРАВИЛА, КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

2.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики крадіжок при огляді місця події.

Крадіжка – це таємне викрадання чужого майна. Цей злочин серед інших злочинів проти власності належить до найбільш поширених і небезпечних, які посягають на державне, колективне, особисте приватне майно громадян, суб'єктів підприємницької діяльності. Криміналістична характеристика крадіжок містить відомості про такі елементи: обстановка, в якій готується і вчиняється крадіжка; предмет злочинного посягання; способи крадіжок; типові сліди; дані про особу злочинця та особу потерпілого.

Тактика огляду місця події значною мірою залежить від слідчої ситуації та виду, місця, предмету та способу крадіжки. Місце крадіжки пов'язане з предметом злочинного посягання, а тому обирається злочинцем заздалегідь залежно від його «спеціалізації». Місцем крадіжки може бути: *торгівельна установа; житло, приміщення, готель; приміщення вокзалу або купе потягу (при крадіжці речей у пасажирів); гараж, стоянка автомобілів; складські приміщення, сховища вантажів на залізничному транспорті, будівельні майданчики, фермерські будівлі або сховища та інші приміщення* Зв'язок злочинних дій з особливостями місця їх вчинення, дозволяє виокремити такі види крадіжок :

- крадіжки пов'язані із проникненням до приміщення, сховища, квартири, гуртожитку, торговельної установи, складу, готелю, будівлі тощо;
- крадіжки матеріальних цінностей з цехів промислових підприємств, підприємств комунального господарства, сільськогосподарських підприємств;

– крадіжки вантажів на залізничному, річковому, повітряному, автомобільному транспорті;

– крадіжки особистих речей громадян на вокзалах, у поїздах;

– кишенькові крадіжки у громадському транспорті, на ринках.

Способи вчинення крадіжок є найбільш інформативним джерелом у криміналістичній характеристиці крадіжок. Крадіжки за способом їх вчинення можуть вказувати на професійну спрямованість крадія, його спеціалізацію. Спосіб крадіжки включає наступні елементи: спосіб підготовки до злочину, спосіб крадіжки, спосіб збуту краденого. Підготовки до злочину включає низку дій злочинця. Такими є:

➤ вибір злочинцем об'єкту крадіжки (квартира, дача, автомобіль, контейнер, тощо) шляхом спостереження або за «наводкою» спільників;

➤ вивчення злочинцем об'єкта крадіжки та обстановки, в якій йому доведеться діяти: попередній огляд у під'їзді замків, дверей, сигналізації; з'ясування наявності чи відсутності сусідів;

➤ вибір злочинцем ефективного способу заволодіння майном: підготовка відмички, домкрата, «фомки», інших технічних засобів для полегшення здійснення злочинного наміру;

➤ вибір злочинцем способів приховування слідів крадіжки, місця збуту викраденого;

➤ розподіл ролей у складі злочинної чи організованої групи, забезпечення алібі її учасників, тощо.

Знання слідчим, прокурором типових способів крадіжок зорієнтує його на пошук певних слідів і речових доказів під час огляду місця події. Аналіз слідчої та судової практики дозволяє визначити наступні *типові способи проникнення злочинця в житло, приміщення:*

Спосіб 1. Проникнення в житло, приміщення шляхом зламу замикальних пристроїв чи пристосувань.

Спосіб 2. Проникнення в житло, приміщення шляхом відімкнення замка сторонніми предметами, підібраними або підробленими ключами .

Спосіб 3. Проникнення в житло, приміщення шляхом відмикання замка з використанням злочинцем професійних «злочинських» інструментів (відмички, «хомки» тощо).

Спосіб 4. Проникнення в житло, приміщення шляхом розрізання, розрубання, розпилювання або свердління дверей.

Спосіб 5. Проникнення в житло, приміщення шляхом проламування стін або дверей або даху кувалдою, ломом, шлямбуром.

Спосіб 6. Проникнення в житло, приміщення шляхом розбиття скла вікна.

Спосіб 7. Проникнення в житло, приміщення шляхом видавлювання скла вікна.

Спосіб 8. Проникнення в житло, приміщення, сховище, що знаходяться під сигналізацією, шляхом пошкодження електричних мереж у районі знаходження об'єкту крадіжки.

Спосіб 9. Проникнення в сховище шляхом пошкодження пломб, інших замикаючих пристроїв, пристосувань.

Спосіб 10. Проникнення в житло, приміщення, сховище шляхом злому чи іншого пошкодження самозамикальних механічних або електромеханічних чи електромагнітних замків у системах контролю доступу.

Спосіб 11. Проникнення в житло, приміщення, сховище шляхом злому чи пошкодження складних замикальних пристроїв, які містять декілька замків в одному замикальному пристрої або об'єднують замки з іншими попереджувальними пристроями для виключення або ускладнення несанкціонованого проникнення.

«Слідову картину» крадіжки утворюють обставини та сліди події, яка сталася. Ретельне дослідження слідів і речових доказів можуть вказати на особу злочинця, обставини події крадіжки. Дані про сліди це важливий елемент

криміналістичної характеристики крадіжок. Сліди на місці крадіжки умовно можна поділити на чотири групи:

перша група - це сліди, які залишає злочинець: сліди пальців рук, взуття, зубів; запахові сліди; сліди паління: недопалки, сірники, попіл; мікросліди: слина, волосся, піт інші.

друга група – це сліди знаряддя злому й інструментів, а саме сліди пролому стіни, підлоги, даху; вдавнення на дверях, склі, рамі; розрубку на дверях, їх частинах; розпилу дужки замка, дверей; вдавнення на дверях, склі, рамі; вдавнення, сковзання по дужці й корпусу замка біля ключової стійки; сліди газового або електричного різання металу;

третья група – це сліди, які можуть залишатися на злочинці, насамперед, сліди фарби, штукатурки, волокон, тканини, металевої стружки, крейди інші;

четверта група – це сліди транспортних засобів, пересування, перенесення тяжких предметів; порушення цілісності опломбування; сліди вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах носіях.

Знання слідчим, прокурором елементів криміналістичної характеристики крадіжки: предмету злочинного посягання, типових способів, обстановки та типових слідів крадіжки сприятиме оперативності його діяльності під час огляду місця події, своєчасності виявленні слідів і речових доказів.

2.2. Процесуальні та тактичні особливості огляду місця події.

Відповідно до вимог ч.1 ст.237 КПК слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення злочину. *Огляд місця події це слідча дія, а тому не мають право її проводити оперативні працівники кримінальної*

поліції, поліцейські патрульної поліції за власною ініціативою, або за дорученням слідчого. Підставами огляду місця події можуть бути:

- заява постраждалого про злочинне посягання
- повідомлення громадян, керівників установ, підприємств, організацій про вчинення злочину
- рапорт оперативного працівника кримінальної поліції про самостійне виявлення ознак злочину
- рапорт поліцейського патрульної поліції про виявлення ознак злочину.

Огляд місця події (ч.3 ст 214 КПК) проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто до початку досудового розслідування. Огляд місця події первісна і невідкладна слідча дія, яка проводиться тільки слідчим або прокурором. Першочерговість проведення даної слідчої дії пов'язана з необхідністю отримання інформації про обставини події в початковому, незмінному стані. Затягування проведення огляду місця події злочину призводить до втрати речових доказів, істотної зміни картини місця події. Невідкладність огляду місця події пов'язано з необхідністю своєчасного і швидкого отримання інформації з метою організації розшуку злочинця та проведення слідчих дій , спрямованих на розкриття злочину. Слідчий, прокурор не мають права доручати проведення огляду місця події оперативному працівникові кримінальної поліції або поліцейському патрульної поліції.

Огляд місця події являє собою безпосереднє сприйняття слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення слідів злочинів, з'ясування обстановки події та інших обставин, які мають значення для розкриття та розслідування. У зв'язку з цим основними завданнями огляду є встановлення факту події злочину та особи, яка його вчинила, виявлення слідів і доказів, пов'язаних з подією. Огляд місця крадіжки є важливою слідчою дією, від успішної і оперативної проведення якої залежить розкриття злочину та ефективність

розслідування. Під час огляду місця події слідчий, прокурор можуть отримати дані :

1. Про особу злочинця:

- а) кількість осіб, які вчинили злочин;
 - б) приблизний вік злочинців: дорослі чи неповнолітні;
 - в) їх фізичні дані (зріст, фізична сила тощо);
 - г) стан здоров'я, зокрема, наявність поранення, хвороби, фізичних вад;
 - д) наявність певних злочинних навичок;
 - є) професія злочинця ж) дані, які характеризують особливості психіки осіб, які вчинили злочин: жорстокість, боягузтво, обережність;
- з) дані, що свідчать про підготовку до злочину: ознайомлення з режимом роботи в установі, наявністю охорони, спостереження за потерпілим, та його житлом, вивчення шляхів підходу і відходу з місця злочину тощо;

2. Предмет злочинного посягання:

- а) речі, предмети, гроші, цінності, що належали потерпілому ;
- б) вартість викраденого;
- в) особливості викрадених речей, предметів – їх родові та індивідуальні ознаки.

3. Спосіб крадіжки:

- а) дії злочинця пов'язані з підготовкою до крадіжки;
- б) дії злочинця на місці події;
- в) дії злочинця, спрямовані на приховування слідів крадіжки;
- г) використання злочинцем знаряддя злочину й інструментів ;
- д) матеріальні наслідки крадіжки.

4. Обставини вчинення крадіжки:

- а) час і місце вчинення крадіжки;
- б) обставини, що сприяли вчиненню злочину.

Під час огляду місця події встановлюється спосіб вчинення крадіжки, фіксуються дії злочинця на місці крадіжки. У зв'язку з цим *основними завданнями огляду місця крадіжки є:*

- вивчення матеріальної обстановки події злочину;
- з'ясування характеру і механізму, способу крадіжки;
- встановлення предмету злочинного посягання та особи потерпілого;
- встановлення часу, знаряддя злочину, його наслідки, ймовірну кількість злочинців;
- виявлення матеріальних слідів злочину і забезпечення їх захисту від руйнування, псування, затоптування;
- виявлення ознак, які характеризують злочинця: стать, вік, фізичні дані, фізичні вади, звички, психічні відхилення тощо ;
- аналіз вихідної інформації та висунення версій.

У криміналістичній літературі виділяють три етапи огляду місця події: підготовчий, робочий та заключний. *Підготовчому етапу притаманні такі стадії:* підготовка до виїзду на місце події; підготовчі дії слідчого по прибутті на місце події.

Слідчому доцільно використовувати наступні *криміналістичні рекомендації* щодо підготовки до виїзду на місце події. Він після одержання повідомлення про злочин зобов'язаний:

Рекомендація 1. Вияснити, що, де, коли сталося; хто і коли виявив подію; хто із співробітників патрульної поліції знаходиться на місці події.

Рекомендація 2. Дати вказівку поліцейським патрульної поліції організувати охорону місця події.

Рекомендація 3. Доручити поліцейським патрульної поліції, які охороняють місце події опитати потерпілого.

Рекомендація 4. Доручити поліцейським патрульної поліції забезпечити присутність понятих.

Рекомендація 5. Запросити до участі в огляді спеціаліста криміналіста, інших.

Рекомендація 6. Дати завдання спеціалісту-криміналісту перевірити стан техніко-криміналістичних засобів.

Рекомендація 7. Залучити до участі в огляді оперативних працівників кримінальної поліції, кінолога з собакою.

Рекомендація 8. Доповісти керівнику слідчого відділу про виїзд на місце події та узгодити з ним склад слідчо-оперативної групи і забезпечення її транспортними засобами для виїзду на місце події.

Слідчий, прокурор після прибуття на місце злочину приймає тактичне рішення про виконання наступних дій:

- перевірити, як здійснюється охорона місця події і захист слідів злочину;
- забезпечити віддалення з місця події сторонніх осіб;
- одержати від співробітників патрульної поліції або потерпілого інформацію про подію, про внесення змін в обстановку місця події з моменту її виявлення;
- розподілити обов'язки між огляду спеціалістами, які залучені до огляду спеціалістами, які залучені до огляду ;
- роз'яснити спеціалістам, понятим їх права і обов'язки та попередити їх про неприпустимість розголошення даних, одержаних в ході огляду місця події;
- прийняти заходи до покращення умов огляду, інші.

В ході огляду місця події слідчий, прокурор повинен вирішити такі питання:

- 1) Чи мала місце крадіжка?
- 2) Яким способом злочинець проникнув у приміщення та яким способом покинув його?
- 3) Час, місце і спосіб вчинення крадіжки.

- 4) Чи використовували злочинці технічні засоби, якщо так, то які?
- 5) Дані про викрадене майно, речі й розмір шкоди, завданої крадіжкою.
- 6) Де може знаходитися викрадене майно?
- 7) Дані про злочинця: стать, вік, наявність професійних навичок.
- 8) Чи мають місце дані, що вказують на знання злочинцем місця знаходження ключів?
- 9) Кількість злочинців, роль кожного з них у вчиненні крадіжки.
- 10) Чи вчинена крадіжка у складі злочинної групи чи ОЗГ?
- 11) Які обставини сприяли крадіжці?
- 12) Чи є негативні обставини, які свідчать про можливість інсценування крадіжки?

При огляді слідчому, прокурору необхідно враховувати зміни, які можуть бути внесені в обстановку місця крадіжки до прибуття слідчого або СОГ. Ці зміни можуть проявитися в результаті дій:

- а) злочинців;
- б) потерпілого, членів його сім'ї;
- в) працівників установи, організації, де мало місце крадіжки;
- г) сторонніх осіб, які знаходилися на місці події;
- д) поліцейських патрульної поліції, оперативних працівників, які прибули на місце злочину раніше слідчого.

Вибір слідчим, прокурором тактичних прийомів огляду місця крадіжки залежить від предмета злочинного посягання та місця вчинення крадіжки. Важливе значення для вирішення основних завдань огляду місця події має дотримання слідчим, прокурором *тактичних правил* :

Правило 1. Слідчий, прокурор повинен проводити загальний огляд місця події і визначити його межі та способи послідовного дослідження обстановки вчинення крадіжки.

Правило 2. Слідчий, прокурор повинен обирати методи огляду, з урахуванням конкретної ситуації, суцільний, вибірковий, концентричний, ексцентричний, статичний, динамічний.

Правило 3. Слідчий, прокурор повинен за участю фахівців перевірити стан замикальних засобів і визначити спосіб злому (електричний, механічний, вибуховий тощо).

Правило 4. Слідчий, прокурор повинен за участю кінолога організувати пошук запахових слідів; за участю спеціаліста одоролога здійснити забори проб запахових слідів.

Правило 5. Слідчий, прокурор повинен за участю спеціаліста - криміналіста встановити які саме знаряддя злому використовували злочинці: спеціально виготовлені й призначенні для злочинних цілей, інструменти й пристосування, випадкові предмети.

Правило 6. Слідчий, прокурор повинен виявити за участю спеціаліста-криміналіста сліди знарядь злому й інструментів; сліди рук, взуття, транспортних засобів; сліди фарби, ошурок, стружки інших мікрочастинок; сліди застосування мила, пластиліну, жувальної гумки тощо.

Правило 7. Слідчий, прокурор повинен визначити шляхи прибуття та відходу з місця події (в радіусі 50-100 м) з метою виявлення будь-яких предметів, залишених злочинцем: недопалків, сірникових коробок, запальничок, слідів волосся, слини тощо.

Правило 8. Слідчий, прокурор повинен вилучити у потерпілого товарні паспорти, сервісні книжки, чеки, фотознімки викрадених предметів, речей, ювелірних виробів.

Правило 9. Слідчий, прокурор повинен за участю спеціаліста криміналіста проводити фотозйомку місця крадіжки: орієнтуючу, оглядову, вузлову, детальну.

Правило 10. Слідчий, прокурор повинен за участю спеціаліста криміналіста виміряти сліди злому й інструментів, описати їх в протоколі огляду місця події, фотографувати за правилами масштабної зйомки .

Правило 11. Слідчий, прокурор повинен вилучати сліди знарядь злому разом із предметами-носіями, або їх частинами. За неможливості такого вилучення слідчий, прокурор повинен виготовити зліпки з пластиліну, гіпсу, синтетичних спеціальних паст.

Правило 12. Слідчий, прокурор повинен по закінченню огляду скласти протокол огляду місця події, в якому зафіксувати виявлені та вилученні сліди, предмети, речі, виготовлені зліпки.

Протокол огляду місця події має важливе процесуальне й доказове значення. Слідчий (прокурор) оголошує протокол учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій учасників огляду то про це необхідно зазначити у протоколі, який підписуєть учасники слідчої дії В ситуації, коли до протоколу огляду місця події додаються додатки, то ця інформація повинна бути відображена в протоколі. Додатки до протоколу мають доказове значення і викладене у додатках не повинно суперечити змісту протокола. До розповсюджених способів фіксації результатів огляду місця події відносяться: а) виготовлення планів і схем (умовні знаки та позначення, які використовуються при виготовленні планів місця події у приміщенні – Додаток 2); б) фотознімки місця події(орієнтована, оглядова, вузлова, детальна) їх негативи; в) відеозапис.

В ході огляду місця події нерідко виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево. У цій ситуації слідчий, прокурор проводить *додатковий огляд місця події*. В ситуації коли основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах(вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, або без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини, то слідчий , прокурор

призначає *повторний огляд місця події*. Результати додаткового, повторного огляду місця події слідчий, прокурор зазначає в окремих протоколах.

Слідчий, прокурор за результатами огляду місця події можуть висунути такі версії:

Версія 1. Крадіжка вчинена досвідченим злочинцем, яка раніше скоював крадіжки та інші майнові злочини або раніше судимою за це.

Про це можуть свідчити такі обставини:

а) «професійні» навички при виборі житла - оцінка квартири по вікнах, дверях, елітності будинку і престижності поверху; ведення спостереження за потерпілими - за його зовнішнім виглядом, наявністю дорогої машини, золотих прикрас, на основі оголошень про виконання потерпілим тих чи інших робіт або надання послуг, що користуються попитом у населення, з метою з'ясування питань про його заможності;

б) наявність в квартирі на момент скоєння крадіжки дорогих речей, ювелірних виробів, грошових коштів, аудіо-, відеотехніки, колекцій, антикваріату і т.п. .;

в) використання крадієм злочинних хитрощів для визначення відсутності мешканців у квартирі шляхом попереднього встановлення на дверях квартири спеціальних «маячків» або перевірки кореспонденції у поштової скриньці і т.п.);

г) використання злочинцем таких ефективних знарядь злому, як дреля з алмазним кругом, портативного домкрата, гідравлічних ножниць для різання по металу, портативних апаратів для вогневої різання, відмичок, а також допоміжних засобів для відкривання замків: мила, пластиліну, жувальної гумки;

д) виявлення і відключення автономних охоронних сигналізацій, відкриття замків підвищеної секретності, в тому числі і сейфових;

е) крадіжка в основному грошей, валюти, золотих прикрас; дорогих престижних речей з товарними ярликами, орієнтованих на швидку реалізацію, дорогої побутової техніки разом з фірмовими описами та інструкціями;

ж) приховування слідів злочину; замикання дверей після скоєння крадіжки, відсутність пальцевих відбитків в тих місцях, де вони, виходячи з механізму вчиненого злочину, повинні були бути; застосування сільнопахнущих речовин (тютюну, перцю, прального порошку і ін.) для видалення властивого людині індивідуального запаху або маскування злочину.

Версія 2. Крадіжка вчинена особою, що не володіє, злочинними навичками і прийомами. Це може підтверджуватися такими фактами:

а) крадіжка з житла за наявності ключів під половиною, за плінтусом, в розподільній коробці; проникнення через відкриті вікна або балконні двері на першому поверсі будівлі, неміцні дерев'яні двері, виготовлені з пресованого картону; пошук квартири носить випадковий характер шляхом перевірки злочинцем кількох квартир і вчинення крадіжки в тій, де в цей момент відсутні мешканці;

б) некваліфікований спосіб проникнення в квартиру за допомогою грубого злому, шляхом вибивання (віджиму) двері тілом, ногами; шляхом віджиму дверей інструментами господарсько-побутового призначення: стамескою, викруткою, обценьками, .монтажною, туристичним сокиркою або пошкодження петель двері, вибивання шпонки петлі і т.п .;

в) вилучення речей без розбору, частіше випадкових, залишення після крадіжки безладу в квартирі;

г) необережне поводження на місці злочину: залишення в квартирі явних слідів рук або взуття, переодягання у викрадені речі, залишення свого одягу.

Версія 3. Крадіжку з квартири вчинено за наводкою. Про це свідчить:

а) цілеспрямований вибір квартири, відсутність перевірочних дзвінків у інших квартирах ;

б) крадіжка великих сум грошей, валюти, дорогої аудіо-, відеотехніки; ювелірних прикрас, що відрізняються великою художньою цінністю, рідкісних музичних інструментів, старовинних книг, монет, орденів, медалей, поштових листівок та інших предметів колекціонування, в тому числі недавно придбаних;

в) поінформованість злочинців про склад сім'ї та розпорядку дня;

г) цільове вилучення предметів і цінностей без особливих порушень обстановки в житлі; відсутність розкиданих речей, характерних для безладного пошуку майна і грошей.

д) відвідування квартири потерпілого сторонніми особами незадовго до крадіжки (слюсарі-сантехніки, майстри по ремонту холодильників, телевізорів, комп'ютерів; вантажники з доставки меблів та інших товарів на будинок, а також особи іншої професії).

Версія 4. Крадіжка вчинена групою осіб. Це підтверджується наступним:

а) на місці події залишені сліди рук, взуття, які належать різним особам, недопалки цигарок, сигарет різних марок, різноманітність звичок куріння або гасіння;

б) на місці події виявлені сліди пересування, перенесення важких предметів, які пересунути або перенести одній людині неможливо;

в) викрадення з місця злочину ряду предметів, які в їх сукупності за вагою, обсягом зібрати та винести одній людині неможливо;

г) сліди вживання декількома особами харчових продуктів і спиртних напоїв.

У деяких випадках можна зробити припущення про участь у квартирній крадіжці жінки. На це можуть вказувати виявлені на місці події сліди, характерні для жіночого взуття, губної помади на недопалках або посуді; викрадення парфумерних виробів, предметів жіночого туалету і гігієни; носильних жіночих речей, іноді комплектів постільної білизни, покривал, скатертин, серветок, статуеток, біжутерії.

Версія 5. Крадіжка з квартири здійснена членами молодіжної злочинної групи або підлітками. Про це свідчить:

а) об'єкт посягання, який вони вибирають. Це переважно квартири, розташовані на першому або на останньому поверхах; іноді за наводкою - шляхом отримання інформації про заможність родини безпосередньо від підлітка або через його друзів;

б) способи проникнення в квартиру: проникнення через проміжки між прутами решіток, відкриті кватирки; проникнення на балкон або до вікна другого поверху по карнизу будинку, водостічній трубі, через козирок над вхідними дверима під'їзду, з використанням бізкорастущих дерев; за допомогою мотузки, стрічкового буксирувального тросу або альпіністської сходи для спуску з даху на балкон або карниз вікна; з використанням викрадених ключів у приятелів в роздягальнях; а також ключів, взятих з відомих від товаришів схованок;

в) сліди рук малого розміру, сліди взуттям молодіжного типу;

г) предмети, речі, які були викрадені: спортивне взуття, костюми, імпорتنі спиртні напої, сигарети, запальнички, брелки, авторучки, відеокасети із записом популярних музичних груп, тощо;

д) відсутність послідовності та логічності в діях: розкидання із хуліганських спонукань предметів і речей по квартирі, проявлення зневаги до пам'ятних для господарів предметів, їх пошкодження або знищення.

У ряді випадків за характером викраденого і його призначенню можна висунути версії про властивості і інші особливості особи крадія. Так, коли слідчим, прокурором на місці події були виявлені сліди трапези, залишків їжі або розпиття спиртних напоїв або встановлено викрадення продуктів харчування, взуття, одягу, ліків, документів, то можна висунути версію що квартирну крадіжку вчинила особа без певного місця проживання і занять.

2.3. Типові слідчі помилки огляду місця крадіжки та способи їх усунення.

Аналіз проваджень з крадіжок, що залишилися нерозкритими, дозволяє виділити слідчі помилки при огляді місця крадіжки, які призвели до неякісного розслідування. Низький рівень розкриття крадіжок – це результат неналежної професійної підготовки слідчих, оперативних співробітників з криміналістики, оперативно-розшукової діяльності та ігнорування ними криміналістичних рекомендацій з тактики огляду місця крадіжки, тактичних правил виявлення та вилучення слідів, предметів, об'єктів, речей.

Слідча помилка – це невиконання слідчим вимог кримінального процесуального закону і наукових рекомендацій при проведенні процесуальних дій, та непроведенні необхідних за обставинами процесуальних дій, що призвело до прийняття рішень, які суперечуть закону, або цілям розслідування.

Слід виділити *типові слідчі помилки*, які мали місце при огляді місця крадіжки. Насамперед:

Слідча помилка – це несвоєчасна організація охорони місця крадіжки або її відсутність призводить до знищення слідів злочину і злочинця, внесення сторонніх слідів, зміни розташування об'єктів на місці крадіжки.

Слідча помилка - це порушення слідчим вимог статті 237 КПК України і доручення оперативному працівнику кримінальної поліції або поліцейському патрульної поліції проведення огляду місця крадіжки.

Слідча помилка - це проведення слідчим огляду місця події поверхово, неякісно, а тому крадіжка залишається нерозкритим злочином.

Слідча помилка - несвоєчасний виїзд слідчого, СОГ на місце крадіжки, через 3-6 годин й більше після повідомлення потерпілого.

Слідча помилка - виїзд слідчого та оперативно-слідчої групи на місце крадіжки без відповідних технічних засобів, бланків протоколу огляду місця події.

Слідча помилка - це порушення слідчим правил вивлення, вилучення та пакування слідів, предметів, речей, вилучених із місця події, що призводить до втрати їх як речових доказів, неможливості використання в якості об'єкта експертного дослідження.

Слідча помилка - формальний підхід слідчого до складання протоколу огляду місця події, планів, схем, виготовлення зліпків знаряддя зламу.

Слідча помилка - є несвоєчасне надання слідчим доручення оперативним працівникам в порядку ст. 246 КПК про розшук злочинця, перевірку «злочинського почерку» в картотеках, розшуку викраденого майна тощо.

Оснoву організації і розслідування крадіжок визначає взаємодія слідчого, оперативних працівників, спеціалістів, експертів, прокурора. Взаємодія слідчого з оперативними працівниками кримінальної поліції характеризується як їх сумісні дії, спрямовані на вирішення завдань розкриття й розслідування крадіжки. Своєчасність та оперативність розкриття крадіжки залежить від процесуальної діяльності слідчого, який зобов'язаний негайно після огляду місця крадіжки і відповідно до статті 246 КПК України дати низку доручень оперативним працівникам кримінальної поліції. З метою виконання доручення слідчого оперативні працівники кримінальної поліції :

- проводять розшук злочинця по «гарячих» слідах за участю кінолога із собакою;
- направляють орієнтировки щодо прикмет злочинців або викрадених речей; розробляють за участю спеціалістів фоторобот злочинця;
- становлять викрадені речі на місцевий, регіональний облік викрадених речей з урахуванням особливостей предмета викрадення;
- перевіряють сліди рук, взуття, знаряддя зламу, мікрочастини, вилучені з місця події, за картотеками експертно-криміналістичних підрозділів ;
- перевіряють причетність до крадіжки знайомих потерпілих, осіб, які раніше були судимі за крадіжку, неповнолітніх осіб, які раніше вчиняли крадіжки;

- проводять інші оперативно-розшукові заходи для встановлення особи злочинця та його затримання .

2.4.Завдання та обов'язки поліцейських патрульної поліції на місці крадіжки.

В ситуації, коли поліцейські патрульної поліції прибули на місце крадіжки раніше слідчого, прокурора, то вони зобов'язані :

- з'ясувати характер й механізм крадіжки;
- встановити предмет злочинного посягання та особу потерпілого;
- встановити час, знаряддя злочину, його наслідки, ймовірну кількість злочинців;
- виявити очевидців злочину, які знаходяться на місці події , або тих осіб, які могли бачити злодіїв;
- встановити посадових осіб установи, де мала місце подія крадіжки;
- забезпечити захист слідів від руйнування, псування, затоптування.

Ефективність огляду місця події слідчим, прокурором і розкриття крадіжки значною мірою залежить від виконання криміналістичних рекомендацій поліцейськими патрульної поліції на місці крадіжки.Зокрема :

Рекомендація 1. Поліцейські зобов'язані віддалити з місця події сторонніх осіб.

Рекомендація 2. Поліцейські зобов'язані повідомити про злочин до чергової частини районного (міського) відділу Національної поліції.

Рекомендація 3. Поліцейські зобов'язані забезпечити охорону місця крадіжки.

Рекомендація 4. Поліцейські зобов'язані опитати потерпілого (службову особу, власника приміщення) про час, місце, предмет крадіжки.

Рекомендація 5. Поліцейські зобов'язані при наявності інформації про місце ймовірного знаходження злочинця організувати його переслідування по «гарячим слідам» та затримати підозрюваного.

Рекомендація 6. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист знаряддя злочину від руйнування, знищення.

Рекомендація 7. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист матеріальних слідів, мікрооб'єктів від руйнування, псування, знищення, затоптування;

Рекомендація 8. Поліцейські зобов'язані встановити очевидців

Рекомендація 9. Поліцейські зобов'язані залучити понятих, але не з числа близьких родичів потерпілого

Рекомендація 10. Поліцейські патрульної поліції в ситуації затримання підозрюваного з поличним зобов'язані здійснити поверхневу перевірку та особистий огляд підозрюваної особи.

Рекомендація 12. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані перевірити та вилучити документи у підозрюваної особи.

Рекомендація 13. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити пересування підозрюваної особи.

Рекомендація 14. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані вилучити у підозрюваного поличне.

Рекомендація 15. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо)та вилучити її.

Рекомендація 16. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані до приїзда слідчого залучити понятих.

Рекомендація 17. Поліцейські зобов'язані здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Доказове значення для розкриття та розслідування крадіжок мають матеріальні сліди виявлені на місці події. Деякі поліцейські проявляють на місці вчинення крадіжки службову недбалість, неохайність, що призводить до

руйнування, знищення слідів злочину або невдалу активність і залишають на місці події свої сліди рук, паління, слини, волосся інші. У зв'язку з цим пропонуємо тактичні правила, які зобов'язані дотримуватися на місці події поліцейські патрульної поліції до приїзду слідчого:

Правило 1. Забороняється поліцейському проводити розвідувальний огляд місця події.

Правило 2. Забороняється поліцейському обстежувати, змінювати обстановку на місці крадіжки.

Правило 3 . Забороняється поліцейському вносити сторонні сліди, зміни до розташування об'єктів на місці злочину

Правило 4. Забороняється поліцейському руйнувати, затоптувати сліди,залишені злочинцем на місці події;

Правило 5. Забороняється поліцейському ходити, палити та кидати недопалки на місці події.

Правило 6. Забороняється поліцейському залишати свої сліди, мікрооб'єкти на місці злочину.

Правило 7. Забороняється поліцейському оглядати без рукавичок знаряддя інструменти взлому,перевіряти сліди їх застосування тощо.

Правило 8. Забороняється поліцейському обстежувати предмети, речі залишені злочинцем.

Правило 9. Забороняється поліцейському залучати в якості понятих близьких родичів потерпілого.

Виконання зазначених тактичних правил поліцейськими на місці події сприятиме вирішенню завдань огляду місця події слідчим,прокурором, збереженню матеріальних слідів, речових доказів, іншої інформації , що має значення для розслідування крадіжки, розшуку злочинця й затримання його в якості підозрюваного.

2.5. Тактичні правила огляду предметів, речей, вилучених з місця події.

Речовими доказами у кримінальному провадженні про крадіжку можуть бути: гроші, майно, предмети, техніка, ювелірні вироби, документи тощо. Огляд речових доказів слідчий, прокурор може здійснювати за участю спеціалістів і під час огляду місця крадіжки. В ситуації коли це не можливо зробити, тоді слідчий, прокурор проводить огляд речових доказів за місцем провадження у справі за загальними правилами та криміналістичними рекомендаціями. У ситуації коли слідчий, прокурор за участю спеціаліста-криміналіста проводить огляд поличного доцільно дотримуватися загальних правил та криміналістичних рекомендацій. В протоколі огляду необхідно вказати найменування, їх зовнішній вид, реквізити, індивідуальні ознаки, дефекти та особливості, маркеріві знаки, тощо.

Слідчий, прокурор проводить *огляд поличного, предметів, речей, слідів зламу, замків, замикаючих пристроїв* за участю спеціаліста-криміналіста в присутності понятих з метою виявлення, на вилучених з місця події інструментах, замках, ключах, замикаючих пристроях, пристосуваннях, знаряддях інших об'єктах слідів взламу, вдавнення, сковзання, різання, свердління, розпилювання, слідів рук, мікрочастин, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження. Спеціаліст – криміналіст проводить детальну та узлову фотозйомку поличного, предметів, речей, замків, слідів зламу, замикаючих пристроїв.

В описовій частині протоколу огляду місця події слідчий, прокурор викладає: *характеристику зломаних дверей або пломби на двері сховища, фіксує виявлені сліди злому, заряддя злому, сліди повторного обжимання, сліди розширення отворів та інші пошкодження.* Окрім цього в протоколі необхідно зазначити: *місце розташування слідів; вид, форму, розмір сліду; характерні особливості побудови сліду; сліди нашарування.* Особливе місце в криміналістичному дослідженні посідають замки. У зв'язку з цим слідчий,

прокурор в протоколі фіксує: *місцезнаходження й стан замка, вид, форму, його розміри, колір, означення, наявність слідів рук, нашарування сторонніх речовин, стан дужки (ригеля), цілісність замка або наявність пошкодження та його характер, наявність або відсутність ознак, що характеризують використання підроблених і підібраних ключів, відмичок. Слідчий, прокурор детально зазначає в протоколі огляду місця події всі дії, які пов'язані з виявленням, фіксацією та вилученням слідів рук, взуття, запаха тощо.*

Вилучені під час огляду місця крадіжки сліди знарядь злома та інструментів, замки, пломби, мікроб'єкти, речі, предмети визначаються слідчим речовими доказами і направляються на експертизу. Слідчий, прокурор, з урахуванням виду об'єкта судової експертизи, призначає дактилоскопічну експертизу, трасологічну, товарознавчу, хімічну, технічну, біологічну, експертизу цілого за частинами, експертизу слідів злому, інструментів та інші.

Так, в ситуації, коли необхідно призначати *експертизу замків і замикальних технічних засобів*, слідчий, прокурор перед експертом може поставити наступні запитання:

- 1) В якому стані (замкненому чи відімкненому) знаходився замок у момент його пошкодження?
- 2) Чи справний механізм замка (навісного, врізаного та ін., вилученого з місця події)?
- 3) Чи можна відімкнути замок, не порушуючи контрольного прилаштування?
- 4) Чи не відмикався замок, вилучений на місці події будь-яким ключем, вилученим у цієї особи?
- 5) Чи був відімкнений замок стороннім предметом; якщо так, то яким?
- 6) Чи зламано замок знаряддям вилученим у конкретної особи?

Висновок експерта є процесуальним джерелом доказу у провадженнях про крадіжку. Оцінка експертного висновку заснована на всебічному та

об'єктивному вивченні всіх матеріалів і обставин розслідування події злочину .
Оцінка слідчим , прокурором висновку експерта постає з аналізу, зіставлення з
іншими доказами, що були зібрані , перевірки достовірності об'єктів
дослідження й адекватності висновків, що містяться у висновку експерта.

РОЗДІЛ 3. ОГЛЯД МІЦЯ ПОДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ГРАБІЖ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ, ТАКТИЧНІ ПРАВИЛА, КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

3.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики грабежів при огляді місця події.

Грабіж – є відкрите викрадення чужого майна, поєднане з насильством, яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або з погрозою застосування такого насильства. Грабіж є тяжким злочином, при якому злочинці прагнуть заволодіти матеріальними цінностями та спричинити шкоду здоров'ю потерпілого. Грабіж звичайно вчиняється без свідків, але трапляється, що і в присутності очевидців, як правило, у громадських місцях.

У структурі криміналістичної характеристики грабежів істотне значення мають такі елементи: час, місце і обстановка вчинення злочину, особа злочинця, особа потерпілого, типові способи грабежів, особливості предмета злочинного посягання. Значна більшість грабежів вчиняється у вечірній або нічний час. Місцем грабежу, як правило є підїзди будинків, парки, дороги, офіси, житло, банківські установи та інші.

Криміналістичні знання слідчого типових способів грабежів сприятимуть під час огляду місця події встановленню обставин за яких вчинено грабіж, механізму злочину, кількості учасників пограбування тощо. Спосіб грабіжу як важливий елемент криміналістичної характеристики грабежів може вказувати на особу злочинця, професійну спрямованість його дій, орієнтувати слідчого на пошук комплексу певних слідів і речових доказів в процесі огляду місця події. Найбільш поширеними є наступні способи грабежів:

– відкрите викрадення чужого майна, поєднане із погрозою застосування насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров'я;

- відкрите викрадення чужого майна без застосування насильства і із використанням фактору раптовості нападу;
- відкрите викрадення чужого майна, поєднане з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище із застосуванням насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров'я або з погрозою застосування насильства;
- відкрите викрадення майна державних або громадських організацій у приміщеннях цих установ, поєднане із застосуванням насильства або погрозою його застосування до працівників цих установ;
- відкрите викрадення чужого майна в рухомому складі залізничного, водного, іншого транспорту;
- відкрите викрадення чужого майна шляхом приведення потерпілого в безпорадний стан із використанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин;
- відкрите викрадення чужого майна, поєднане з проникненням у житло шляхом обману (проведення соціологічного опитування; перевірки працівниками газової, вентиляційної служби; відвідування соціальними працівниками тощо).

«Слідову картину» грабежу утворюють обставини та сліди події злочину, яка сталася. На місці події злочинець залишає як свої сліди(пальців рук, взуття), так і сліди його контакту з потерпілим(мікроб'єкти,пошкодження на тілі, одязі постраждалого). Ретельне дослідження слідів може вказати на особу злочинця, обставини грабежу. Дослідження типових слідів на місці вчинення грабежів дозволили умовно їх поділити на п'ять груп:

- *першу групу* складають сліди злочинця: пальців рук, взуття, знаряддя грабежу, тощо ;
- *друга група* - це сліди на різних об'єктах, речах та їх частинах, зброї, предметі злочинного посягання, які належать злочинцю;

- *третю групу* складають сліди, що підтверджують факт перебування злочинця на місці події та залишилися на його тілі, руках, одязі, знарядді злочину, в салоні транспортного засобу, який використав злочинець; сліди на взутті - глини, фарби, листів, насіння рослин, грязюки тощо;
- *четверта група* вказує на сліди боротьби потерпілого із грабіжником, які залишилися на тілі, одязі як потерпілого, так і злочинця;
- *п'ята група* - це сліди зламу, інструментів, коли грабіж поєднано із проникненням у житло, приміщення чи сховище.

Знання слідчим даних про типові сліди на місці події у провадженнях про грабежі сприятимуть в практичній діяльності оперативно виявляти їх під час огляду місця події.

3.2.Процесуальні та тактичні особливості огляду місця події.

У ч.1 ст.237 КПК зазначено, що слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення злочину. Огляд місця події це слідча дія, а тому не мають право її проводити оперативні працівники кримінальної поліції, поліцейські патрульної поліції за власною ініціативою, або за дорученням слідчого. Підставами огляду місця події можуть бути:

- заява постраждалого про пограбування;
- повідомлення громадян, керівників установ, підприємств, організацій про вчинення грабежу;
- рапорт оперативного працівника кримінальної поліції про самостійне виявлення ознак злочину;
- рапорт поліцейського патрульної поліції про виявлення ознак грабежу.

Відповідно до вимог ч.3 ст 214 КПК огляд місця події проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто до початку досудового розслідування. Огляд місця події первісна і невідкладна слідча дія, яка проводиться тільки слідчим або прокурором. Першочерговість проведення даної слідчої дії пов'язана з необхідністю отримання інформації про обставини події в початковому, незмінному стані. Затягування проведення огляду місця події злочину призводить до втрати речових доказів, істотної зміни картини місця події. Невідкладність огляду місця події пов'язано з необхідністю своєчасного і швидкого отримання інформації з метою організації розшуку злочинця та проведення слідчих дій, спрямованих на розкриття злочину. Слідчий, прокурор не мають процесуальних прав доручати проведення огляду місця події оперативному працівникові кримінальної поліції або поліцейському патрульної поліції. Під час огляду місця події слідчий, прокурор можуть отримати дані :

1. Про особу злочинця:

- а) кількість осіб, які вчинили злочин;
- б) приблизний вік злочинців: дорослі чи неповнолітні;
- в) їх фізичні дані- зріст, фізична сила тощо;
- г) стан здоров'я, зокрема, наявність поранення, хвороби, фізичні вади;
- д) наявність певних злочинних навичок;
- є) професія злочинця;
- ж) дані, які характеризують особливості психіки осіб, які вчинили злочин: жорстокість, боягузтво, обережність;
- з) дані, що свідчать про підготовку до злочину: ознайомлення з режимом роботи в установі, наявністю охорони, спостереження за потерпілим, вивчення шляхів підходу і відходу з місця злочину тощо;

2. Предмет злочинного посягання:

- а) речі, предмети, гроші, цінності, що належали потерпілому, установі;
- б) психічні і фізичні особливості потерпілого;

в) особливості викрадених речей, предметів – їх родові та індивідуальні ознаки.

3. Спосіб грабежу:

- а) дії злочинця, пов'язані з підготовкою до грабежу;
- б) дії злочинця на місці події;
- в) дії злочинця, спрямовані на приховування слідів грабежу;
- г) використання злочинцем знаряддя, засобів злочину;
- д) наслідки злочину;

4. Обставини вчинення злочину:

- а) час і місце вчинення грабежу;
- б) обставини, що сприяли вчиненню злочину.

Огляд місця події являє собою безпосереднє сприйняття слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення слідів злочинів, з'ясування обстановки події та інших обставин, які мають значення для розкриття та розслідування. У зв'язку з цим завданнями огляду є встановлення факту події злочину та особи, яка його вчинила, виявлення слідів і доказів, пов'язаних з подією.

Огляд місця пограбування є важливою слідчою дією, від успішної і оперативної проведення якої залежить розкриття злочину та ефективність розслідування. Як свідчать матеріали слідчої та судової практики у кримінальних провадженнях про грабежі місцегогляду події може бути:

- місце пограбування;
- місце затримання злочинця з поличним.

Основними завданнями огляду місця пограбування є:

- встановлення часу, способу грабіжу, знаряддя злочину, його наслідків;
- встановлення особи потерпілого, предмету злочинного посягання;
- виявлення матеріальних слідів, речей, предметів, пов'язаних з подією грабежу;

- виявлення ознак, які характеризують злочинця: стать, вік, фізичні вади, звички, психічні відхилення тощо;
- організація розшуку злочинця по "гарячих слідах";
- проведення оперативно-розшукових заходів;
- аналіз вихідної інформації та висунення версій.

У криміналістичній літературі виділяють три етапи огляду місця події: підготовчий, робочий та заключний. *Підготовчому етапу притаманні такі стадії:* підготовка до виїзду на місце події, підготовчі дії слідчого по прибутті на місце події.

Слідчому, прокурору доцільно використовувати наступні криміналістичні рекомендації щодо підготовки до виїзду на місце події. Він після одержання повідомлення про злочин зобов'язаний:

Рекомендація 1. Вияснити, що, де, коли сталося; хто і коли виявив подію; хто із співробітників патрульної поліції знаходиться на місці події.

Рекомендація 2. Дати вказівку поліцейським патрульної поліції організувати охорону місця події.

Рекомендація 3. Доручити поліцейським патрульної поліції, які охороняють місце події опитати потерпілого.

Рекомендація 4. Доручити поліцейським патрульної поліції забезпечити присутність понятих.

Рекомендація 5. Запросити до участі в огляді спеціаліста криміналіста, інших.

Рекомендація 6. Дати завдання спеціалісту-криміналісту перевірити стан техніко-криміналістичних засобів.

Рекомендація 7. Залучити до участі в огляді оперативних працівників кримінальної поліції, кінолога з собакою.

Рекомендація 8. Доповісти керівнику слідчого відділу про виїзд на місце події та узгодити з ним склад слідчо-оперативної групи і забезпечення її транспортними засобами для виїзду на місце події.

Слідчий, прокурор, прокурор після прибуття на місце пограбування зобов'язаний виконати наступні організаційні та підготовчі дії: забезпечити заходи щодо надання медичної допомоги потерпілому, перевірити, як здійснюється охорона місця події і захист слідів злочину; забезпечити віддалення з місця події сторонніх осіб; одержати від поліцейських патрульної поліції інформацію про подію, очевидців, про внесення змін в обстановку місця події з моменту її виявлення; дати доручення оперативним працівникам і поліцейським патрульної поліції про переслідування злочинця » по гарячим слідам»; роз'яснити спеціалістам, понятим їх права і обов'язки та попередити їх про неприпустимість розголошення даних, одержаних в ході місця події; розподілити обов'язки між спеціалістами, які залучені до огляду, прийняти заходи до покращення умов огляду; забезпечити освітленням, підготувати робоче місце для складання протоколу тощо.

Під час огляду місця пограбування з метою одержання первинної інформації про подію злочину слідчий, прокурор, прокурор вирішує низку наступних питань:

1. Чи мало місце пограбування, чи було вчинено інший злочин?
2. Яким способом було вчинено пограбування?
3. Час, місце пограбування та інші обставини злочину.
4. Що було викрадено, кому належало викрадене, який розмір матеріальної шкоди?
5. Хто вчинив пограбування?
6. Якщо пограбування вчинене групою осіб, то якій її склад і роль кожного учасника?
7. Хто потерпілий, чи заподіяні йому тілесні ушкодження, які саме, їх наслідки?
8. Чи є посібники у злочинців, які б приховували викрадене?

Огляд місця пограбування слідчий, прокурор проводить з урахуванням слідчої ситуації за загальними тактичними правилами. У ситуації, коли грабіж

був скоєний *на відкритій місцевості*, слідчий, прокурор і спеціаліст-криміналіст повинні ретельно оглянути шляхи приходу та відходу злочинця (злочинців) із місця події та виявити сліди взуття, транспортних засобів, інші сліди. У зв'язку з тим, що напад на відкритій місцевості, як правило, вчинюється із засади, то слідчий, прокурор повинен ретельно оглянути те місце, де злочинець знаходився до пограбування, чекаючи на жертву .

Слідчий, прокурор в ситуації, коли мало місце *відкрите викрадення чужого майна* , *поєднане з проникненням у житло,інше приміщення, чи сховище* повинен:

- а) забезпечити участь спеціалістів, кінолога з собакою, оперативних працівників;
- б) надати допомогу потерпілому, при необхідності направити його в медичну установу;
- в) коли стан потерпілого дозволяє йому давати свідчення, то доцільно опитати його стосовно події злочину , прикмет злочинця;
- г) віддалити з місця події сторонніх осіб, які можуть внести зміни в обстановку місця події або залишити свої сліди ;
- д) забезпечити захист слідів від руйнування,знищення.

У ситуації, коли пограбування мало місце *у вагоні, тамбурі поїзда*, окрім місця події слідчий, прокурор повинен оглянути полотно залізничної дороги разом із місцевістю, що до нього прилягає, насип, придорожні території, де можуть бути виявлені сліди взуття, речі потерпілого або злочинців, що були загублені або спеціально викинуті ними, та інші речові докази.

Пошук слідчим на місці пограбування контактних слідів (слідів – відображення), мікроб'єктів, їх виявлення, вилучення, фіксація та дослідження з метою ідентифікації або встановлення інших обставин розслідуваної події – це основне криміналістичне й процесуальне завдання огляду. У зв'язку з цим слідчому доцільно на місці події:

- 1) організувати пошук контактних слідів, мікроб'єктів ;

2) організувати пошук запахових слідів у та за участю спеціаліста одоролога здійснити забори проб запахових слідів;

3) оглянути підходи до місця події та відходи з місця події (в радіусі 50-100 м) з метою виявлення будь-яких предметів, залишених злочинцем: недопалків, сірникових коробок, запальничок, мікрослідів тощо;

4) організувати огляд навколишньої території з метою виявлення слідів взуття, слідів транспортних засобів, знарядь злочину;

5) зафіксувати в протоколі огляду місця події виявлені та вилученні контактні сліди, мікроб'єкти.

Криміналістичне та процесуальне значення для розкриття, розслідування грабежу мають сліди пальців рук злодія, залишені в приміщенні на предметах, речах або виявленні при затриманні підозрюваного з поличним. Пошук слідів рук – є першочерговим завданням слідчого й спеціаліста криміналіста. Так, за слідами пальців рук можна *встановити особу* злочину, співучасників події, визначити механізм дій кожного з них; *встановити фізичні вади* рук особи, а саме: відсутність пальців, наявність шрамів, каліцтво; *приблизно визначити* вік, зріст людини, припустити стать особи тощо. Необхідно пам'ятати, що з місця події підлягають вилученню й дослідженню всіх сліди пальців рук, а не тільки ті, що придатні для ідентифікації особи.

Елементом слідової картини пограбування є відображення слідів ніг, підошов взуття на місці події. У роботі з цими слідами треба виділити наступні етапи:

перший – виявлення слідчим на місці пограбування слідів ніг, підошов взуття злочинця;

другий етап – огляд та вивчення цих слідів. Це дає можливість слідчому визначити зріст людини, окремі ознаки ходи, особливості взуття, характер його носіння, напрямок і темп руху, ідентифікувати людину або її взуття;

третій – описування та вимірювання слідів ніг, підошов взуття;

четвертий етап – фотографування слідів ніг, підошов взуття за правилами масштабної фотографії з максимальним використанням площини кадру, а доріжки слідів – способом лінійної панорами, зверху – в напрямку руху;

п'ятий етап включає копіювання або виготовлення зліпку зі сліду.

Дослідження слідів ніг, підошов взуття сприяє отриманню слідчим криміналістичної значущої інформації щодо особи злочинця, учасників пограбування. Зокрема, інформацію про те:

- Як і де рухалися учасники події: йшли, бігли, стрибали.
- В який бік і куди пішли учасники події, звідки прийшли.
- Яка була обстановка в момент вчинення грабежу.
- Яка кількість злочинців, їх стать, приблизний ріст, вік, вага, фізичний розвиток, фізичні вади .
- Яким чином злочинці проникли в житло, інше приміщення, у якому вони були взутті, його характерні прикмети.

Протокол огляду місця події має важливе процесуальне й доказове значення. Слідчий (прокурор) оголошує протокол учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій учасників огляду то про це необхідно зазначити у протоколі, який підписуєть учасники слідчої дії В ситуації, коли до протоколу огляду місця події додаються додатки, то ця інформація повинна бути відображена в протоколі. Додатки до протоколу мають доказове значення і викладені у додатках не повинні суперечити змісту протокола. До розповсюджених способів фіксації результатів огляду місця події відносяться: а) виготовлення планів і схем (умовні знаки та позначення, які використовуються при виготовленні планів місця події на відкритій місцевості – Додаток 1, умовні знаки та позначення, які використовуються при виготовленні планів місця події у приміщенні – Додаток 2); б) фотознімки місця події(орієнтована, оглядова, вузлова, детальна, їх негативи) в) відеозапис.

В ході огляду місця події нерідко виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево. У цій ситуації слідчий, прокурор проводить *додатковий огляд місця події*. В ситуації коли основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах (вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, або без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини, то слідчий, прокурор призначає *повторний огляд місця події*. Результати додаткового, повторного огляду місця події слідчий, прокурор зазначає в окремих протоколах.

3.3. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції на місці події

В ситуації, коли поліцейські патрульної поліції прибули на місце грабежу раніше слідчого, прокурора, то вони зобов'язані:

- встановити особу потерпілого та предмет злочинного посягання;
- надати медичну допомогу потерпілому, з урахуванням ситуації викликати невідкладну швидку допомогу;
- встановити посадових осіб установи, де мало місце пограбування;
- забезпечити захист слідів від руйнування, псування, затоптування.

Поліцейські патрульної поліції, які прибули на місце грабежу раніше слідчого повинні здійснювати окремі дії в межах своєї компетенції, виконувати процесуальну процедуру та криміналістичні рекомендації. Зокрема:

Рекомендація 1. Поліцейські зобов'язані забезпечити охорону місця грабежу.

Рекомендація 2. Поліцейські зобов'язані повідомити про злочин до чергової частини районного (міського) відділу Національної поліції.

Рекомендація 3. Поліцейські зобов'язані вивести з місця події сторонніх осіб.

Рекомендація 4. Поліцейські зобов'язані опитати потерпілого (службову особу, власника приміщення) про час, місце, предмет відкритого викрадання.

Рекомендація 5. Поліцейські зобов'язані при наявності інформації про місце ймовірного знаходження злочинця організувати його переслідування по «гарячим слідам» та затримання підозрюваного.

Рекомендація 6. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист знаряддя злочину від руйнування.

Рекомендація 7. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист матеріальних слідів, мікрооб'єктів від руйнування, псування, затоптування.

Рекомендація 8. Поліцейські зобов'язані встановити очевидців.

Рекомендація 9. Поліцейські зобов'язані залучити понятих, але не з числа близьких родичів потерпілого.

Рекомендація 10. Поліцейські зобов'язані здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Доказове значення для розкриття та розслідування грабежу мають матеріальні сліди виявлені на місці події. Деякі поліцейські проявляють на місці вчинення грабежу службову недбалість, неохайність, невдалу активність залишають на місці події сліди рук, паління, слини тощо. Це призводить до руйнування або знищення слідів злочину, появи нових слідів після пограбування: слідів рук, взуття, паління, слини поліцейських, змінює «слідову картину» обстановки. У зв'язку з цим пропонуємо **тактичні правила**, які **зобов'язані** дотримуватися на місці події поліцейські патрульної поліції до приїзду слідчого:

Правило 1. Забороняється поліцейському проводити розвідувальний огляд місця події.

Правило 2. **Забороняється поліцейському** обстежувати, змінювати обстановку на місці пограбування.

Правило 3. **Забороняється поліцейському** вносити сторонні сліди, зміни в розташуванні об'єктів на місці злочину.

Правило 4. **Забороняється поліцейському** руйнувати залишені злочинцем сліди, об'єкти, предмети або змінювати їх, затоптувати.

Правило 5. **Забороняється поліцейському** ходити, палити на місці події.

Правило 6. **Забороняється поліцейському** залишати свої недопалки, мікрооб'єкти на місці злочину.

Правило 7. **Забороняється поліцейському** перевіряти, без рукавичок знаряддя взлому та їх сліди.

Правило 8. **Забороняється поліцейському** обстежувати предмети залишені злочинцем, речі, документи без рукавичок.

Виконання зазначених тактичних правил поліцейськими на місці події сприятиме вирішенню завдань огляду місця події слідчим, прокурором, збереженню матеріальних слідів, речових доказів, іншої інформації, що має значення для розслідування грабежу, розшуку злочинця й затримання його в якості підозрюваного.

В ситуації, коли поліцейський патрульної поліції переслідують злочинця по «гарячим» слідам чи приймають участь у оперативно-тактичній операції «Перехоплення» з метою затримання грабіжника з поличним, то вони повинні дотримуватися **криміналістичних рекомендацій**. Насамперед:

1) *поліцейський зобов'язаний* повідомити про переслідування по «гарячим» слідам грабіжника чергового районного відділу Національної поліції;

2) *поліцейський зобов'язаний* знати Правила опису зовнішніх ознак людини за методом словесного портрету (Додаток 3) для здійснення організаційних заходів по затриманню підозрюваного;

3) *поліцейський зобов'язаний залучити* понятих;

4) *поліцейський зобов'язаний запропонувати* підозрюваному добровільно видати предмет пограбування, особисті документи, мобільний телефон ;

5) *поліцейський зобов'язаний* вилучити за допомогою рукавичок у підозрюваного поличне, в ситуації відмови підозрюваного добровільно видати викрадене, особисті документи, мобільний телефон тощо;

б) *поліцейський зобов'язаний обмежити* пересування підозрюваного на місці затримання;

7) *поліцейський зобов'язаний обмежити* користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо);

8) *поліцейський зобов'язаний здійснити* інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Дотримання поліцейськими патрульної поліції вищезазначених криміналістичних рекомендацій забезпечить своєчасність й оперативність розкриття та розслідування грабежу.

3.4. Криміналістичні рекомендації оперативним працівникам поліції щодо проведення оперативно-розшукових заходів з метою розшуку грабіжників.

Слідчий, прокурор в ситуації коли мала місце подія пограбування банківської установи і особи грабіжників не встановлені в порядку ст.246 КПК дає доручення оперативним працівникам кримінальної поліції про встановлення злочинця, його розшук та затримання. У зв'язку з цим оперативним працівникам кримінальної поліції доцільно керуватися під час виконання доручення слідчого наступними криміналістичними рекомендаціями.

Рекомендація 1. Оперативні працівники зобов'язані виявити і перевірити в даній місцевості (а також у сусідніх районах) осіб, образ життя яких свідчить про їх раптове збагачення

Рекомендація 2. Оперативні працівники зобов'язані виявити і перевірити сторонніх осіб, які приїхали незадовго до події злочину в цю місцевість і які підозрілі за своєю поведінкою

Рекомендація 3. Оперативні працівники зобов'язані встановити можливих свідків із числа осіб, котрі мешкають недалеко від місця події або знаходилися випадково у цьому місці

Рекомендація 4. Оперативні працівники зобов'язані вивчити документальні дані про клієнтів банку, які перебували в установі під час пограбування, і допитати їх

Рекомендація 5. Оперативні працівники зобов'язані прийняти заходи до розшуку автотранспортних засобів, які використовували злочинці під час пограбування

Рекомендація 6. Оперативні працівники повинні провести інші спеціальні заходи, спрямовані на встановлення осіб, які вчинили грабіж;

Рекомендація 7 . Оперативні працівники зобов'язані Використати ЗМІ з метою розширення кола свідків і встановлення злочинців за фотороботами

Рекомендація 8. Оперативні працівники зобов'язані перевірити працівників банку, охоронців або їх близьких, знайомих на причетність до співучасті у пограбуванні

Рекомендація 9. Оперативні працівники зобов'язані перевірити працівників банку, охоронців, які були звільнені за ініціативою керівництва банку, або їх близьких, знайомих щодо їх причетності до вчинення злочину

Рекомендація 10. Оперативні працівники зобов'язані здійснити оперативне прикриття міст можливого збуту викраденого, в.т.ч. у різних торговельних установах, ломбардах, тощо.

Рекомендація 11. Оперативні працівники зобов'язані організувати перевірку на причетність до грабежу осіб: судимих за грабіж або розбій чи інші корисливо-насильницькі злочини, які не мають роботи, не одноразово

притягувалися до адміністративної, кримінальної відповідальності, осіб, які вживають наркотики.

3.5.Тактика огляду поличного, предметів, речей, вилучених з місця події.

Слідчий, прокурор в ситуації, коли мало місце подія грабіжу і особу підозрюваного затримано з поличним, то він після допиту потерпілого в присутності понятих, за участю спеціаліста–криміналіста та потерпілого оглядає вилучене у підозрюваного поличне, тобто злочинного посягання.

Поличним можуть бути: викрадені у потерпілого гроші, ювелірні вироби, мобільний телефон, гаманець, шкірна куртка тощо.

Завдання огляду:

- виявити на вилучених у грабіжників предметах, речах, документах сліди рук, мікрочастин, маркірованих знаків, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження; встановити їх зв'язок з подією злочину;
- виявити на вилучених у злочинців холодної зброї, знаряддях, сліди рук, мікрочастин, сліди їх застосування, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження;
- виявити на корпусі мобільних телефонах злочинців, інших телекомунікаційних засобах сліди рук, мікрочастин, та перевірити наявність смс-повідомлення, телефонних розмов тощо, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження;
- дотримуватися криміналістичних правил поводження з предметами, які оглядаються.

Слідчий, прокурор в присутності понятих здійснює огляд за участю спеціаліста-криміналіста, інженера-електроніка мобільного телефону, вилученого у грабіжника, з дотриманням загальних правил та криміналістичних рекомендацій. В протоколі огляду необхідно *вказати* модель мобільного телефону, вид сім-карти, наявність смс-повідомлення,

телефонних розмов, телефонної книги тощо, інтенсивність використання мобільного зв'язку та ознаки, які вказують на використання мобільного зв'язку під час підготовки та вчинення злочину. Слідчий, прокурор повинен здійснити попередній огляд відеокамери за участю спеціаліста з фоноскопії та спеціаліста-криміналіста і скласти протокол огляду відеокамери. В протоколі викласти модель, реквізити, технічні параметри відеокамери, наявність відео-сюжетів та факт опечатування відеокамери, сліди пальців рук, мікрочастини. Після проведення тактичної операції по затриманню злочинців з поличним із застосуванням відеокамери, слідчий за участю вищевказаних спеціалістів оглядає зазначену відеокамеру.

Слідчий, прокурор, при вилученні у грабіжника холодної зброї в проводить огляд цієї зброї у присутності понятих, за участю спеціаліста-баліста, спеціаліста-криміналіста. В протоколі слідчий, прокурор повинен зазначати конструкцію холодної зброї, її розміри, комплектність складових частин, спосіб кріплення рукоятки до клинка, матеріал з якого виготовлені частини зброї, його колір, міцність, характер поверхні, форма клинка, заточка леза та кінця клинка, ступінь гостроти заточки, пружність клинка, наявність заглиблень на клинку, маркувальні позначення, клейм, написи, пошкодження, сліди пальців рук, мікрочастини.

Слідчий, прокурор та спеціаліст - криміналіст, який приймає участь у огляді місця події повинні дотримуватися наступних криміналістичних правил виявлення слідів рук, їх фіксації та вилучення:

Правило 1. Слідчий, прокурор, з метою пошуку і встановлення слідів рук, оглядає поверхні предметів до яких могла торкатися особа, можливо й злочинець.

Правило 2. Слідчий, прокурор при візуальному огляді предметів, речей може виявити видимі сліди рук.

Правило 3. Слідчий, прокурор повинен виявляти невидимі відбитки пальців рук за допомогою дактилоскопічному порошку

Правило 4. Слідчий, прокурор повинен виявляти невидимих відбитків пальців рук за допомогою парів йоду

Правило 5. Слідчий, прокурор повинен виявляти невидимі відбитки пальців рук за допомогою лазера

Правило 6. Слідчий, прокурор повинен закріпляти відбитки пальців рук на предметі-носії

Правило 7. Слідчий, прокурор повинен копіювати виявлені сліди пальців рук

Правило 8. Слідчий, прокурор повинен фіксувати виявлені сліди пальців рук: фотографувати та докладно описувати в протоколі огляду місця події, складати план-схему.

Важливе значення для розслідування та експертного дослідження має вилучені у грабіжників поличне – гроші, ювелірні вироби, мобільні телефони, жіноча сумка, гаманець, шкірна куртка тощо. У зв'язку з цим слідчому необхідно дотримуватися криміналістичних правил упакування речей і предметів. Вилучене у грабіжника поличне може бути об'єктом експертного дослідження. Це може бути, дактилоскопічна, товарознавча, трасологічна експертизи. Слідчий, прокурор, з урахуванням ситуації, може призначити експертизу цілого за частинами, експертизу механічних пошкоджень одягу, експертизу нашарувань на одязі, експертизу нашарувань на взутті, балістичну, судово-медичну експертизу, холодної зброї, речових доказів та інших.

Приблизний перелік запитань при судово-медичній експертизі потерпілого:

- 1) Які ушкодження є на тілі потерпілого?
- 2) Який характер цих ушкоджень? Яким за формою знаряддям спричинені ушкодження?
- 3) Чи не спричинені ушкодження конкретним предметом (ножем)?
- 4) Яке було взаєморозташування злочинця і потерпілого в момент спричинення ушкоджень

- 5) Яка давність спричинення і ступінь тяжкості ушкоджень?
- 6) Чи є кров на досліджуваному об'єкті, якщо так, то чи належить вона людині
- 7) Яка група крові, якщо ця кров людини?
- 8) Чи може кров належати потерпілому (підозрюваному)?

Приблизний перелік запитань при експертизі слідів взуття у :

- 1) Чи придатні для ідентифікації сліди взуття, вилучені з місця події? Який механізм утворення слідів взуття?
- 2) Взуття якого типу (чоловіче, жіноче, фасон, модель) залишило сліди на місці події?
- 3) Взуття якого виду залишило дані сліди і які його характерні та особливі ознаки: розмір, ступінь зношування тощо)?
- 4) Одним чи різними взуттями залишені сліди, вилучені на місці події?
- 5) Який орієнтовано зріст людини, яка залишила сліди
- 6) Чи не залишені сліди взуття, виявлені на місці події, взуттям, що представлене на дослідження)?

Приблизний перелік запитань при експертизі холодної зброї:

- 1) Чи є цей предмет холодною зброєю, і якщо так, то до якого виду холодної зброї він належить?
- 2) Яким способом виготовлено цей предмет?
- 3) Чи є предмет, вилучений у конкретної особи заготовкою холодної зброї?
- 4) Чи слід, залишений на об'єкті, нанесений цією холодною зброєю?

Приблизний перелік запитань при дактилоскопічній експертизі рук:

- 1) Чи є на предметах, вилучених із місця події, сліди рук; якщо так, то чи придатні вони для ідентифікації?
- 2) Якою рукою, якими пальцями чи якими ділянками поверхні долоні залишено сліди?

3) Чи не залишено сліди рук, вилучені в різних місцях, однією і тією самою особою?

4) Які особливості мають руки людини, яка залишила сліди (відсутність пальців, наявність шрамів, каліцтво тощо)

5) В результаті якої дії залишено слід (захоплення, торкання тощо)?

Висновок експерта у провадженнях про грабежі є процесуальним джерелом доказів про факти та обставини, що мають значення для розслідування події злочину, доведення винуватості особи у вчиненні грабежу, якщо:

- достатно об'єктів і матеріалів, що були направлені на експертизу;
- достовірні і науково обґрунтовані методи, що використовував експерт при проведенні експертизи;
- яснісне тлумачення;
- обґрунтований висновок;
- на поставлені питання є відповіді, що відповідають експертному завданню.

4. ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО РОЗБІЙ: ТАКТИЧНІ ПРАВИЛА, КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

4.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики розбоїв.

Розбої відносяться до тяжких злочинів. Злочинці мають корисливі мотиви і прагнуть заволодіти матеріальними цінностями особи (грошовими коштами, ювелірними, цінними промисловими виробами, мобільними телефонами, тощо) при цьому спричиняють шкоду здоров'ю потерпілого. Розбій – напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. У структурі криміналістичної характеристики розбоїв істотне значення мають такі її елементи: час, місце, обстановка вчинення злочину, типові способи розбоїв, дані про особу злочинця, дані про особу потерпілого, особливості предмета злочинного посягання. Способи вчинення розбоїв – це найбільш інформативне джерело у криміналістичній характеристиці розбоїв. Розбої за способом їх вчинення можуть свідчити про професійну спрямованість злочинців, їх спеціалізацію, а також орієнтувати слідчого на пошук комплексу певних слідів і речових доказів під час огляду місця події.

Спосіб злочину безпосередньо пов'язаний з предметом злочинного посягання, особою потерпілого та обстановкою вчинення розбою. Розбійному нападу організованої групи передєє підготовак до злочину. В деяких ситуаціях елемент підготовки може бути відсутнім. Аналіз слідчої та судової практики дозволяє виділити *типові способи вчинення розбійних нападів*:

Спосіб 1. Напад, вчинено із метою заволодіння чужим майном на відкритій місцевості, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого.

Спосіб 2. Напад, вчинено із метою заволодіння чужим майном на відкритій місцевості, поєднаний із погрозою застосування до потерпілого насильства, небезпечного для життя чи здоров'я.

Спосіб 3. Напад, вчинено із метою заволодіння чужим майном, поєднаний з проникненням у житло громадян насильницьким шляхом.

Спосіб 4. Напад, вчинено із метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством або погрозою його застосування відносно співробітників державних установ чи комерційних організацій, поєднаний з проникненням у приміщення цих установ чи організацій.

Спосіб 5. Напад, вчинено із метою заволодіння чужим майном у рухомому складі залізничного, водного чи іншого транспорту, поєднаний із насильством або погрозою його застосування.

Спосіб 6. Напад, вчинено на водіїв автомашин з метою заволодіння автомобілем, цінним вантажем, грошовими коштами, поєднаний із застосуванням насильства чи погрозою його застосування;

Спосіб 7. Напад, вчинено із метою заволодіння чужим майном, поєднаний з проникненням у житло громадян шляхом їх обману.

Знання слідчим, прокурором такого елемента криміналістичної характеристики як спосіб розбою дозволить йому оперативно виявити на місці події сліди злочину, з урахуванням способу. На місці розбійного нападу злочинець, члени злочинної групи, члени ОЗГ залишають:

- сліди рук, сліди взуття, сліди крові, сліди інших виділень людського організму, сліди паління, сліди волокон, тощо;
- сліди застосування знаряддя злочину – вогнепальної, холодної зброї; знаряддя злому та інструментів; колючо-ріжучих предметів, тощо;
- сліди транспортних засобів;
- сліди предметів, їх частин, які залишені злочинцями;
- сліди катування на тілі жертви;
- сліди, що можуть залишатися на злочинці – фарби, штукатурки, волокон тканини, мікрочастин та мікрооб'єктів.

На місці вчинення розбійного нападу можна виявити елементи одягу, гудзики, шапку, що були залишені потерпілим або злочинцями. «Слідову

картину» розбійного нападу утворюють обставини та сліди події злочину, яка сталася.

Криміналістичні знання елементів криміналістичної характеристики розбоїв сприятимуть слідчому, прокурору під час огляду місця події оперативно побудувати картину події розбійного нападу, встановити спосіб злочину, його механізм, кількість учасників, тощо.

4.2. Процесуальні підстави та особливості тактики огляду місця події.

У ч.1 ст.237 КПК зазначено, що слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення злочину. Огляд місця події це слідча дія, а тому не мають право її проводити оперативні працівники кримінальної поліції, поліцейські патрульної поліції за власною ініціативою, або за дорученням слідчого. Підставами огляду місця події можуть бути:

- заява постраждалого про злочинне посягання;
- повідомлення громадян, керівників установ, підприємств, організацій про розбійний напад;
- рапорт оперативного працівника кримінальної поліції про самостійне виявлення ознак розбою;
- рапорт поліцейського патрульної поліції про затирмання злочинця з поличним.

Відповідно до вимог ч.3 ст 214 КПК огляд місця події проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто до початку досудового розслідування. важливою слідчою дією, від успішності і оперативності проведення якої залежить розкриття злочину та ефективність розслідування.Огляд місця події є першочерговою, невідкладною слідчою дією, яка являє собою безпосереднє сприйняття слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення слідів злочинів, з'ясування обстановки

події та інших обставин, які мають значення для розкриття та розслідування. У зв'язку з цим основними завданнями огляду є встановлення факту події злочину та особи, яка його вчинила, виявлення слідів і доказів, пов'язаних з подією. Огляд місця події є важливою слідчою дією, від успішності і оперативності проведення якої залежить розкриття злочину та ефективність розслідування.

Під час огляду місця події слідчий, прокурор можуть отримати дані:

1. Про особу злочинця:

- а) кількість осіб, які вчинили розбій;
- б) приблизний вік злочинців: дорослі чи неповнолітні;
- в) фізичні дані злочинця: зріст, фізична сила тощо;
- г) стан здоров'я, зокрема, наявність поранення, хвороби, фізичні вади;
- д) наявність певних злочинних навичок;
- є) професія злочинця;
- ж) дані, які характеризують особливості психіки осіб, які вчинили злочин: жорстокість, боягузтво, обережність;
- з) дані, що свідчать про підготовку до розбою: ознайомлення з режимом роботи в установі, наявністю охорони, спостереження за потерпілим, вивчення шляхів підходу і відходу з місця злочину тощо;

2. Предмет злочинного посягання:

- а) об'єкт розбійного посягання;
- б) психічні і фізичні особливості потерпілого;
- в) особливості викрадених речей, предметів – їх родові та індивідуальні ознаки.

3. Спосіб розбійного нападу:

- а) дії злочинця пов'язані з підготовкою до розбою;
- б) дії злочинця на місці події;
- в) дії злочинця, спрямовані на приховування слідів розбійного нападу;
- г) використання злочинцем знаряддя, засобів злочину;
- д) наслідки злочину;

4.Обстановку вчинення розбою:

а) час і місце вчинення злочину;

б) обставини,що сприяли вчиненню розбою.

Як правильно зазначено в юридичній літературі, місце події не завжди збігається з місцем безпосереднього вчинення злочину, зокрема. місце розбійного нападу не завжди співпадає з місцем виявлення трупу.

Основні завдання огляду місця події :

- встановити особу потерпілого;
- встановити предмет злочинного посягання;
- встановити час, спосіб розбійного нападу, знаряддя злочину, його наслідки, ймовірну кількість злочинців;
- виявити матеріальні сліди злочину і забезпечити їх захист від руйнування, псування, затоптування;
- з'ясувати характер і механізм вчинення злочину;
- виявити ознаки, які характеризують злочинця (стать, вік, фізичні дані, фізичні вади, звички, психічні відхилення тощо) або вказують на мотиви й мету злочину;
- проаналізувати вихідну інформацію та висунути версії;
- організувати розшук злочинця по "гарячих слідах";
- організувати проведення оперативно-розшукових заходів.

У криміналістичній літературі виділяють три етапи огляду місця події: підготовчий, робочий та заключний. *Підготовчому етапу притаманні такі стадії:* підготовка до виїзду на місце події, підготовчі дії слідчого по прибутті на місце події.

Слідчому, прокурору доцільно використовувати наступні *криміналістичні рекомендації* щодо підготовки до виїзду на місце події. Він після одержання повідомлення про злочин зобов'язаний:

Рекомендація 1. Вияснити, що, де, коли сталося; хто і коли виявив подію; хто із співробітників патрульної поліції знаходиться на місці події.

Рекомендація 2. Дати вказівку поліцейським патрульної поліції організувати охорону місця події.

Рекомендація 3. Доручити поліцейським патрульної поліції, які охороняють місце події опитати потерпілого.

Рекомендація 4. Доручити поліцейським патрульної поліції забезпечити присутність понятих.

Рекомендація 5. Запросити до участі в огляді спеціаліста криміналіста, судового медика, в ситуації виявлення трупа, та інших.

Рекомендація 6. Дати завдання спеціалісту-криміналісту перевірити стан техніко-криміналістичних засобів.

Рекомендація 7. Залучити до участі в огляді оперативних працівників кримінальної поліції, кінолога з собакою.

Рекомендація 8. Доповісти керівнику слідчого відділу про виїзд на місце події та узгодити з ним склад слідчо-оперативної групи і забезпечення її транспортними засобами для виїзду на місце події.

Слідчий, прокурор після прибуття на місце розбою зобов'язаний виконати наступні організаційні та підготовчі дії: забезпечити заходи щодо надання медичної допомоги потерпілому, перевірити, як здійснюється охорона місця події і захист слідів злочину; забезпечити віддалення з місця події сторонніх осіб; одержати від поліцейських патрульної поліції інформацію про подію, очевидців, про внесення змін в обстановку місця події з моменту її виявлення; дати доручення оперативним працівникам і поліцейським патрульної поліції про переслідування злочинця « по гарячим слідам»; роз'яснити спеціалістам, понятим їх права і обов'язки та попередити їх про неприпустимість розголошення даних, одержаних в ході місця події; розподілити обов'язки між спеціалістами, які залучені до огляду, прийняти

заходи до покращення умов огляду; забезпечити освітленням, підготувати робоче місце для складання протоколу тощо.

Під час огляду місця пограбування з метою одержання первинної інформації про подію злочину слідчий, прокурор вирішує низку наступних питань:

1) Чи мало місце розбійний напад чи інший злочин?

2) Яким способом було вчинено розбій?

3) Час, місце розбій та інші обставини злочину.

4) Хто потерпілий, чи заподіяні йому тілесні ушкодження, які саме, і які їх наслідки?

5) Що було викрадено, кому належало викрадене, який розмір матеріальної шкоди?

6) Хто вчинив розбій ?

7) Якщо розбій вчинено групою осіб, то якій її склад і роль кожного учасника?

8) Чи є посібники у злочинців, які б приховували викрадене?

Вибір тактичних правил огляду місця події залежить від конкретної ситуації, предмета злочинного посягання, місця вчинення розбійного нападу. Слідчий, прокурор, з урахуванням ситуації та особливостей місця і способу розбійного нападу проводить огляд місця події за загальними тактичними правилами

Правило 1. Слідчий, прокурор проводить загальний огляд місця події і визначає його межі та способи послідовного дослідження обстановки вчинення розбійного нападу..

Правило 2. Слідчий, прокурор визначає місце вчинення розбою, шляхи прибуття та відходу з місця події злочинця та виявляє сліди взуття злочинців.

Правило 3. Слідчий, прокурор обирає методи огляду, з урахуванням конкретної ситуації (суцільний, вибірковий, концентричний, ексцентричний, статичний, динамічний).

Правило 4. Слідчий, прокурор проводить за участю спеціалістів детальний огляд місця і виявляє матеріальні сліди, мікрооб'єкти, пов'язані з цією подією.

Правило 5. Слідчий, прокурор проводить за участю судового медика огляд трупа, слідів тілесних ушкоджень, побоїв, заподіяних потерпілому, слідів застосування катування та мордування.

Правило 6. Слідчий, прокурор оглядає за участю спеціаліста-криміналіста об'єкти зі слідами, які можуть бути залишені злочинцем, фіксує їх в протоколі огляду та вилучає, дотримуючись криміналістичних правил упакування об'єктів зі слідами.

Правило 7. Слідчий, прокурор виявляє та оглядає за участю спеціаліста-криміналіста, спеціаліста баліста знаряддя розбійного нападу: вогнепальну зброю, холодну зброю, інші предмети та інструменти, засоби фізичного впливу на потерпілого фіксує їх в протоколі огляду та вилучає, дотримуючись криміналістичних правил упакування цих об'єктів.

Правило 8. Слідчий, прокурор доручає спеціалісту-криміналісту проведення фотозйомки, відео зйомки (орієнтуючу, оглядову, вузлову, детальну).

Правило 9. Слідчий, прокурор у ситуації, коли разбій був скоєний *на відкритій місцевості*, за участю спеціаліста криміналіста ретельно оглядає шляхи приходу та відходу злочинця (злочинців) із місця події, виявляє сліди взуття, транспортних засобів, інші сліди

Правило 10. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів оглядає місце засади, де злочинці знаходилися до вчинення розбою, чекаючи на жертву.

Правило 11. Слідчий, прокурор висуває версії, які виникли в ході огляду місця події.

Правило 12. Слідчий, прокурор складає протокол огляду місця події та додатки до нього.

В ситуації, коли мала місце подія розбійного нападу поєднана із заподіянням потерпілому тяжких тілесних ушкоджень, то слідчому, прокурору доцільно знати криміналістичні рекомендації при огляді місця розбою: житла, приміщення потерпілого. Насамперед:

Рекомендація 1. Слідчий, прокурор зобов'язаний за наявності трупа до огляду залучити судово-медичного експерта, спеціалістів із роботи з мікрооб'єктами (біолога, хіміка), спеціаліста одоролога, криміналістів, спеціаліста з юридичної психології, інших спеціалістів залежно від ситуації на місці події.

Рекомендація 2. Слідчий, прокурор зобов'язаний з метою встановлення часу настання смерті ретельно оглянути предмети і речі в житлі (коли злочин було вчинено недавно, то про це свідчить тепла вода в чайнику або тепла їжа; недопалки, сліди крові, що не висохли, тощо).

Рекомендація 3. Слідчий, прокурор зобов'язаний з метою визначення професійної підготовки злочинця спільно зі спеціалістом ретельно оглянути вузли, зав'язані на мотузці, шнурах, ременях, телефонних чи електричних дротах і використані для удушення потерпілого або позбавлення його можливості чинити опір.

Рекомендація 4. Слідчий, прокурор зобов'язаний з метою визначення місць можливого знаходження слідів рук за участю спеціалістів моделює механізм розбійного нападу, поведінку злочинців (які предмети вони могли чіпати, брати в руки; як рухалися у квартирі, де шукали цінності). Необхідно пам'ятати, що найчастіше сліди рук можуть бути виявлені на електровимикачах, ручках дверей, шафи, сервантів, комодів, шухлядках, меблевому склі, кришталевих виробках, відеокасетах, компакт-дисках, пляшках із напоями, інших предметах та знаряддях злочину.

Рекомендація 5. Слідчий, прокурор зобов'язаний за участю спеціаліста виявити і зафіксувати локалізацію всіх слідів крові, їх кількість, місце знаходження, сліди замивання крові, сліди перенесення закривавленого

потерпілого в інше місце, закривавлені сліди рук, ніг, про що обов'язково вказати у протоколі огляду місця події .

Рекомендація 6. Слідчий, прокурор зобов'язаний спільно зі спеціалістом оглядати залишені чи кинуті злочинцями маски, рукавички, одяг, головні убори, недопалки, знаряддя злочину, інші предмети та виявляти сліди поту, слини, пальців рук, волосся, сліди вживання наркотичних засобів, мікрочастини.

Рекомендація 7. Слідчий, прокурор зобов'язаний оглянути шляхи проникнення та відходу злочинців з метою виявлення слідів рук, взуття, транспортних засобів, мікрочастин на перилах, східцях, стежках, дороги біля приміщення, інших об'єктах, що розташовані поблизу місця події.

Рекомендація 8. Слідчий, прокурор зобов'язаний доручити оперативним працівникам кримінальної поліції відшукати викрадені цінності та знаряддя розбою в цьому домі або у сусідніх домах, у протипожежних, електричних шафах, за сміттєзбірником, на горищі, у підвалах в сміттєвих баках, у кущах, водоймищах тощо.

Рекомендація 9. Слідчий, прокурор зобов'язаний доручити здійснити фотозйомку місця розбою спеціалісту криміналісту за правилами судової фотографії.

Рекомендація 10. Слідчий, прокурор складає протокол огляду місця події відповідно до вимог КПК.

Протокол огляду місця події має важливе процесуальне й доказове значення. Слідчий (прокурор) оголошує протокол учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій учасників огляду то про це необхідно зазначити у протоколі, який підписуєть учасники слідчої дії. В ситуації, коли до протоколу огляду місця події додаються додатки, то ця інформація повинна бути відображена в протоколі. Додатки до протоколу мають доказове значення і викладене у додатках не повинно суперечити змісту протокола. До розповсюджених способів фіксації результатів огляду місця події відносяться:

а) виготовлення планів і схем (умовні знаки та позначення, які використовуються при виготовленні планів місця події на відкритій місцевості – Додаток 1, умовні знаки та позначення, які використовуються при виготовленні планів місця події у приміщенні – Додаток 2); б) фотознімки місця події(орієнтована, оглядова, вузлова, детальна, їх негативи) в) відеозапис.

В ході огляду місця події нерідко виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево. У цій ситуації слідчий, прокурор проводить *додатковий огляд місця події*. В ситуації коли основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах(вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, або без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини, то слідчий, прокурор призначає *повторний огляд місця події*. Результати додаткового, повторного огляду місця події слідчий, прокурор зазначає в окремих протоколах.

Знання слідчим криміналістичних характеристики розбійних нападів дозволяє йому оперативно встановити спосіб злочину, типові сліди, та висунути версії щодо особи злочинця, а у разі встановлення особи жертви, побудувати версії щодо особи потерпілого.

. На підставі аналізу слідів, вилучених на місці розбійного нападу, слідчий, прокурор висуває версії : а) про предмет злочинного посягання; б) ймовірну кількість злочинців; в) про особу злочинця.

Версія 1. Розбійний напад скоєно організованою групою, членами якої можуть бути особи, раніше судимі за корисливо-насильницькі злочини. Про такий напад свідчать обставини:

- підбір об'єктів для нападу: осіб, які мають великі доходи, як легальні, так і нелегальні, та значні коштовності;
- наявність у житлі коштовних речей, техніки, антикваріату, коштовностей, значних грошових сум;

- продуманість способів проникнення в житло, використання форми співробітника міліції, міністерства надзвичайних ситуацій, комунальних служб тощо;
- висока технічна оснащеність і озброєність злочинців: сучасна зброя, наручники, радіопереговорні засоби, автомобілі іноземних марок, електрошокові дубинки;
- високий професіоналізм злочинців, чіткий розподіл обов'язків, ізоляція потерпілих, виставлення охоронного посту тощо;
- самостійний пошук злочинцями коштовностей;
- жорстокі методи нейтралізації потерпілих: садизм, крайній цинізм, особлива жорстокість до потерпілих;
- застосування до потерпілих катування, мордування, вчинення інших насильницьких дій;
- використання злочинного сленгу, жаргонів, кличок ;
- способи приховування слідів злочину: використання рукавичок, розстріл всіх осіб, які знаходилися в житлі пострілами в голову, відкриття газових кранів, підпал житла та ін.

Версія 2. Розбійний напад вчинено за наводкою. Про такий напад свідчать обставини:

- висока матеріальна забезпеченість потерпілих (наявність значних грошових коштів, антикваріату, колекцій старовинних ікон, картин);
- спосіб проникнення до житла: злочинці видають себе за знайомих, співробітників потерпілого або будь-кого з членів сім'ї, називають їх по імені, прізвищу: проявляють при проведенні переговорів у вхідних дверей таку обізнаність про життя господарів житла, яку мали знати тільки близькі люди;
- обізнаність злочинців про склад сім'ї, розклад дня потерпілих, спосіб життя, їх службову і комерційну діяльність тощо;

– відвідування житла потерпілого незадовго до нападу сторонніми особами за надуманими причинами або невизначеними цілями.

Версія 3. Розбійний напад вчинено особами із числа близького оточення потерпілого. Про такий напад свідчать обставини:

– проникнення до житла з дозволу потерпілого, наявність на дверях під'їзду кодового замка або відеоспостереження;

– особи, які проживали у цьому житлі, були дуже обережними, вели замкнутий спосіб життя, не відчиняли дверей незнайомцям;

– наявність у житлі слідів спільного проведення часу потерпілого й учасників розбійного нападу ;

- обстановку в квартирі не порушено при викраденні цінностей, які знаходилися у сховищі або іншому таємному місці;

– обстановка місця події, локалізація тілесних ушкоджень на трупі вказують на те, що потерпілий був вбитий в той момент, коли він не чекав нападу, повністю довіряв злочинцю, наприклад, наявність у руках загиблого телефонної трубки або дистанційного пульта управління телевізором, ін.

Версія 4. Розбійний напад вчинено злочинцями-гастролерами. Про такий напад свідчать обставини:

– відсутність у злочинців засобів маскування;

– проникнення в квартиру під різними приводами: за об'явою, надання послуг, надання допомоги тощо;

– особливості вибору способу вилучення злочинцями викраденого: заволодіння, малогабаритними предметами, окрім грошових коштів та коштовностей, переодягнення на місці події в одяг потерпілого, залишення в квартирі свого одягу.

Версія 5. Розбійний напад вчинено злочинною групою неповнолітніх або молоді. Про такий напад свідчать обставини:

– сліди рук невеликого розміру, а сліди взуття – типові для молоді;

- використання газового пістолета, сигнального револьвера, саморобного пістолета для стрільби малокаліберними патронами, макета пістолета, застосування аерозольних газових балончиків;
- неординарні способи проникнення до житла: вимикнення електроенергії з метою примусити жертву вийти з квартири; використання дівчат, які надають сексуальні послуги і приводять клієнта в безпорадний стан за допомогою клофеліну, етаміну тощо; використання довірливого ставлення громадян до жінок в якості соціального співробітника, медсестри, сусідки, рекламного агента тощо;
- інтенсивність нанесення побоїв потерпілим руками і ногами;
- наявність безладдя, розкиданих у житлі речей, не пов'язаних із пошуком цінностей;
- характер викраденого майна: предмети модного одягу, взуття, аудіо-відеотехніка, мобільні телефони, лазерні диски, відеокасети із записом бойовиків, порнографічна продукція тощо. При цьому викрадені предмети і речі більш розраховані на особисте використання, ніж на продаж.

4.3. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції на місці події

Основними завданнями на місці події поліцейських патрульної поліції, які прибули на місце розбою раніше слідчого, прокурора є:

- встановити особу потерпілого та предмет злочинного посягання;
- надати медичну допомогу потерпілому, викликати невідкладну швидку допомогу;
- виявити очевидців злочину, які знаходяться на місці події;
- встановити осіб, які могли бачити злочинців;
- встановити посадових осіб установи, де мала місце подія розбійного нападу;
- забезпечити захист слідів від руйнування, псування, затоптування.

Важливе значення для розкриття та розслідування розбою має дотримання поліцейськими патрульної поліції, які прибули на місце події криміналістичних рекомендацій. Зокрема:

Рекомендація 1. Поліцейські зобов'язані віддалити з місця події сторонніх осіб.

Рекомендація 2. Поліцейські зобов'язані повідомити про розбій чергову частину районного (міського) відділу Національної поліції.

Рекомендація 3. Поліцейські зобов'язані забезпечити охорону місця розбійного нападу.

Рекомендація 4. Поліцейські зобов'язані опитати потерпілого (службову особу, власника приміщення) про час, місце розбійного нападу, предмет злочинного посягання.

Рекомендація 5. Поліцейські зобов'язані при наявності інформації про місце ймовірного знаходження злочинця організувати його переслідування по «гарячим слідам» та затримати підозрюваного.

Рекомендація 6. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист знаряддя злочину від руйнування, знищення.

Рекомендація 7. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист матеріальних слідів, мікрооб'єктів від руйнування, псування, знищення, затоптування;

Рекомендація 8. Поліцейські зобов'язані встановити очевидців

Рекомендація 9. Поліцейські зобов'язані залучити понятих, але не з числа близьких родичів потерпілого

Рекомендація 10. Поліцейські патрульної поліції в ситуації затримання підозрюваного з поличним зобов'язані здійснити поверхневу перевірку та особистий огляд підозрюваної особи.

Рекомендація 12. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані перевірити та вилучити документи у підозрюваної особи.

Рекомендація 13. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити пересування підозрюваної особи.

Рекомендація 14. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані одягнути рукавички і вилучити у підозрюваного викрадені речі, предмети, гроші.

Рекомендація 15. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо) та вилучити її.

Рекомендація 16. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані виявити інших осіб, які могли бачити злочинця.

Рекомендація 17. Поліцейські зобов'язані здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Доказове значення при розкритті та розслідуванні розбою мають матеріальні сліди, які можуть бути виявленими на місці події. Деякі поліцейські проявляють на місці події службову недбалість, неохайність, невдалу активність, залишають сліди рук, паління, слини тощо. Це призводить до руйнування або знищення слідів злочину, утворенню нових слідів. У зв'язку з цим поліцейські патрульної поліції до приїзду слідчого на місце події зобов'язані дотримуватися тактичних правил. Насамперед:

Правило 1. Забороняється поліцейським патрульної поліції проводити розвідувальний огляд місця події.

Правило 2. Забороняється поліцейським патрульної поліції обстежувати, змінювати обстановку на місці розбійного нападу.

Правило 3. Забороняється поліцейським патрульної поліції вносити сторонні сліди, зміни до розташування об'єктів на місці злочину

Правило 4. Забороняється поліцейським патрульної поліції руйнувати, затоптувати сліди, залишені злочинцем на місці події;

Правило 5. Забороняється поліцейським патрульної поліції ходити, палити та кидати недопалки на місці події.

Правило 6. Забороняється поліцейським патрульної поліції залишати свої сліди, мікрооб'єкти на місці злочину.

Правило 7. Забороняється поліцейським патрульної поліції оглядати без рукавичок знаряддя розбійного нападу, сліди їх застосування тощо.

Правило 8. Забороняється поліцейським патрульної поліції обстежувати без рукавичок предмети, речі залишені злочинцем.

Правило 9. Забороняється поліцейським патрульної поліції залучати в якості понятих близьких родичів потерпілого.

Виконання безпосередніх обов'язків поліцейськими на місці події сприятиме вирішенню завдань огляду місця події слідчим, прокурором, збереженню речових доказів, іншої інформації необхідної при розслідуванні розбою, розшуку злочинця і затримання його в якості підозрюваного.

В ситуації, коли поліцейський патрульної поліції переслідують злочинця по «гарячим» слідам чи приймають участь у оперативно-тактичній операції «Перехоплення» з метою затримання злочинця з поличним, то вони повинні дотримуватися криміналістичних рекомендацій. Насамперед:

1) поліцейський зобов'язаний повідомити про переслідування по «гарячим» слідам злочинця чергового районного відділу Національної поліції;

2) поліцейський зобов'язаний знати Правила опису зовнішніх ознак людини за методом словесного портрету (Додаток 3) для здійснення організаційних заходів по затриманню підозрюваного;

3) поліцейський зобов'язаний залучити понятих;

4) поліцейський зобов'язаний запропонувати підозрюваному добровільно видати предмет злочинного посягання, особисті документи, мобільний телефон ;

5) поліцейський в ситуації, коли має місце відмови підозрюваного добровільно видати викрадене, особисті документи, мобільний телефон тощо, зобов'язаний вилучити у підозрюваного поличне, користуючись рукавичками;

б) поліцейський зобов'язаний обмежити пересування підозрюваного на місці затримання;

7) поліцейський зобов'язаний обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо);

8) поліцейський зобов'язаний здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Дотримання поліцейськими патрульної поліції вищезазначених криміналістичних рекомендацій забезпечить своєчасність й оперативність розкриття та розслідування розбою .

4.4. Криміналістичні рекомендації оперативним працівникам поліції щодо розкриття та розслідування розбійного нападу

Слідчий, прокурор в ситуації коли мала місце подія розбійного нападу і особу злочинця не встановлено, в порядку ст.246 КПК дає доручення оперативним працівникам кримінальної поліції про проведення негласних розшукових дій з метою розшуку викраденого у потерпілого, встановлення особи злочинця, розшуку та затримання підозрюваного. У зв'язку з цим оперативним працівникам кримінальної поліції доцільно керуватися під час виконання цього доручення наступними криміналістичними рекомендаціями:

Рекомендація 1. Оперативні працівники зобов'язані організувати оперативне викриття місця можливого збуту викраденого, в тому числі, у різних комерційних торговельних установах, ломбардах тощо.

Рекомендація 2. Оперативні працівники зобов'язані організувати перевірку на причетність до вчинення злочину :

– осіб, які були раніше судимі за грабежі, розбої, вбивства, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, у тому числі з використанням зброї або іншого знаряддя;

- осіб, щодо яких є оперативні дані або підготовлені матеріали про злочинні наміри вчинити корисливо-насильницькі злочини;
- осіб, які проживають без відповідної реєстрації та відвідують місця концентрації кримінального елемента;

Рекомендація 3. Оперативні працівники зобов'язані встановити спосіб життя потерпілого, його зв'язки, особливо коло осіб, які знали про його матеріальний стан, у тому числі а) родичів, друзів, знайомих; б) партнерів по бізнесу; в) осіб, які відвідували потерпілого вдома: маклерів, страхових агентів, вантажників, співробітників житлово-комунального господарства, повій; г) інших осіб, які мали зв'язок зі злочинним світом.

Рекомендація 4. Оперативні працівники зобов'язані встановити факти можливого спостереження за квартирою потерпілого напередодні розбійного нападу і прикмети осіб, які здійснювали попередню розвідку.

Рекомендація 5. Оперативні працівники зобов'язані вжити заходів щодо одержання даних про осіб, у яких з'явилися цінні речі, подібні до викрадених.

Рекомендація 5. Оперативні працівники зобов'язані, у випадку викрадення номерних цінних паперів, повідомити установи, які займаються їх купівлею-продажем.

Виконання оперативними працівниками кримінальної поліції зазначених рекомендацій та проведення оперативно-розшукових дій в короткий термін дозволить розшукати викрадене у потерпілого, встановити особу злочинця та затримати підозрбаного.

4.5. Тактичні правила огляду зброї, боєприпасів, предметів, речей вилучених з місця події.

Слідчий, прокурор ситуації, коли розбійний напад вчинено із застосуванням вогнепальної зброї, повинен за участю спеціаліста з балістики здійснити пошук на місці події зброї, слідів її застосування, боєприпасів. Куля (кулі), як правило, можуть бути виявлені на місцевості, в приміщенні, в одязі живого потерпілого чи трупа (кулі з ран виймаються під час хірургічної операції або розтину трупа). Слідчий, прокурор разом із спеціалістом балістом оглядає вилучену кулю та у протоколі огляду зазначає:

- місце знаходження кулі, її конструкцію, розміри, спосіб з'єднання частин;
- колір металу, маркувальні позначки, її форму, розміри, колір оболонки, конструкцію, сліди проходження каналом ствола, наявність речовин у носовій частині кулі;
- первинні сліди від зрізу кульового входу у вигляді малопомітних борозенок на задній частині кулі, які розташовуються паралельно її поздовжній вісі;
- вторинні сліди, що утворюються в процесі обертання кулі в каналі ствола, у вигляді розташованих під певним кутом вправо чи вліво валиків і борозенок від полів, донних ділянок нарізів та напрямних і ведених ребер нарізів .

До протоколу огляду місця події надаються додатки: схеми та фотозйомки, на яких зазначається місце знаходження кулі.

Слідчий, прокурор та спеціаліст баліст знайдену, оглянуту й вилучену кулю (кулі) упакує в окрему коробочку чи пакетик. До кожної упаковки прикріплюється бирка з написом, яка куля там знаходиться і де її було вилучено. Бирку підписує слідчий, прокурор, спеціаліст з балістики, поняті.

За загальним правилом огляд предметів і речей, вилучених під час огляду місця події слідчий, прокурор проводить на місці події, а у випадках, коли це неможливо, — за місцем провадження у справі

Огляд предметів, речей слідчий, прокурор починає: а) з вивчення їх загального вигляду; б) встановлює стан предмета, його найменування і призначення, в) виявляє його індивідуальні ознаки дефекти та особливості; г) виявляє ознаки, які вказують, за яким призначенням предмет використовувався і як інтенсивно; д) виявляє ознаки, котрі вказують на зв'язок предмета, що оглядається, з подією, яка розслідується .

Завдання огляду :

по-перше, виявити слідів й ознаки речей, які у подальшому стануть об'єктами експертного дослідження;

по-друге, суворе додержання правил поводження із речами, предметами, які оглядаються, що гарантує їх збереження .

З метою виявлення всіх ознак і правильного опису їх в протоколі огляду слідчому доцільно залучати до огляду відповідних спеціалістів.

Зброя, боєприпаси, знаряддя, предмети, речі, матеріальні сліди вилучені слідчим під час огляду місця події визнаються речовими доказами і направляються на експертне дослідження. Зокрема, слідчий, прокурор призначає: *дактилоскопічну, трасологічну, одорологічну експертизи, експертизу цілого за частинами, експертизу слідів взуття, експертизу механічних пошкоджень одягу, експертизу нашарувань на одязі, експертизу транспортних засобів, експертизу нашарувань на взутті, балістичну, судово-медичну експертизу потерпілого, експертизу холодної зброї, біологічну, товарознавчу експертизи та інші.*

Приблизний перелік питань при призначенні експертизи боєприпасів:

1) Чи вистріляна дана куля з конкретного пістолета, вилученого у підозрюваного?

2) Чи є частинами одного патрону, куля вилученого з тіла потерпілого і гільза, виявлена на місці події?

3) Чи належать дані патрони, їх частини у вигляді куль, гільз до продукції одного підприємства, одного року випуску, однієї партії?

Приблизний перелік запитань при призначенні експертизі зброї (балістичної):

1) Чи є поданий на експертизу предмет вогнепальною зброєю?

2) До якого виду, системи, моделі належить ця зброя?

3) Який калібр має ця зброя?

4) Який спосіб виготовлення зброї?

5) Чи справна ця зброя?

6) Чи придатна ця зброя до стрільби чи провадження окремих пострілів?

7) Чи можливий постріл при натискуванні на спусковий гачок, якщо так, то з яких причин?

8) Частиною вогнепальної зброї якого виду і зразка є ця деталь?

9) Якою кулею зроблено останній постріл із цієї зброї?

Висновок експерта містить відомості про обставини, що мають значення для розслідування і які встановлено експертом під час проведення експертного дослідження із застосуванням спеціальних знань. Слідчий (прокурор) оцінює висновок як доказ за загальними правилами, і в ситуації встановлення певних обставин, які викликають сумніви щодо вірогідності висновку експерта, він призначає повторну експертизу.

РОЗДІЛ 5. ОГЛЯД МІЦЯ ПОДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ВИМАГАННЯ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ, ТАКТИЧНІ ПРАВИЛА, КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

5.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики вимагання.

Вимагання – це вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Своєчасності, об'єктивності та повноті огляду місця події у провадженні про вимагання сприяє знання слідчим елементів криміналістичної характеристики вимагання: предмету злочинного посягання, типових способів вимагання, обстановки та типових слідів вимагання.

Аналіз слідчої та судової практики дозволяє визначити наступні типові способи вимагання:

Спосіб 1. Вимога передання чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою застосування насильства над потерпілим чи його близькими родичами.

Спосіб 2. Вимога передання чужого майна чи права на майно з погрозою обмеження прав, свобод або законних інтересів потерпілого чи його близьких родичів.

Спосіб 3. Вимога передання чужого майна чи права на майно з погрозою пошкодження чи знищення майна потерпілого, його близьких родичів, або майна, що перебуває під їхньою охороною.

Спосіб 4. Вимога передання чужого майна чи права на майно або вчинення інших дій майнового характеру, поєднана із захопленням заручника.

Спосіб 5. Вимога передання чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Спосіб 6. Вимога передання чужого майна чи права на майно, поєднана з погрозою вбивства.

Спосіб 7. Вимога передання чужого майна чи права на майно, поєднана із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень потерпілому.

Спосіб 8. Вимога передання чужого майна чи права на майно, поєднана з пошкодженням чи знищенням майна потерпілого чи його близьких родичів.

Спосіб 9. Вимога передання чужого майна чи права на майно, поєднана з насильством, небезпечним для життя і здоров'я особи.

Знання слідчим (прокурором) такого елемента криміналістичної характеристики як типові сліди вимагання сприятимуть оперативному їх виявленню на місці затримання вимагателів з поличним. Насамперед це:

сліди рук на предметі вимагання; *сліди взуття*, транспортного засобу; *запахові сліди*;

сліди мікрооб'єктів на одязі вимагателів, потерпілого, предметі вимагання;

біологічні сліди: крові, слюни, волосся, тощо;

сліди застосування до потерпілого засобів фізичного впливу;

сліди паління: попіл, недопалки, сірники, тощо;

сліди-предмети, залишені або загублені злочинцем на місці події.

Як свідчать матеріали слідчої та судової практики у кримінальних провадженнях про вимагання з урахуванням слідчої ситуації місцем події може бути: а) *місце затримання злочинця з поличним*; б) *місце утримання осіб, викрадених з метою одержання викупу*.

5.2. Процесуальні підстави та особливості тактики огляду місця події.

Відповідно до вимог ч.3 ст. 214 КПК огляд місця події проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто до початку досудового розслідування. У ч.1 ст.237 КПК зазначено, що слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення злочину. Підставами огляду місця події можуть бути:

- 1) заява постраждалого про вимагання;
- 2) заява про захоплення заручника;
- 3) повідомлення громадян, керівників установ, підприємств, організацій про вчинення злочину
- 4) рапорт оперативних працівників кримінальної поліції про проведення оперативно – тактичної операції про звільнення заручника;
- 5) рапорт поліцейських патрульної поліції про затримання вимагателів з поличним.

Огляд місця події первісна і невідкладна слідча дія, яка проводиться тільки слідчим або прокурором. Першочерговість проведення даної слідчої дії пов'язана з необхідністю отримання інформації про обставини події в початковому, незмінному стані. Затягування проведення огляду місця події злочину призводить до втрати речових доказів, істотної зміни картини місця події. Невідкладність огляду місця події пов'язано з необхідністю своєчасного і швидкого отримання інформації з метою організації розшуку злочинця та проведення слідчих дій, спрямованих на розкриття злочину. Слідчий, прокурор не мають процесуальних прав доручати проведення огляду місця події оперативному працівникові кримінальної поліції або поліцейському патрульної служби. Огляд місця події являє собою безпосереднє сприйняття слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення слідів злочинів, з'ясування обстановки події та інших обставин, які мають значення для розкриття та розслідування.

У зв'язку з цим основними завданнями огляду є встановлення факту події злочину та особи, яка його вчинила, виявлення слідів і доказів, пов'язаних з подією. Огляд місця події є важливою слідчою дією, від успішності і оперативності проведення якої залежить розкриття злочину та ефективність розслідування.

Під час огляду місця події слідчий, прокурор можуть отримати дані :

1. Про особу злочинця:

- а) кількість осіб, які вчинили злочин;
- б) приблизний вік злочинців: дорослі чи неповнолітні;
- в) їх фізичні дані - зріст, фізична сила тощо;
- г) стан здоров'я, зокрема, наявність поранення, хвороби, фізичні вади;
- д) наявність певних злочинних навичок;
- є) службове становище злочинця;
- ж) дані, які характеризують особливості психіки осіб, які вчинили злочин: жорстокість, боягузтво, обережність;
- з) дані, що свідчать про підготовку до злочину: ознайомлення з режимом роботи в установі, наявністю охорони, спостереження за потерпілим, вивчення шляхів підходу і відходу з місця злочину тощо;
- й) мотиви й цілі злочину.

2. Предмет злочинного посягання:

- а) майно, права на майно потерпілого;
- б) дії майнового характеру;
- в). дані про особу потерпілого та заподіяну шкоду.

3. Спосіб злочину:

- а) дії злочинця, пов'язані з підготовкою до вимагання;
- б) дії злочинця, пов'язані із захопленням заручника;
- в) дії злочинця, спрямовані на приховування слідів злочину;
- г) використання злочинцем знаряддя, засобів злочину;
- д) наслідки злочину;

4.Обстановку вчинення злочину:

- а) час і місце захоплення заручника;
- б) обставини,що сприяли вчиненню злочину.

Огляд місця події являє собою безпосереднє сприйняття слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення слідів злочинів,з'ясування обстановки події та інших обставин, які мають значення для розкриття та розслідування. У зв'язку з цим завданнями огляду є встановлення факту події злочину та особи, яка його вчинила, виявлення слідів і доказів, пов'язаних з подією.

Огляд місця події є важливою слідчою дією, від успішної і оперативної проведення якої залежить розкриття злочину та ефективність розслідування.

Докримінальна ситуація впливає на спосіб вимагання і місце вчинення злочину. У зв'язку з цим місцем події у провадженнях про вимагання з урахуванням до кримінальної та кримінальної ситуації може бути:

- місце, де вимагачі вимагали від потерпілого гроші
- місце, де сталося викрадення потерпілої особи (підвал, дача)
- місце, де сталося повернення заручника
- місце, де знищено майно потерпілого
- місце, де затримано вимагачів з поличним
- місце, де перебували вимагачі, які спостерігали за потерпілими або за передачею предмета вимагання.

Основні завдання огляду місця події:

- вивчити матеріальну обстановку події злочину;
- встановити особу потерпілого, предмет, спосіб вимагання;
- виявити матеріальні сліди злочину і забезпечити їх захист від руйнування, псування, затоптування;
- виявити ознаки, які характеризують злочинців: стать, вік, фізичні дані, фізичні вади, звички, психічні відхилення та їх ймовірну кількість ;

- здійснити пошук слідів рук, взуття, паління, наркотичних засобів, волокон, волосся, предметів тощо; слідів перебування заручника, предметів, які використовувалися для його катування (мотузки, наручники, спецінструменти, маски); слідів передачі викупу на місці затримання вимагачів;
- проаналізувати вихідну інформацію та висунути версії;
- організувати розшук злочинця по "гарячих слідах";
- організувати проведення оперативно-розшукових заходів.

У криміналістичній літературі виділяють *три етапи огляду місця події*: підготовчий, робочий та заключний.

Слідчому, прокурору доцільно використовувати наступні криміналістичні рекомендації щодо *підготовки до виїзду* на місце події. Після отримання повідомлення про злочин слідчий, прокурор зобов'язаний:

Рекомендація 1. Вияснити, що, де, коли сталося; хто і коли виявив подію; хто із співробітників патрульної поліції знаходиться на місці події.

Рекомендація 2. Дати вказівку поліцейським патрульної поліції організувати охорону місця події.

Рекомендація 3. Доручити поліцейським патрульної поліції, які охороняють місце події опитати потерпілого.

Рекомендація 4. Доручити поліцейським патрульної поліції забезпечити присутність понятих.

Рекомендація 5. Запросити до участі в огляді спеціаліста криміналіста, інших спеціалістів.

Рекомендація 6. Дати завдання спеціалісту-криміналісту перевірити стан техніко-криміналістичних засобів.

Рекомендація 7. Залучити до участі в огляді оперативних працівників кримінальної поліції, кінолога з собакою.

Рекомендація 8. Доповісти керівнику слідчого відділу про виїзд на місце події та узгодити з ним склад слідчо-оперативної групи і забезпечення її транспортними засобами для виїзду на місце події.

Слідчий, прокурор *після прибуття на місце злочину зобов'язаний виконати наступні дії:* забезпечити заходи щодо надання медичної допомоги потерпілому; організувати заходи залежно від ситуації; перевірити, як здійснюється охорона місця події і захист слідів злочину; забезпечити віддалення з місця події сторонніх осіб; одержати від поліцейських патрульної поліції оперативних працівників кримінальної поліції інформацію про подію, очевидців, про внесення змін в обстановку місця події з моменту її виявлення; роз'яснити спеціалістам, понятим їх права і обов'язки та попередити їх про неприпустимість розголошення даних, одержаних в ході місця події; прийняти заходи до покращення умов огляду; забезпечити освітленням, підготувати робоче місце для складання протоколу тощо; проінструктувати учасників огляду; розподілити обов'язки між спеціалістами, які залучені до огляду.

Вирішення слідчим, прокурором основних завдань огляду місця події потребує з'ясувати наступні питання :

- 1) Чи мало місце вимагання?
- 2) Що було предметом вимагання: майно державне, приватне чи особисте?
- 3) Коли саме, де і яким способом вчинено вимагання?
- 4) Яким був шлях підходу до місця події, відходу злочинців з місця події?
- 5) Хто вчинив вимагання, кількість злочинців? Якщо організована група, то яка роль кожного її учасника?
- 6) Хто є потерпілою особою?
- 7) Яку зброю та засоби використовували злочинці при вимаганні?
- 8) Чи супроводжувалося вимагання захопленням заручника чи іншим злочином, якщо так, то яким?

9) Які насильницькі дії відносно потерпілого були здійснені?

10) Якщо застосовувалася погроза насильства, то який характер, зміст і форма цієї погрози?

Вибір тактичних правил огляду місця події залежить від конкретної ситуації, предмета злочинного посягання, місця вимагання. Слідчий, прокурор, з урахуванням ситуації та особливостей місця вчинення злочину проводить огляд місця події за загальними тактичними правилами.

Правило 1. Слідчий, прокурор проводить загальний огляд місця події і визначає його межі та способи послідовного дослідження обстановки вчинення вимагання.

Правило 2. Слідчий, прокурор проводить за участю спеціалістів детальний огляд місця і виявляє матеріальні сліди, мікрооб'єкти, пов'язані з цією подією.

Правило 3. Слідчий, прокурор оглядає за участю спеціаліста-криміналіста об'єкти зі слідами, які залишені злочинцем, фіксує їх в протоколі огляду та вилучає, дотримуючись криміналістичних правил упакування об'єктів зі слідами.

Правило 4. Слідчий, прокурор доручає спеціалісту-криміналісту проведення фотозйомки, відео зйомки (орієнтуючу, оглядову, вузлову, детальну).

Правило 5. Слідчий, прокурор висуває версії, які виникли в ході огляду місця події.

Правило 6. Слідчий, прокурор складає протокол огляду місця події та додатки до нього.

На заключному етапі огляду місця події слідчий складає протокол огляду місця події. Протокол має важливе процесуальне й доказове значення. Слідчий (прокурор) оголошує протокол учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій учасників огляду, то про це необхідно зазначити у протоколі, який підписуєть учасники слідчої дії. В ситуації, коли до протоколу огляду

місця події додаються додатки, то ця інформація повинна бути відображена в протоколі. Додатки до протоколу мають доказове значення і викладене у додатках не повинно суперечити змісту протокола. До розповсюджених способів фіксації результатів огляду місця події відносяться: а) виготовлення планів і схем; б) фотознімки місця події (орієнтована, оглядова, вузлова, детальна, їх негативи) в) відеозапис.

В ході огляду місця події нерідко виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево. У цій ситуації слідчий, прокурор проводить додатковий огляд місця події. В ситуації коли основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах (вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, або без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини, то слідчий, прокурор призначає повторний огляд місця події. Результати додаткового, повторного огляду місця події слідчий, прокурор зазначає в окремих протоколах

5.3. Тактика огляду місця затримання вимагателів з поличним

В ситуації, коли в результаті проведення оперативно-тактичної операції були затримані вимагателі з поличним (грошовими коштами, документами права на володіння чужим майном, документами майнового характеру, медичними документами, мобільним телефоном тощо), то слідчий, прокурор обов'язково оглядає місце затримання вимагателів і проводить огляд поличного.

Завдання огляду:

- виявити під час особистого обшуку вимагателів предмети вимагання, документи, майно, інші сліди злочину та вилучити їх;
- вилучити у злочинців вогнепальну, холодну зброю, інші інструменти, наркотичні засоби;
- виявити та вилучити мобільні телефони, смарт – картки, планшети, інші телекомунікаційні засоби;

- встановити обставини події, висунути версії про спосіб, час, місце вчинення вимагання;
- визначити межі огляду приміщення, автомобіля, ділянки місцевості, вулиці де проведено затримання вимагателів з поличним;
- виявити та вилучити предмети, речі та інші сліди перебування вимагателів на місті події.

Слідчий, прокурор в ситуації, коли мало місце проведення тактичної операції по затриманню вимагателя (вимагателів) в ході якої було вилучено поличне, тобто предмет злочинного вимагання: речі, документи, гроші тощо, він при огляді поличного дотримується криміналістичних рекомендацій :

Рекомендація 1. Слідчий, прокурор за участю спеціаліста, в присутності понятих , підозрюваного проводить загальний огляд вилученого у злочинця поличного (предмета вимагання) з метою виявлення слідів рук, мікрочастин тощо.

Рекомендація 2. Слідчий, прокурор за участю спеціаліста криміналіста в присутності понятих , підозрюваного проводить детальний огляд місця затримання вимагателів з поличним і виявляє матеріальні сліди пов'язані з цією подією.

Рекомендація 3. Слідчий, прокурор за участю спеціаліста криміналіста, в присутності понятих , підозрюваного оглядає об'єкти, предмети, речі , які були залишені злочинцями, зазначає про це в протоколі огляду, здійснює детальну фотозйомку та вилучає ці речові докази, дотримується криміналістичних правил упакування речових доказів.

Рекомендація 4. Слідчий, прокурор за участю спеціаліста криміналіста, спеціаліста баліста в присутності понятих , підозрюваного оглядає вилучену в якості поличного зброю, засоби фізичного впливу на потерпілого, зазначає їх в протоколі огляду, здійснює детальну фотозйомку, вилучає зброю, засоби , дотримується криміналістичних правил їх упакування .

Рекомендація 5. Слідчий, прокурор за участю спеціаліста в присутності понятих, підозрюваного оглядає вилучені у вимагателів документи, в яких висловлені погрози злочинців.

Слідчий, прокурор складає протокол огляду грошових коштів, документів, речей, предметів, зброї, вилучених у вимагателів.

5.4. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної та кримінальної поліції по затриманню вимагателів.

Поліцейські патрульної поліції, які прибули на місце вчинення злочину раніше слідчого, прокурора зобов'язані:

- встановити особу потерпілого та предмет злочинного посягання;
- надати медичну допомогу потерпілому, викликати невідкладну швидку допомогу;
- виявити очевидців злочину, які знаходяться на місці події;
- встановити осіб, які могли бачити злочинців;
- встановити посадових осіб установи, де мала місце подія злочину;
- забезпечити захист слідів від руйнування, псування, затоптування.

Важливе значення для розкриття та розслідування має дотримання поліцейськими патрульної поліції, які прибули на місце вимагання раніше слідчого, прокурора криміналістичних рекомендацій. Зокрема:

Рекомендація 1. Поліцейські зобов'язані віддалити з місця події сторонніх осіб.

Рекомендація 2. Поліцейські зобов'язані повідомити про злочин до чергової частини районного (міського) відділу Національної поліції.

Рекомендація 3. Поліцейські зобов'язані забезпечити охорону місця вимагання.

Рекомендація 4. Поліцейські зобов'язані опитати потерпілого (службову особу, власника приміщення) про час, місце, предмет вимагання.

Рекомендація 5. Поліцейські зобов'язані при наявності інформації про місце ймовірного знаходження злочинця організувати його переслідування по «гарячим слідам» та затримати підозрюваного.

Рекомендація 6. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист знаряддя злочину від руйнування, знищення.

Рекомендація 7. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист матеріальних слідів, мікрооб'єктів від руйнування, псування, знищення, затоптування;

Рекомендація 8. Поліцейські зобов'язані встановити очевидців

Рекомендація 9. Поліцейські зобов'язані залучити понятих, але не з числа близьких родичів потерпілого

Рекомендація 10. Поліцейські патрульної поліції в ситуації затримання підозрюваного з поличним зобов'язані здійснити поверхневу перевірку та особистий огляд підозрюваної особи.

Рекомендація 12. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані перевірити та вилучити документи у підозрюваної особи.

Рекомендація 13. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити пересування підозрюваної особи.

Рекомендація 14. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані вилучити у підозрюваного поличне.

Рекомендація 15. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо)та вилучити її.

Рекомендація 16. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані до приїзда слідчого запросити понятих.

Рекомендація 17. Поліцейські зобов'язані здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Доказове значення для розкриття та розслідування вимагання мають матеріальні сліди виявлені на місці події. Деякі поліцейські проявляють на місці вчинення вимагання службову недбалість, неохайність, невдалу

активність тощо, що призводить до руйнування або знищення слідів злочину. У зв'язку з цим пропонуємо тактичні правила, які зобов'язані дотримуватися на місці події поліцейські патрульної поліції до приїзду слідчого:

Правило 1. Забороняється поліцейським патрульної поліції проводити розвідувальний огляд місця події.

Правило 2. Забороняється поліцейським патрульної поліції обстежувати, змінювати обстановку на місці вимагання.

Правило 3 . Забороняється поліцейським патрульної поліції вносити сторонні сліди, зміни до розташування об'єктів на місці злочину.

Правило 4. Забороняється поліцейським патрульної поліції руйнувати, затоптувати сліди, залишені злочинцем на місці події;

Правило 5. Забороняється поліцейським патрульної поліції ходити, палити та кидати недопалки на місці події.

Правило 6. Забороняється поліцейським патрульної поліції залишати свої сліди, мікрооб'єкти на місці злочину.

Правило 7. Забороняється поліцейським патрульної поліції оглядати без рукавичок поличне, речі, предмети, документи.

Правило 8. Забороняється поліцейським патрульної поліції обстежувати предмети, речі, залишені злочинцем.

Правило 9. Забороняється поліцейським патрульної поліції залучати в якості понятих близьких родичів потерпілого.

Виконання безпосередніх обов'язків поліцейськими на місці події сприятиме вирішенню завдань огляду місця події слідчим, прокурором, збереженню речових доказів, іншої доказової інформації при розслідуванні вимагання, розшуку злочинця і затримання його в якості підозрюваного.

В ситуації, коли поліцейський патрульної поліції переслідують злочинця по «гарячим» слідам чи приймають участь у оперативно-тактичній операції «Перехоплення» з метою затримання грабіжника з поличним, то вони повинні дотримуватися *криміналістичних рекомендацій*. Насамперед:

- 1) поліцейський зобов'язаний повідомити про переслідування по «гарячим» слідам грабіжника чергового районного відділу Національної поліції;
- 2) поліцейський зобов'язаний знати Правила опису зовнішніх ознак людини за методом словесного портрету (Додаток 3) для здійснення організаційних заходів по затриманню підозрюваного;
- 3) поліцейський зобов'язаний залучити понятих;
- 4) поліцейський зобов'язаний запропонувати підозрюваному добровільно видати предмет пограбування, особисті документи, мобільний телефон ;
- 5) поліцейський зобов'язаний вилучити за допомогою рукавичок у підозрюваного поличне, в ситуації відмови підозрюваного добровільно видати гроші, документи на майно,, особисті документи, мобільний телефон тощо;
- 6) поліцейський зобов'язаний обмежити пересування підозрюваного на місці затримання;
- 7) поліцейський зобов'язаний обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо);
- 8) поліцейський зобов'язаний здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

5.5. Особливості тактики огляду місця утримання заручника

Передує огляду місця утримання заручника підготовка і проведення тактичної операції по визволенню заручника. Підготовка тактичної операції включає:

- аналіз інформації слідчими та оперативними співробітниками, яка одержана від потерпілого про утримання заручника та вимагання викупу;
- допит потерпілого;

- вивчення слідчим за участю спеціаліста з фоноскопії фонозаписів переговорів потерпілого із злочинцями, які були здійсненні за ініціативою потерпілого;
- залучення слідчим спеціаліста-психолога для складання психологічного портрету вимагателів;
- обговорення слідчим з оперативними співробітниками конкретної ситуації та сумісне планування та проведення тактичної операції по визволенню заручника;
- планування використання технічних засобів під час проведення тактичної операції.

Завдання огляду:

- встановити обставини події утримування заручника;
- виявити предмети, сліди злочинців на місці події;
- виявити зброю, знаряддя, предмети, які злочинці використовували для захоплення і насильницького затримання заручника;
- виявити сліди транспортного засобу, на якому привезли заручника на місце утримання;
- виявити відео - чи аудіоапаратуру, за допомогою якої було записано звернення заручника до членів сім'ї, співробітників; телефони мобільного зв'язку з яких злочинці телефонували чи надсилали смс-повідомлення;
- висунути версії про подію злочину та її учасників.

Вважаємо, що слідчий, прокурор з'ясовує наступні питання, які підлягають встановленню при огляді місця утримання заручника:

- 1) Чи мало місце захоплення заручника?
- 2) При яких обставинах був захоплений заручник?
- 3) Хто є заручником і які у нього взаємовідносини з потерпілим ?
- 4) Хто і яким способом вимагав викуп і які погрози виказував в разі ненадання викупу?

- 5) Яка сума викупу; коли, де, кому, яким способом і ким вона була передана злочинцям?
- 6) Хто, коли і яким способом звільнив заручника?
- 7) Які насильницькі дії були застосовані до заручника?
- 8) Які погрози застосування насильства над заручником здійснювали злочинці?

В ситуації, коли в результаті проведення тактичної операції мало місце звільнення заручника, то слідчий, прокурор проводить за участю спеціалістів *огляд місця утримання заручника*.

Слідчий, прокурор здійснює *огляд місця утримання заручника* огляд місця події за загальними процесуальними вимогами та криміналістичними рекомендаціями:

Рекомендація 1. Слідчий, прокурор визначає межі загального огляду місця та обстановки утримання заручника.

Рекомендація 2. Слідчий, прокурор визначає місце події та шляхи прибуття злочинців та заручника.

Рекомендація 3. Слідчий, прокурор обирає, з урахуванням ситуації, методи огляду: суцільний, вибірковий, концентричний, ексцентричний, статичний, динамічний.

Рекомендація 4. Слідчий, прокурор доручає спеціалісту-криміналісту проведення фото-відео-зйомки огляду місця утримання заручника.

Рекомендація 5. Слідчий, прокурор за участю спеціаліста-біолога, криміналіста виявляє сліди сліди рук, взуття, паління, слини, частин одягу тощо на місці утримання заручників, оглядає ці сліди відповідно до загальних правил та криміналістичних рекомендацій, фіксує їх в протоколі огляду місця події, вилучає, дотримується правил їх упакування.

Рекомендація 6. Слідчий, прокурор за участю спеціаліста-криміналіста виявляє предмети, які використовували злочинці для насильницького утримання заручника, застосування до нього мордування, катування: наручники, мотузки, шнури, паски, гумові палки, ножі, предмети побутово-господарського призначення, оглядає їх відповідно до загальних правил та криміналістичних рекомендацій, фіксує їх в протоколі огляду місця події, вилучає, дотримується правил їх упакування.

Рекомендація 7. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів (біолога, криміналіста) виявляє сліди крові, волосся, мікрочастини, виділення людського організму тощо, оглядає їх відповідно до загальних правил та криміналістичних рекомендацій, фіксує їх в протоколі огляду місця події, вилучає, дотримується правил їх упакування.

Рекомендація 8. Слідчий, прокурор за участю спеціаліста з фоноскопії, криміналіста виявляє засоби відео, аудіо запису і сліди відповідної апаратури, оглядає їх відповідно до загальних правил та криміналістичних рекомендацій, фіксує їх в протоколі огляду місця події, вилучає, дотримується правил їх упакування.

Рекомендація 9. Слідчий, прокурор за участю спеціаліста із судової балістики, криміналіста виявляє зброю, інші знаряддя злочину, оглядає їх з дотримання правил безпеки, відповідно до загальних правил та криміналістичних рекомендацій, фіксує їх в протоколі огляду місця події, вилучає, дотримується правил їх упакування.

Рекомендація 10. Слідчий, прокурор виявляє сліди вживання їжі, алкогольних напоїв, наркотичних засобів на місці утримання заручників, фіксує їх в протоколі огляду місця події, вилучає, дотримується правил їх упакування.

На заключному етапі слідчий складає протокол огляду місця події. Протокол огляду місця утримання заручників має криміналістичне й доказове значення. Слідчий (прокурор) оголошує протокол учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій учасників огляду, то про це необхідно

зазначити у протоколі, який підписуєть учасники слідчої дії. В ситуації, коли до протоколу огляду місця події додаються додатки, то ця інформація повинна бути відображена в протоколі. Додатки до протоколу мають доказове значення і викладене у додатках не повинно суперечити змісту протокола. До розповсюджених способів фіксації результатів огляду місця події відносяться: а) виготовлення планів і схем; б) фотознімки місця події(орієнтована, оглядова, вузлова, детальна, їх негативи) в) відеозапис.

В ході огляду місця утримання заручників нерідко виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево. У цій ситуації слідчий, прокурор проводить додатковий огляд місця події. В ситуації коли основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах(вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, або без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини, то слідчий, прокурор призначає повторний огляд місця події. Результати додаткового, повторного огляду місця події слідчий, прокурор зазначає в окремих протоколах

5.6. Тактичні правила огляду предметів, речей, вилучених з місця події

Завдання огляду:

- виявити на вилучених у вимагателів предметах, речах, документах сліди рук, мікрочастин, маркірованих знаків, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження; встановити їх зв'язок з подією злочину;
- виявити на вилучених у злочинців вогнепальної, холодної зброї, знаряддях, сліди рук, мікрочастин, сліди їх застосування, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження;

- виявити на корпусі мобільних телефонах злочинців, інших телекомунікаційних засобах сліди рук, мікрочастин, та перевірити наявність смс-повідомлення, телефонних розмов тощо, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження;

- дотримуватися криміналістичних правил поводження з предметами, які оглядаються.

Слід зазначити, що речовими доказами у кримінальному провадженні про вимагання можуть бути: гроші, майно, предмети, документи тощо. Огляд речових доказів слідчий, прокурор може здійснювати за участю спеціалістів і підчас огляду місця події. В ситуації коли це не можливо зробити, тоді слідчий, прокурор проводить огляд речових доказів за місцем провадження у справі за загальними правилами та криміналістичними рекомендаціями.

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики дозволяє зробити висновок про те, що слідчий, прокурор на місці події виявляє та вилучає у вимагателів, як правило, грошові кошти, майно, документи, знаряддя, інші предмети. У зв'язку з цим слідчий, прокурор проводить огляд зазначених речових доказів за участю спеціалістів. Так, він проводить за участю спеціаліста-криміналіста огляд грошових коштів, що належать потерпілому або які йому були спеціально надані для передачі вимагателям. В протоколі огляду необхідно вказати кількість купюр, їх номери, сліди хімічних маркерів попередньо нанесені на грошові кошти, сліди рук, мікрочастин та інші ознаки, які вказують на зв'язок даного речового доказу з подією злочину.

У ситуації проведення слідчим, прокурором за участю спеціаліста-криміналіста огляду майна, речей, предметів вимагання, вилучених у злочинців, доцільно дотримуватися загальних правил та криміналістичних рекомендацій. В протоколі огляду необхідно вказати найменування речі, її зовнішній вид, призначення, індивідуальні ознаки, дефекти та особливості, маркеріві знаки, тощо.

Слідчий, прокурор проводить за участю спеціаліста з балістики огляд вогнепальної, холодної зброї, знаряддя, інструментів та слідів їх застосування, вилучених у вимагателів, з дотриманням правил безпеки і криміналістичних рекомендацій. В протоколі огляду необхідно вказати вид, систему, модель зброї, сліди її застосування, сліди рук, мікрочастин, ознаки, котрі вказують на зв'язок зброї, засобів, інструментів з подією вимагання.

Слідчий, прокурор в присутності понятих здійснює за участю спеціаліста-криміналіста, інженера-електроніка огляд мобільного телефону, вилученого у злочинця, з дотриманням загальних правил та криміналістичних рекомендацій. В протоколі огляду необхідно зазначити: модель мобільного телефону, вид сім-карти, наявність смс-повідомлення, телефонних розмов, телефонної книги тощо, інтенсивність використання мобільного зв'язку та ознаки, які вказують на використання мобільного зв'язку під час підготовки та вчинення злочину. Слідчий, прокурор повинен здійснити попередній огляд відеокамери за участю спеціаліста з фоноскопії та спеціаліста-криміналіста і скласти протокол огляду відеокамери. В протоколі зазначити модель, реквізити, технічні параметри відеокамери, наявність відео-сюжетів та факт опечатування відеокамери; сліди пальців рук, мікрочастини.

В ситуації, коли планується тактична операції по затриманню вимагателів під час щодо передачі предмета вимагання та їх затримання на місці події з використанням оперативної відео зйомки, то слідчий, прокурор повинен здійснити попередній огляд відеокамери за участю спеціаліста з фоноскопії та криміналіста і скласти протокол огляду відеокамери. В протоколі викласти модель, реквізити, технічні параметри відеокамери, наявність відео-сюжетів та факт опечатування відеокамери. Після проведення тактичної операції по затриманню злочинців з поличним із застосуванням відеокамери, слідчий, прокурор за участю вищевказаних спеціалістів оглядає зазначену відеокамеру.

На підставі постанови слідчого вилучені під час огляду місця події предмети, документи, речі, поличне визнаються речовими доказами. Вони можуть стати об'єктами експертного дослідження. Слідчий, прокурор, з урахуванням конкретної ситуації, призначає такі експертизи: *дактилоскопічну, одорологічну, трасологічну, товарознавчу, балістичну, почеркознавчу, експертизу холодної зброї, судово-медичну, фармакологічну, інформаційно-технічну, експертизу волокон і волокнистих матеріалів, фонографічну, відеоскопічну, експертизу дослідження речових доказів, відеографічну, експертизу наркотичних засобів, експертизу сильно отруйних речовин, експертизу слідів паління, експертизу нашарувань на одязі (взутті), технічну експертизу документів, біологічну, ґрунтознавчу, ботанічну.*

Приблизний перелік питань експерту при призначенні фонографічної експертизи:

- 1) Чи виготовлено вилучену фонограму на цьому звукозаписному апараті, який має наступну характеристику: марка, номер, інші реквізити?
- 2) Чи належить усна мова, записана на поданій фонограмі, особі, експериментальні зразки усної мови якої записані на конкретній фонограмі?
- 3) Чи є на фонограмі ознаки монтажу?

Приблизний перелік питань при призначенні відеоскопічної експертизи:

- 1) Чи проводився на поданому відео записному пристрої запис цієї відеофонограми?
- 2) Чи вносилися у відеофонограму в процесі її запису чи після його закінчення будь-які зміни?
- 3) Чи одночасно проводився запис звуку і відображення на поданій відеограмі?
- 4) Чи є на цій відеофонограмі ознаки механічного чи електронного монтажу?
- 5) Оригіналом чи копією є подана для дослідження відеофонограма?

б) Якщо відеофонограма є копією то чи вносилися будь-які зміни в процесі перезапису оригіналу?

Висновок експерта ґрунтується на наукових, технічних або інших спеціальних його знаннях, складає докладний опис експертом дослідження та зроблені за їх результатом висновки, обґрунтовані відповіді на запитання. Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів у провадженнях про вимагання.

Розділ 6. ОГЛЯД МІЦЯ ПОДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ШАХРАЙСТВО: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ, ТАКТИЧНІ ПРАВИЛА, КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ .

6.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики шахрайства.

Шахрайство є найбільш розповсюдженим злочином проти власності.

Шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Знання слідчим загальнонаукових положень, криміналістичних правил та рекомендацій щодо огляду місця події, огляду предметів, документів, а також елементів криміналістичної характеристики шахрайства: видів, сфери та предмету злочинного посягання, типових способів шахрайства, обстановки та слідів злочину дозволяє йому оперативно встановити місце події та предмети, документи, що підлягають слідчому огляду.

Своєчасності, об'єктивності та повноті огляду місця події у провадженні про шахрайство *сприяє знання слідчим елементів криміналістичної характеристики шахрайства: предмету злочинного посягання, типових способів шахрайства, обстановки та типових слідів шахрайства.*

Вивчення слідчої та судової практики дозволяє визначити наступні *типові способи шахрайства.* У криміналістиці виділяють традиційні та сучасні способи шахрайства. Так, *традиційними способами шахрайства є:*

Спосіб 1. Продаж підроблених золотих, діамантових виробів (фармазонство),

Спосіб 2. Використання грошових і речових «ляльок»,

Спосіб 3. Продаж підроблених творів мистецтва,

Спосіб 4. Нееквівалентний розмін грошових коштів,

Спосіб 5. Шулерство під час гри в карти, рулетку чи інші азартні ігри,

Спосіб 6. Здійснення поборів під виглядом представників контрольних, правоохоронних органів, соціальних чи технічних служб,

Спосіб 7. Продаж транспортного засобу з використанням фіктивної ошадної книжки на пред`явника,

Спосіб 8. Використання фіктивного виграшу в лотерею,

Спосіб 9. Продаж незабезпечених акцій,

Спосіб 10. Одержання матеріальних цінностей на базах, сховищах за підробленими документами,

Спосіб 11. Одержання зарплати, пенсії, грошової допомоги чи інших виплат за підробленими документами,

Спосіб 12. Надання неправдивих обіцянок щодо придбання майна, транспортних засобів, житла тощо, інші.

До сучасних типових способів шахрайства належать наступні:

Спосіб 1. Одержання банківських кредитів,

Спосіб 2. Проведення незаконних операцій з використанням комп'ютерних технологій,

Спосіб 3. Утворення фінансових компаній, трастів (пірамід) для залучення грошових коштів населення та їх привласнення,

Спосіб 4. Складання фіктивних угод (правочини) з житлом: продаж, оренда, зalog, обмін,

Спосіб 5. Утворення фіктивних інвестиційних, благодійних фондів,

Спосіб 6. Використання підроблених пластикових карток для одержання грошових коштів у банкоматах чи придбання товарів у торгівельних установах,

Спосіб 7. Використання підроблених цінних паперів при здійсненні фінансово-економічних операцій,

Спосіб 8. Продаж незабезпечених акцій,

Спосіб 9. Використання підроблених кредитних карток, фіктивних банківських авізо,

Спосіб 10. Продаж неякісних під виглядом якісних товарів, у тому числі техніки,

- Спосіб 11.** Використання крадених або фіктивних паспортів при позиці коштів та інших комерційних операціях,
- Спосіб 12.** Використання підроблених паспортів та ідентифікаційних кодів при оформленні кредитів,
- Спосіб 13.** Використання рекламних об'яв щодо працевлаштування, продажу, купівлі, оренди, організації турів за кордон та ін. ,
- Спосіб 14.** Використання фіктивних Інтернет-послуг,
- Спосіб 15.** Використання засобів зв'язку в різних шахрайських комбінаціях, в том числі технічних маніпуляцій з мобільними телефонами,
- Спосіб 16.** Імітація злочину,
- Спосіб 17.** Імітація венеричного захворювання,
- Спосіб 18.** Імітація діяльності терористичних організацій з метою втягнення до неї неповнолітніх, молоді, інші.

Елементами криміналістичної характеристики шахрайства є обстановка вчинення шахрайства, данні про особу злочинця, про особу потерпілого, сліди злочину. Для цієї категорії злочину не характерні сліди залишені на місці події, оскільки часто такого місця не має, що не виключає сліди рук, мікрооб'єктів. Сліди злочинної діяльності шахраїв, як правило зберігаються в документах, які вони використовують прт вчиненні злочинів. Ці документи містять важливу для слідства інформацію, оскільки шахрай, підробляючи документи, використовує їх для обману та введення в оману потерпілого, посадових чи матеріально-відповідальних осіб. *Типові сліди шахрайства:*

- особисті фіктивні документи: паспорт, ідентифікаційний код, диплом, трудова книжка, посвідчення;
- підроблені пластикові картки;
- підроблені твори мистецтва;
- фіктивні договірні документи: договори оренди, купівлі-продажу, обміну, позики тощо;
- підроблені грошові, валютні кошти;

- фіктивні цінні папери: акції, облігації, векселі, чеки, акредитиви, сертифікати та інше;
- підроблені золоті, діамантові вироби;
- неякісний товар, техніка;
- фіктивні установчі документи щодо утворення та реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності;
- рекламні об'яви;
- фіктивні документи, що засвідчують здійснення фінансових операцій;
- фіктивні дисертації, дипломи;
- фіктивні ощадні книжки, квитки, лотереї тощо;
- фіктивні бухгалтерські документи ;
- грошові, речові «ляльки» ;
- фіктивні електронні документи;
- фіктивні документи, що підтверджують одержання, оформлення кредитів, їх витрату, своєчасне повернення;
- фіктивні приватизаційні документи: приватизаційні сертифікати, чеки, угоди, акти, протоколи аукціонів та інші.

Аналіз слідчої та судової практики дозволяє визначити типові сфери злочинного посягання шахраїв: бюджетна; побутових послуг; житлового будівництва; рекламних послуг; підприємницької діяльності; транспорту і транспортних послуг; інвестування; торгівлі; нерухомості; телекомунікаційних систем та засобів; обігу житла; працевлаштування, в тому числі за кордоном; страхових послуг; зайнятості населення; інформаційних технологій; медичних послуг; банківської діяльності; освітянських послуг; кредитування; соціальних витрат; споживчого ринку; підготовки, атестації, переатестації наукових, науково-педагогічних співробітників; приватизації; правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина; інтелектуальної власності;

цілителів фінансових послуг; мобільного зв'язку; послуг екстрасенсів, інших народних.

Знання слідчим, прокурором елементів криміналістичної характеристики шахрайства сприятиме своєчасності виявленню шахраїв та розслідуванню їх злочинної діяльності.

6.2. Процесуальні підстави та особливості тактики огляду місця події.

Відповідно до вимог ч.3 ст. 214 КПК огляд місця події проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто до початку досудового розслідування. У ч.1 ст.237 КПК зазначено, що слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення злочину. Підставами огляду місця події можуть бути:

- 1) заява постраждалого про злочинне посягання;
- 2) повідомлення громадян, керівників установ, підприємств, організацій про вчинення шахрайства;
- 3) рапорт оперативного працівника кримінальної поліції про самостійне виявлення ознак злочину;
- 4) рапорт поліцейської патрульної поліції про затримання шахраїв з поличним.

Відповідно до вимог ч.3 ст 214 КПК огляд місця події проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто до початку досудового розслідування. важливою слідчою дією, від успішності і оперативності проведення якої залежить розкриття злочину та ефективність розслідування. Огляд місця події є першочерговою, невідкладною слідчою дією, яка являє собою безпосереднє сприйняття слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення слідів злочинів, з'ясування обстановки події та інших обставин, які мають значення для розкриття та розслідування. У

зв'язку з цим основними завданнями огляду є встановлення факту події злочину та особи, яка його вчинила, виявлення слідів і доказів, пов'язаних з подією. Огляд місця події є важливою слідчою дією, від успішності і оперативності проведення якої залежить розкриття злочину та ефективність розслідування.

Під час огляду місця події слідчий, прокурор можуть отримати дані :

1. Про особу злочинця:

- а) кількість осіб, які вчинили шахрайство;
- б) приблизний вік злочинців;
- в) наявність певних злочинних навичок;
- г) професія шахрая;
- д) дані, що свідчать про підготовку до злочину: ознайомлення з режимом роботи в установі, спостереження за потерпілим тощо;
- є) мотиви й цілі злочину.

2. Дані про потерпілого:

- а) фізична особа,;
- б) посадові та матеріально-відповідальні особи;
- в) суб'єкт підприємницької діяльності;

3. Спосіб шахрайства:

- а) дії злочинця, пов'язані із підготовкою до шахрайства;
- б) дії злочинця, спрямовані на приховування слідів шахрайської діяльності;
- в) використання злочинцем знаряддя, засобів, документів, речей, предметів для вчинення злочину;
- г) наслідки шахрайства.

4. Обставини вчинення шахрайства:

- а) сфера, час і місце вчинення шахрайства;
- б) обставини, що сприяли вчиненню злочину.

Як свідчать матеріали слідчої та судової практики слідчий, прокурор оглядає місце затримання шахрая з поличним та предмети, речі, документи,

вилучені у злочинця. У зв'язку з цим, місце події шахрайства є місце затримання злочинців з поличним.

- службові приміщення фінансової, бюджетної установи, суб'єкта підприємницької діяльності;
- житлові приміщення, які шахраї використовували з метою реалізації своїх злочинних намірів;
- бази, сховища, підсобні приміщення суб'єктів підприємницької діяльності;
- транспортні засоби, які шахраї використовували з метою реалізації своїх злочинних намірів.

Основні завдання огляду місця події:

- вивчити матеріальну обстановку події шахрайства;
- встановити особу потерпілого та предмет посягання;
- встановлення час, спосіб вчинення шахрайства, його наслідки, ймовірну кількість злочинців;
- виявити матеріальні сліди шахрайства і забезпечити їх захист від руйнування, псування, затоптування;
- виявити ознаки, які характеризують злочинця: стать, вік, фізичні дані, фізичні вади, звички, психічні відхилення тощо;
- проаналізувати вихідну інформацію та висунути версії;

Слідчому, прокурору доцільно використовувати наступні криміналістичні рекомендації щодо підготовки до виїзду на місце події. Після отримання повідомлення про шахрайство слідчий, прокурор зобов'язаний:

Рекомендація 1. Вияснити, що, де, коли сталося; хто і коли виявив подію; хто із співробітників патрульної поліції знаходиться на місці події.

Рекомендація 2. Дати вказівку поліцейським патрульної поліції організувати охорону місця події.

Рекомендація 3. Доручити поліцейським патрульної поліції, які охороняють місце події опитати потерпілого.

Рекомендація 4. Доручити поліцейським патрульної поліції забезпечити присутність понятих.

Рекомендація 5. Запросити до участі в огляді спеціалістів, з урахуванням сфери і предмета злочинного посягання

Рекомендація 6. Дати завдання спеціалісту-криміналісту перевірити стан техніко-криміналістичних засобів.

Рекомендація 7. Залучити до участі в огляді оперативних працівників кримінальної поліції.

Рекомендація 8. Доповісти керівнику слідчого відділу про виїзд на місце події та узгодити з ним склад слідчо-оперативної групи і забезпечення її транспортними засобами для виїзду на місце події.

Слідчий, прокурор в ситуації, коли мало місце проведення тактичної операції **по затриманню шахрая з поличним**, то при огляді місця події він зобов'язаний виконувати криміналістичні правила:

Правило 1. Слідчий, прокурор визначає межі загального огляду приміщення, сховища та способи послідовного вивчення обстановки вчинення шахрайства;

Правило 2. Слідчий, прокурор проводить відповідно до загальних правил та криміналістичних рекомендацій за участю спеціаліста-криміналіста детальний огляд службового приміщення, фінансової, бюджетної установи, бази, сховища, приміщення суб'єктів підприємницької діяльності, інші.

Правило 3. Слідчий, прокурор оглядає відповідно до загальних правил та криміналістичних рекомендацій за участю спеціаліста-криміналіста, грошову, речову «ляльку», вилучену у шахрая та зазначає про це в протоколі огляду місця події, здійснює фотозйомку та вилучає, дотримуючись правил упакування речових доказів;

Правило 4. Слідчий, прокурор оглядає відповідно до загальних правил та криміналістичних рекомендацій за участю спеціаліста-криміналіста, мистецтвознавця твори мистецтва, вилучені у шахрая; зазначає про це в

протоколі огляду місця події, здійснює фотозйомку та вилучає, дотримуючись правил упакування речових доказів;

Правило 5. Слідчий, прокурор оглядає відповідно до загальних правил та криміналістичних рекомендацій за участю спеціаліста-криміналіста, товарознавця золоті, діамантові вироби, вилучені у шахрая; зазначає про це в протоколі огляду місця події, здійснює фотозйомку та вилучає, дотримуючись правил упакування речових доказів;

Правило 6. Слідчий, прокурор за участю спеціаліста-криміналіста виявляє сліди пальців рук, мікрооб'єктів на грошових, речових «ляльках», творах мистецтва, золотих, діамантових виробах та інших предметах. Ці сліди необхідно оглянути відповідно до загальних вимог і криміналістичних рекомендацій та зазначити про це в протоколі огляду місця події, здійснити фотозйомку та вилучити їх, дотримуючись правил упакування речових доказів;

Правило 7. Слідчий, прокурор висуває версії, які виникли в ході огляду.

Доказове значення для розкриття, розслідування, судового розгляду мають сліди пальців рук злодія, виявленні на місці шахрайства та результати дактилоскопічної експертизи. Слідчий, прокурор за участю спеціаліста зобов'язані здійснювати пошук слідів рук на предметах, речах, документах, вилучених у шахрая. Сліди пальців рук дозволяють:

- а) встановити осіб – учасників події злочину;
- б) визначити механізм дій кожного з учасників події;
- в) встановити фізичні вади рук (відсутність пальців, наявність шрамів, каліцтво);
- г) визначити приблизний вік, зріст, стать шахрая.

Слідчий, прокурор зазначає в протоколі огляду місця події сліди пальців рук шахрая, які були виявлені в ході огляду. Протокол має важливе процесуальне й доказове значення. Слідчий (прокурор) оголошує протокол учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій учасників огляду,

то про це необхідно зазначити у протоколі, який підписуєть учасники слідчої дії. В ситуації, коли до протоколу огляду місця події додаються додатки, то ця інформація повинна бути відображена в протоколі. Додатки до протоколу мають доказове значення і викладене у додатках не повинно суперечити змісту протокола. До розповсюджених способів фіксації результатів огляду місця події відносяться: а) виготовлення планів і схем; б) фотознімки місця події(орієнтована, оглядова, вузлова, детальна, їх негативи) в)відеозапис.

В ході огляду місця події нерідко виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево. У цій ситуації слідчий, прокурор проводить додатковий огляд місця події. В ситуації коли основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах(вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, або без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини, то слідчий, прокурор призначає повторний огляд місця події. Результати додаткового, повторного огляду місця події слідчий, прокурор зазначає в окремих протоколах

6.3. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції при затриманні шахрая з поличним.

В ситуації, коли поліцейський патрульної поліції переслідують злочинця по «гарячим» слідам чи приймають участь у оперативно-тактичній операції «Перехоплення» з метою затримання шахрая з поличним, то вони повинні дотримуватися криміналістичних рекомендацій. Насамперед:

Рекомендація 1. Поліцейський зобов'язаний повідомити про переслідування по «гарячим» слідам шахраїв чергового районного відділу Національної поліції.

Рекомендація 2. Поліцейський зобов'язаний здійснити організаційні та тактичні заходи по затриманню підозрюваного .

Рекомендація 3. Поліцейський зобов'язаний залучити понятих;

Рекомендація 4. Поліцейський зобов'язаний запропонувати підозрюваному добровільно видати предмети, речі, твори мистецтва, документи, діаманти, мобільний телефон тощо.

Рекомендація 5. Поліцейський, в ситуації, коли маж місце відмова підозрюваного добровільно видати поличне, особисті документи, мобільний телефон тощо, зобов'язаний вилучити вищевказане у шахрая за допомогою рукавичок .

Рекомендація 6. Поліцейський зобов'язаний обмежити пересування підозрюваного на місці затримання.

Рекомендація 7. Поліцейський зобов'язаний обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо).

Рекомендація 8. Поліцейський зобов'язаний здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Доказове значення для розкриття та розслідування шахрайства мають матеріальні сліди виявлені на місці події. Деякі поліцейські проявляють на місці вчинення шахрайства службову недбалість, неохайність, невдалу активність тощо, що призводить до руйнування або знищення слідів злочину. В окремих випадках поліцейські залишають на місці події свої сліди: рук, паління, слини, волосся, інші. У зв'язку з цим поліцейські патрульної поліції зобов'язані дотримуватися наступних тактичних правил:

Правило 1. Забороняється поліцейським патрульної поліції проводити обстежувати поличне, вилучене у шахрая.

Правило 2. Забороняється поліцейським патрульної поліції вносити сторонні сліди до речей, предметів, документів, вилучених у шахрая в якості поличного.

Правило 3. Забороняється поліцейським патрульної поліції залишати свої сліди пальців рук, мікрооб'єктів, на речах, предметах, документах, вилучених у шахрая в якості поличного.

Правило 4. Забороняється поліцейським патрульної поліції оглядати без рукавичок речі, предмети, документи, вилучені у шахрая в якості поличного..

Виконання криміналістичних рекомендацій та правил поліцейськими патрульної поліції сприятиме збереженню речових доказів, іншої інформації при розслідуванні шахрайства.

6.4. Тактика огляду документів, предметів, речей, вилучених у шахрая.

Аналіз слідчої та судової практики дозволяє визначити найбільш розповсюджені предмети, речі, документи які злочинці використовували для заволодіння чужим майном або придбання права на майно. Слідчий, прокурор визнає їх речовими доказами. Насамперед це:

- грошові, речові «ляльки»;
- золоті, діамантові вироби, підроблені шахраями;
- твори мистецтва, підроблені шахраями;
- рекламні об'яви;
- фіктивні установчі та бухгалтерські документи суб'єкта підприємництва;
- комп'ютерні мережі, машинні носії комп'ютерної інформації;
- документальні джерела інформації про вчинення шахрайства,
- ощадні книжки, пластикові картки, валютні кошти, цінні папери, підроблені шахраями;
- неякісні побутові товари, техніка, інші предмети.

У зв'язку з тим, що значна більшість шахрайства пов'язана з використанням документів, тому важливе значення має огляд документів.

Завдання огляду документів:

- 1) виявити ознаки інтелектуальної чи матеріальної підробки;
- 2) встановити їх зв'язок з подією, що розслідується;
- 3) виявити сліди та ознаки, які в подальшому стануть об'єктами експертного дослідження.

Слідчий, прокурор в ситуації, коли документи є основним джерелом інформації про шахрайські дії здійснює огляд документів за участю спеціалістів: бухгалтера, економіста, криміналіста, тощо. Огляд документа починається з вивчення його загального вигляду, змісту документу, з'ясування відомостей, які він містить та його індивідуальних ознак. Слідчий, прокурор проводить огляд документів з урахуванням процесуальних процедур і криміналістичних рекомендацій: Оскільки досліджуваному документу надається таке важливе значення, слідчий повинен неухильно дотримуватися визначених правил огляду та поводження з документами:

Правило 1. Усі документи необхідно оглядати уважно, бережно, без поспіху, особливо старі, пожухлі. На документах не можна робити будь яких поміток, перегинати їх, класти на забруднені поверхні. Зберігати документи потрібно в конвертах, які підшиваються до кримінальної справи.

Правило 2. З документами необхідно працювати так, щоб не пошкодити можливі сліди пальців рук. Для цього їх під час огляду переміщують за допомогою пінцета на склі або на чистому аркуші паперу.

Правило 3. Огляд документів необхідно проводити при максимальному освітленні, бажано вдень. Для детального вивчення, з метою виявлення слідів підчистки використовується скісне освітлення, а сумнівні частини документа розглядають на просвіт.

Правило 4. Документи не можна піддавати тривалому впливу світла, вологи, високої температури для уникнення істотних змін їх властивостей.

Правило 5. При огляді не можна вдаватися до методів і засобів, які пошкоджують папір та текст документів. Отож, слід використовувати технічні

засоби, які не завдають їм пошкоджень (лупи, УФ ІЧ (інфрачервоні) освітлювачі, апаратно комп'ютерні комплекси, електроннооптичні перетворювачі, світлофільтри та ін.).

Правило 6. Під час огляду доцільно вивчити зміст документа, його лицьовий і зворотний боки, наявність або відсутність у ньому реквізитів.

Правило 7. Необхідно вивчити зміст та призначення тексту, а потім вивчати реквізити, резолюції, клопотання та ін.

Правило 8. Доцільно аналізувати загальний стан лицьового та зворотного боків документа й визначати час його виготовлення, умови зберігання, відповідність реквізитів даті видачі.

Правило 9. Документ сумнівної справжності доцільно порівняти з аналогічним йому зразком і встановити збіг або розбіжність між ними.

Правило 10. Розірвані документи оглядають, підраховують окремі шматочки, потім складають у конверт для подальшого проведення техніко криміналістичної експертизи.

Слідчий, прокурор повинен в протоколі огляду зазначити:

- назву документа, його серію, номер, ким виданий, дату видачі або складання;
- належність і відповідність реквізитів; розміри документа;
- матеріали документу: категорія паперу чи іншого носія, характер фарби, особливості паперу: його щільність, колір, наявність згинів, складок, характер країв;
- наявність на папері друкарських графлень, ліній розлініювання (ліновки), захисних і водяних знаків;
- колір барвника, яким виконано друкарський чи рукописний текст;
- зміст документа: якщо його назва коротка – повний опис; якщо текст у ньому великий за обсягом – то перші й останні кілька слів у ньому, які переносять як цитати;

- ознаки підробки документу та їх зовнішній вигляд;
- сліди рук, мікрочастин.

Вилучені в ході огляду місця події слідчим предмети злочинного посягання, сліди шахрайських дій можуть стати об'єктами експертного дослідження. Призначення та проведення експертиз пов'язано переважно з дослідженням документів, які використовували шахраї. У зв'язку з цим може бути призначено *судово-почеркознавчу експертизу* для встановлення особи, яка виконала текст документу, підписала його; *техніко-криміналістичну експертизу* для визначення способу виготовлення документу, підробки штампів, тощо.

Слідчий, прокурор у провадженнях про шахрайство, з урахуванням конкретної ситуації, наявності об'єктів експертного дослідження призначає такі експертизи: судово-фізичну; фармакологічну; судово-хімічну; лінгвістичну; трасологічну; дактилоскопічну; фінансову; почеркознавчу; будівельно-технічну; екологічну; техніко-комп'ютерну; науково-технічну; товарознавчу; фонографічну; мистецтвознавчу; авторознавчу; експертизу охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності; оцінювальну експертизу: майнових комплексів, цінних паперів, будівельних об'єктів; технічну експертизу документів; експертиза встановлення цілого за частинами; технічну експертизу неякісної продукції (товарів, техніки); комплексну фізико-хімічну експертизу; комплексну фінансово-економічну експертизу.

Приблизний перелік питань при призначенні техніко-криміналістичної експертизи документів:

1. Який спосіб (способи) поліграфічного друку використано під час виготовлення цього документа?
2. Яким способом (із використанням набору друкарського шрифту, шляхом малювання тощо) виготовлена ця форма?
3. Чи з одного набору (одного стереотипу, одного кліше) надруковано документи з конкретними найменуваннями?

4. Чи відповідає цей цінний папір (грошова купюра, облігація, лотерейний квиток тощо) за своїми характеристиками аналогічним цінним паперам, що виготовлені Держзнаком України?

5. Чи є літери, знайдені в цієї особи, частиною шрифтової каси конкретної друкарні?

6. Яким друкарським способом (тип, марка, модель) виготовлено текст (зображення) у цьому документі?

7. Який тип, система, марка копіювально-розмножувального апарату, на якому виготовлений текст?

8. Чи виготовлено поданий документ (відбиток) на цьому копіювально-розмножувальному апараті, зразки відбитків якого подані для порівняльного дослідження?

9. Чи виготовлено подані документи (відбитки) на одному і тому самому копіювально-розмножувальному апараті.

Приблизний перелік питань при призначенні *судово-мінерологічної експертизи* документів слідчому доцільно викласти такі питання, що підлягають вирішенню:

- 1) Чи є предмет, що досліджується, валютною цінністю?
- 2) Чи є у виробках дорогоцінні метали, якщо так, то які саме?
- 3) Яка вага даного виробу?
- 4) Чи є цей виріб художньо-культурною чи історичною цінністю?
- 5) Яку вагу у предметі чи брукті складає дорогоцінний метал?
- 6) Яка скупна і ринкова вартість виробу з дорогоцінного металу і дорогоцінного каміння?
- 7) Яка проба дорогоцінного металу, що досліджується?
- 8) Каміння, що досліджується, є природним, штучним, реконструйованим, необробленим, напівобробленим, дорогоцінним, напівдорогоцінним чи підробкою?

Висновок експерта ґрунтується на наукових, технічних або інших спеціальних його знаннях, складає докладний опис експертом дослідження та зроблені за їх результатом висновки, обґрунтовані відповіді на запитання. Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів у провадженнях про шахрайство.

Розділ 7 ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО БАНДИТИЗМ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ, ТАКТИЧНІ ПРАВИЛА, КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

7.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики бандитизма.

Бандитизм – це організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі. Для вирішення завдань огляду місця події важливе значення має знання слідчим загальних вимог та тактики огляду місця події, а також основних елементів криміналістичної характеристики бандитизму. Своєчасності, об'єктивності та повноті огляду місця події у провадженні про бандитизму *сприяє знання слідчим таких елементів криміналістичної характеристики бандитизму, як: криміналістичних ознак бандитизму, даних про особу члена банди, типові способи вчинення озброєного нападу, обстановки вчинення злочину, типових слідів на місці вчинення розбійного нападу.*

Знання криміналістичних ознак бандитизму сприятиме слідчому, прокурору, оперативному працівнику кримінальної поліції своєчасно виявити в конкретній ситуації по «слідовій картині» злочинний «почерк» членів банди, спосіб озброєного нападу і організувати оперативно - розшукову роботу по розшуку і затриманню членів банди. *Криміналістичні ознаки бандитизму:*

- спосіб організації озброєної банди;
- ієрархічна структура банди:

верхній рівень – лідер, радники, консультанти;

середній рівень – охоронці, розвідники (навідники), корумповані особи правоохоронних, державних органів; група забезпечення злочинної діяльності, а саме: особи, які забезпечують банду транспортом, сховищами, приміщеннями та збувають викрадене, легалізують злочинний капітал;

нижній рівень– бойовики;

- форми участі в банді (в тому числі у формі співучасті);
- кримінальні функції членів банди при вчиненні озброєного нападу з метою заволодіння грошовими коштами, майном, іншими цінностями громадян, банківських установ, суб'єктів підприємницької діяльності;
- сурова внутрішня дисципліна і заходів покарання за її порушення;
- організація та підготовка до нападу, розробка планів злочинної діяльності; розподіл кримінальних функцій при підготовці і вчиненні озброєного нападу;
- визначення мети нападу (озброєна банда може здійснювати напад з метою дестабілізації політичної обстановки, зокрема, при захваті населеного пункту, військової частини, повітряного чи морського транспорту);
- придбання зброї, засобів зв'язку, транспорту;
- формування фонду (каси) спільного використання грошових коштів, матеріальних цінностей;
- озброєність членів банди (вогнепальною зброєю, вибуховими пристроями, вибуховими речовини, холодною зброєю);
- чітка взаємодія між членами банди та її структурними підрозділами під час вчинення озброєного нападу;
- чисельність бандитського формування від 6 до 11 членів, але буває 12 – 30 учасників; бандитські формування націоналістичного типу включають до складу 100 і більше членів.

Криміналістичні ознаки бандитизму дозволяють слідчому, прокурору оперативному працівникові кримінальної поліції в конкретній ситуації встановити предмет злочинного посягання, здійснити розшук членів банди, затримати підозрюваних.

Важливим елементом криміналістичної характеристики бандитизму є *предмет злочинного посягання*. Вивчення слідчої та судової практики дозволяє

визначити наступні предмети злочинного посягання: грошові кошти, ювелірні вироби, майно, транспорт, інші цінності громадян, установ, підприємств, організацій, суб'єктів господарювання. Предмет злочинного посягання пов'язаний з способом озброєного нападу.

Спосіб озброєного нападу складається із способу підготовки, способу вчинення озброєного нападу, способу приховування слідів злочину. Аналіз слідчої та судової практики дозволяє визначити *типові способи підготовки*. Такими є: *формування складу банди; розподіл кримінальних функцій; вибір об'єкту нападу; спостереження за об'єктом; розробка плану злочинної акції, придбання зброї, вибухових речовин, пристроїв, засобів, спецтехніки, зв'язку і транспорту; виготовлення засобів маскування, знарядь катування; визначення способу проникнення на об'єкт; підготовка декількох видів транспортних засобів.*

Організатори злочинної акції, з урахуванням предмету злочинного посягання, докрімінальної обстановки, обирають спосіб озброєного нападу.
Типові способи озброєного нападу:

Спосіб 1. Здійснення озброєного нападу з використанням вибухових речовин.

Спосіб 2. Здійснення озброєного нападу з використанням вибухових пристроїв.

Спосіб 3. Здійснення озброєного нападу з використанням холодної зброї відносно жертви.

Спосіб 4. Здійснення озброєного нападу з використанням вогнепальної зброї відносно жертви.

Спосіб 5. Здійснення озброєного нападу, поєднаного із захопленням заручників.

Спосіб 6. Здійснення озброєного нападу, поєднаного із вбивством осіб, які знаходилися в установі, приміщенні, споруді тощо.

Спосіб 7. Здійснення озброєного нападу, поєднаного із застосуванням насильницьких дій відносно жертви.

Спосіб 8. Здійснення озброєного нападу, поєднаного із нанесенням жертві тяжких тілесних ушкоджень.

Елементом способу вчинення озброєного нападу є способи приховування слідів злочину. До *типових способів* приховування слідів озброєного нападу слід відносити:

- вбивство потерпілих, свідків;
- збирання гільз на місці події злочину;
- знищення слідів злочину шляхом підпалу приміщення разом із потерпілими, свідками;
- знищення об'єкту нападу, потерпілих, свідків за допомогою вибухового пристрою;
- знищення транспортного засобу, нерідко разом із водієм;
- знищення одягу, взуття, засобів маскування та інші.

«Слідову картину» озброєного нападу утворюють обставини та сліди події даного злочину. Знання слідчим такого елементу криміналістичної характеристики як типові сліди бандитизму допоможуть в конкретній ситуації побудувати подію озброєного нападу, його механізм, кількість учасників.

Типові сліди бандитизму

- сліди тяжких тілесних ушкоджень на тілі потерпілого;
- сліди і продукти пострілу на предметах і тілі потерпілого;
- сліди застосування вогнепальної зброї;
- сліди вибуху, вибухових речовин, пристроїв, пошкодження, знищення, руйнації об'єктів;
- сліди рук, ніг, транспортних засобів, знарядь тощо;

- сліди частин одягу, маски, недопалки, інші предмети, залишені злочинцями на місці події ;
- мікрооб'єкти: слина, волосся, кров, волокна, тощо.

Ретельне дослідження слідів і речових доказів може вказати на особу злочинця, особу потерпілого та обставини події і виявити негативні обставини, члїди приховування озброєного нападу.

7.2. Процесуальні та тактичні особливості огляду місця події.

Відповідно до вимог ч.3 ст. 214 КПК огляд місця події проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто до початку досудового розслідування. У ч.1 ст.237 КПК зазначено, що слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення злочину. Підставами огляду місця події можуть бути:

- 1) заява постраждалого про злочинне посягання
- 2) повідомлення громадян, керівників установ, підприємств, організацій про озброєний напад
- 3) рапорт оперативного працівника кримінальної поліції про самостійне виявлення ознак злочину
- 4) рапорт поліцейського патрульної поліції про виявлення озброєного нападу.

Огляд місця події є першочерговою, невідкладною слідчою дією, яка являє собою безпосереднє сприйняття слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення слідів злочинів, з'ясування обстановки події та інших обставин, які мають значення для розкриття та розслідування. У зв'язку з цим основними завданнями огляду є встановлення факту події злочину та членів банди, які здійснили озброєний напад, виявлення слідів і доказів, пов'язаних з подією

бандитизму. Огляд місця події є важливою слідчою дією, від успішності і оперативності проведення якої залежить розкриття злочину та ефективність розслідування.

Слідчий, прокурор під час огляду місця події можуть отримати дані :

1. Про особу злочинця:

- а) кількість осіб, які вчинили озброєний напад;
- б) приблизний вік злочинців: дорослі чи неповнолітні;
- в) фізичні дані членів банди;
- г) стан здоров'я членів банди, зокрема, наявність поранення, хвороби, фізичні вади;
- д) наявність певних злочинних навичок;
- є) професія злочинця
- ж) дані, які характеризують особливості психіки осіб, які вчинили злочин: жорстокість, боягузтво, обережність;
- з) дані, що свідчать про підготовку до злочину: ознайомлення з режимом роботи в установі, наявністю охорони, спостереження за потерпілим, вивчення шляхів підходу і відходу з місця злочину тощо;
- й) мотиви й цілі злочину.

2. Дані про особу потерпілого:

- а) потерпілий – випадкова особа, відносно якої вчинено озброєний напад;
- б) потерпілий – службова особа, відносно якої вчинено озброєний напад;
- в) постраждалі – випадкові особи, які знаходилися в установі, де мало місце озброєного нападу.

3. Спосіб злочину:

- а) дії членів банди, пов'язані з підготовкою до злочину;
- б) дії членів банди на місці події;
- в) дії членів банди, спрямовані на приховування слідів озброєного нападу;
- г) використання злочинцями знаряддя, засобів злочину;
- д) наслідки злочину.

4. Обстановка вчинення озброєного нападу:

а) час і місце вчинення злочину;

б) обставини, що сприяли вчиненню озброєного нападу.

Як свідчать матеріали слідчої практики у кримінальних провадженнях про бандитизм, з урахуванням слідчої ситуації, місцем озброєного нападу може бути:

- приміщення банківської установи на яку здійснено озброєний напад;
- житло окремих громадян;
- відкрита місцевість;
- приміщення установ, організацій, підприємств.

Основні завдання огляду місця події:

- вивчити матеріальну обстановку події злочину;
- встановити об'єкт озброєного посягання;
- встановити особу потерпілого;
- з'ясувати характер і механізм озброєного нападу;
- встановити час, спосіб вчинення озброєного нападу, знаряддя злочину, його наслідки, ймовірну кількість злочинців; ;
- виявити ознаки, що вказують на мотиви і мету злочину;
- виявити матеріальні сліди злочину і забезпечити їх захист від руйнування, псування, затоптування;
- виявити ознаки, що характеризують членів банди: стать, вік, фізичні дані, фізичні вади, звички, психічні відхилення тощо;
- організувати розшук злочинця по «гарячих» слідах;
- організувати проведення оперативно-розшукових заходів;
- проаналізувати вихідну інформацію для висунення версій.

У криміналістичній літературі виділяють три етапи огляду місця події: підготовчий, робочий та заключний. Підготовчому етапу притаманні такі стадії:

- підготовка до виїзду на місце події
- підготовчі дії слідчого по прибутті на місце події.

Слідчому, прокурору доцільно використовувати наступні криміналістичні рекомендації щодо підготовки до виїзду на місце події. Він після одержання повідомлення про злочин зобов'язаний:

Рекомендація 1. Вияснити, що, де, коли сталося; хто і коли виявив подію; хто із співробітників патрульної поліції знаходиться на місці події.

Рекомендація 2. Дати вказівку поліцейським патрульної поліції організувати охорону місця події.

Рекомендація 3. Доручити поліцейським патрульної поліції, які охороняють місце події опитати потерпілого.

Рекомендація 4. Доручити поліцейським патрульної поліції забезпечити присутність понятих.

Рекомендація 5. Запросити до участі в огляді спеціалістів, судового медика, якщо є труп, кінолога з собакою, інших.

Рекомендація 6. Дати завдання спеціалісту-криміналісту перевірити стан техніко-криміналістичних засобів.

Рекомендація 7. Залучити до участі в огляді оперативних працівників кримінальної поліції.

Рекомендація 8. Доповісти керівнику слідчого відділу про виїзд на місце події та узгодити з ним склад слідчо-оперативної групи і забезпечення її транспортними засобами для виїзду на місце події.

Слідчий, прокурор після прибуття на місце озброєного нападу зобов'язаний виконати **наступні організаційні та підготовчі дії**: *забезпечити заходи щодо надання медичної допомоги потерпілому, перевірити, як здійснюється охорона місця події і захист слідів злочину; забезпечити віддалення з місця події сторонніх осіб; одержати від поліцейських патрульної поліції інформацію про подію, очевидців, про внесення змін в обстановку місця події з моменту її виявлення; дати доручення оперативним працівникам і*

поліцейським патрульної поліції про переслідування злочинців «по гарячим слідам»; роз'яснити спеціалістам, понятим їх права і обов'язки та попередити їх про неприпустимість розголошення даних, одержаних в ході місця події; розподілити обов'язки між спеціалістами, які залучені до огляду; прийняти заходи до покращення умов огляду; забезпечити освітленням, підготувати робоче місце для складання протоколу тощо.

Під час огляду місця озброєного нападу з метою одержання первинної інформації про подію злочину слідчий, прокурор вирішує низку наступних питань:

- 1) Коли і де саме мало місце озброєного нападу?
- 2) Спосіб вчинення озброєного нападу? Способи приховування слідів?
- 3) Об'єкт злочинного посягання?
- 4) Чи є жертви і хто вони?
- 5) Як довго злочинці знаходилися на місці події злочину? Як вони поводитися, які дії, в якій послідовності здійснювали?
- 6) Які знаряддя, зброю, предмети, інші засоби використовувалися злочинцями при вчиненні озброєного нападу?
- 7) Який вид транспорту використовували злочинці для прибуття на місце події та відбуття з нього?
- 8) Дані про кількість злочинців: стать, вік, антропологічні дані, шляхи їх прибуття на місце події та шляхи відходу, тощо?
- 9) Чи приховували члени банди сліди злочину на місці події і які саме?
- 10) Які мотиви і мета вчинення озброєного нападу?

Вибір тактичних прийомів огляду місця озброєного нападу залежить від конкретної ситуації. Слідчому, прокурору для вирішення основних завдань огляду місця події доцільно дотримуватися наступних тактичних правил :

Правило1. Слідчий, прокурор повинен проводити загальний огляд місця події і визначити його межі та способи послідовного дослідження обстановки вчинення бандитизму.

Правило 2. Слідчий, прокурор повинен обрати з урахуванням ситуації методи огляду: суцільний чи вибірковий, концентричний (від периферії до центру) чи ексцентричний (від центру до периферії); лінійний (фронтальний); статичний чи динамічний.

Правило 3. Слідчий, прокурор повинен визначити шляхи прибуття членів банди на місце події – в приміщення, житло, та шляхи відходу з місця події з метою виявлення слідів взуття, мікрооб'єктів.

Правило 4. Слідчий, прокурор повинен за участю спеціалістів оглядати, в першу чергу, речі, предмети із слідами, які можуть зникнути або змінитися (харчові продукти зі слідами зубів чи пальців рук, запахові сліди, інші імовірні носії мікрооб'єктів тощо), зафіксувати їх і вилучити.

Правило 5. Слідчий, прокурор повинен за участю спеціалістів організує пошук слідів у відкритій місцевості предметів і речей, залишених членами банди.

Правило 6. Слідчий, прокурор повинен за участю кінолога організувати пошук запахових слідів; за участю спеціаліста одоролога здійснити забори проб запахових слідів.

Правило 7. Слідчий, прокурор повинен за участю спеціалістів встановити які саме знаряддя, засоби використовували члени банди при здійсненні озброєного нападу.

Правило 8. Слідчий, прокурор повинен виявити за участю спеціалістів виявити на місці події такі види слідів, які вказують на: а) *знаходження злочинців на місці події: сліди рук, взуття, масок, слини, крові, мікрочастинки, інші;* б) *застосування вогнепальної, холодної зброї, вибухових пристроїв та речовин: кулі, гільзи, патрони, сліди пострілу, вибуху, частини вибухових пристроїв, сліди крові на одязі, інші;* в) *застосування до потерпілих катування, мордування, інших насильницьких дій: волосся, кров, шнур, плоскогубці, підпалений одяг, волосся, тощо;* г) *застосування знарядь злочину при подоланні перешкод, зламу сховища: сліди відтискання, свердління, авто різання, частини*

знарядь зламу та інші; д) шляхи проникнення злочинців: сліди взуття, транспортних засобів на ґрунті, доріжці та інші;

Правило 9. Слідчий, прокурор повинен визначити шляхи прибуття та відходу з місця події (в радіусі 50-100 м) з метою виявлення будь-яких предметів, залишених злочинцем: недопалків, сірникових коробок, запальничок, слідів волосся, слини тощо.

Правило 10. Слідчий, прокурор повинен вилучити у потерпілого інструкції, сервісні книжки, чеки, фотознімки викрадених предметів, речей, ювелірних виробів.

Правило 11. Слідчий, прокурор повинен за участю спеціаліста криміналіста проводити фотозйомку місця озброєного нападу: орієнтуючу, оглядову, вузлову.

Правило 12. Слідчий, прокурор повинен скласти схему (план) розташування видимих з однієї точки об'єктів обстановки події

Правило 13. Слідчий, прокурор повинен по закінченню огляду скласти протокол огляду місця події, в якому зафіксувати виявлені та вилученні сліди, предмети, речі, виготовлені зліпки.

На заключному етапі огляду місця події слідчий, прокурор складає протокол огляду місця події. Протокол має важливе процесуальне й доказове значення. Слідчий (прокурор) оголошує протокол учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій учасників огляду, то про це необхідно зазначити у протоколі, який підписуєть учасники слідчої дії. В ситуації, коли до протоколу огляду місця події додаються додатки, то ця інформація повинна бути відображена в протоколі. Додатки до протоколу мають доказове значення і викладене у додатках не повинно суперечити змісту протокола. До розповсюджених способів фіксації результатів огляду місця події відносяться: а) виготовлення планів і схем (умовні знаки та позначення, які використовуються при виготовленні планів місця події у приміщенні –

Додаток 2); б) фотознімки місця події (орієнтована, оглядова, вузлова, детальна, їх негативи) в) відеозапис.

В ході огляду місця події нерідко виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево. У цій ситуації слідчий, прокурор проводить додатковий огляд місця події. В ситуації коли основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах (вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, або без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини, то слідчий, прокурор призначає повторний огляд місця події. Результати додаткового, повторного огляду місця події слідчий, прокурор зазначає в окремих протоколах.

В ситуації, коли мало місце затримання членів банди з поличним, то слідчий, прокурор за участю спеціалістів повинен оглянути поличне.

Завдання огляду:

- виявити під час особистого обшуку членів банди грошові кошти, предмети, документи, майно, інші сліди злочину та вилучити їх;
- вилучити у злочинців вогнепальну, холодну зброю, вибухові речовини та пристрої, інші інструменти, наркотичні засоби;
- виявити та вилучити мобільні телефони, смарт – картки, планшети, інші телекомунікаційні засоби;
- виявити та вилучити маски, частини одягу, мікросліди та мікрочастинки, знаряддя катування жертви.

Як свідчать матеріали слідчої та судової практик про бандитизм, на поличному, вилученому у членів банди залишаються сліди рук та мікрооб'єктів. У зв'язку з цим слідчий, прокурор за участю спеціалістів повинні дотримуватися наступних криміналістичних рекомендацій щодо виявлення слідів рук на предметах, речах поличного, вилучених у злочинців, їх фіксації.

Рекомендація 1. Об'єкти зі слідами рук на предметах, речах поличного, вилучених у злочинців, необхідно оглядати так, щоб не залишити своїх слідів або не знищити сліди злочинця.

Рекомендація 2. При виявленні слідів рук на предметах, речах поличного, вилучених у злочинців, спочатку необхідно використовувати візуальні способи виявлення слідів рук, потім – фізичні і хімічні.

Рекомендація 3. Не допускати різкого перепаду температури на предметах, речах зі слідами рук, вилучених у злочинців.

Рекомендація 4. В першу чергу необхідно виявляти такі сліди на предметах, речах, вилучених у злочинців, які можуть зазнати атмосферного впливу, зміни температури, механічного руйнування.

Рекомендація 5. Виявляти невидимі сліди відбитків пальців рук на предметах, речах, вилучених у злочинців, необхідно шляхом застосування пару йоду.

Рекомендація 6. Виявляти невидимі відбитки слідів пальців рук на предметах, речах, вилучених у злочинців, необхідно шляхом застосування дактилоскопічного порошку.

Рекомендація 7. Виявленні порошками, парами йоду сліди пальців рук на предметах, речах, вилучених у злочинців, необхідно відкопіювати на липку світлу чи темну дактилоскопічну плівку.

Рекомендація 8. Фотографувати сліди пальців рук на предметах, речах, вилучених у злочинців, необхідно за правилами масштабної фотографії та докладно описувати їх в протоколі огляду місця події, складати план-схему.

7.3. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції на місці події.

Поліцейські патрульної поліції, які прибули на місце озброєного нападу раніше слідчого, прокурора зобов'язані:

- встановити особу потерпілого та предмет злочинного посягання;
- надати медичну допомогу потерпілому, викликати невідкладну швидку допомогу;

- виявити очевидців злочину, які знаходяться на місці події;
- встановити осіб, які могли бачити злочинців;
- встановити посадових осіб установи, де мала місце подія озброєного нападу;
- забезпечити захист слідів від руйнування, псування, затоптування.

Важливе значення для розкриття та розслідування бандитизму має дотримання поліцейськими патрульної поліції, які прибули на місце бандитизму раніше слідчого, прокурора, криміналістичних рекомендацій.

Зокрема:

Рекомендація 1. Поліцейські зобов'язані віддалити з місця події сторонніх осіб.

Рекомендація 2. Поліцейські зобов'язані повідомити про озброєний напад до чергової частини районного (міського) відділу Національної поліції.

Рекомендація 3. Поліцейські зобов'язані забезпечити охорону місця вчинення бандитизму.

Рекомендація 4. Поліцейські зобов'язані опитати потерпілого (службову особу, власника приміщення) про час, місце, предмет бандитизму.

Рекомендація 5. Поліцейські зобов'язані при наявності інформації про місце ймовірного знаходження членів банди організувати їх переслідування по «гарячим слідам» та затримати підозрюваних.

Рекомендація 6. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист знаряддя злочину від руйнування, знищення.

Рекомендація 7. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист матеріальних слідів, мікрооб'єктів від руйнування, псування, знищення, затоптування;

Рекомендація 8. Поліцейські зобов'язані встановити очевидців

Рекомендація 9. Поліцейські зобов'язані залучити понятих.

Рекомендація 10. Поліцейські патрульної поліції в ситуації затримання підозрюваного з поличним зобов'язані здійснити поверхневу перевірку та особистий огляд підозрюваної особи.

Рекомендація 11. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані перевірити та вилучити документи у підозрюваної особи.

Рекомендація 12. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити пересування підозрюваної особи.

Рекомендація 13. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані вилучити у підозрюваного поличне.

Рекомендація 14. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо)та вилучити її.

Рекомендація 15. Поліцейські зобов'язані здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Доказове значення для розкриття та розслідування крадіжок мають матеріальні сліди виявлені на місці події. Деякі поліцейські проявляють на місці вчинення бандитизму службову недбалість, неохайність, невдалу активність тощо, що призводить до руйнування або знищення слідів злочину. Непоодинокі випадки, коли поліцейські залишають на місці події свої сліди: рук, паління, слини, волосся, інші. У зв'язку з цим пропонуємо тактичні правила, які зобов'язані дотримуватися на місці події поліцейські патрульної поліції до приїзду слідчого:

Правило 1. Забороняється поліцейським патрульної поліції проводити розвідувальний огляд місця події.

Правило 2. Забороняється поліцейським патрульної поліції обстежувати, змінювати обстановку на місці бандитизму.

Правило 3. Забороняється поліцейським патрульної поліції вносити сторонні сліди, зміни до розташування об'єктів на місці озброєного нападу.

Правило 4. Забороняється поліцейським патрульної поліції руйнувати, затоптувати сліди, залишені злочинцем на місці події;

Правило 5. Забороняється поліцейським патрульної поліції ходити, палити та кидати недопалки на місці події.

Правило 6. Забороняється поліцейським патрульної поліції залишати свої сліди, мікрооб'єкти на місці злочину.

Правило 7. Забороняється поліцейським патрульної поліції оглядати без рукавичок вогнепальну, холодну зброю, перевіряти сліди їх застосування тощо.

Правило 8. Забороняється поліцейським патрульної поліції обстежувати предмети, речі, залишені членами банди.

Правило 9. Забороняється поліцейським патрульної поліції залучати в якості понятих близьких родичів потерпілого.

Виконання безпосередніх обов'язків поліцейськими на місці події сприятиме вирішенню завдань огляду місця події слідчим, прокурором, збереженню речових доказів, іншої доказової інформації при розслідуванні бандитизму, розшуку членів банди і затримання їх в якості підозрюваних.

В ситуації, коли поліцейський патрульної поліції переслідують злочинця по «гарячим» слідам чи приймають участь у оперативно-тактичній операції «Перехоплення» з метою затримання членів банди з поличним, то вони повинні дотримуватися наступних криміналістичних рекомендацій. Насамперед:

1) поліцейський зобов'язаний повідомити про переслідування по «гарячим» слідам членів банди чергового районного відділу Національної поліції;

2) поліцейський зобов'язаний знати Правила опису зовнішніх ознак людини за методом словесного портрету (Додаток 3) для здійснення організаційних заходів по затриманню підозрюваного;

3) поліцейський зобов'язаний запропонувати підозрюваному добровільно видати предмет злочинного посягання, особисті документи, мобільний телефон;

4) поліцейський зобов'язаний залучити понятих;

5) поліцейський, в ситуації відмови підозрюваного добровільно видати поличне, зобов'язаний вилучити за допомогою рукавичок у підозрюваного поличне, особисті документи, мобільний телефон;

6) поліцейський зобов'язаний обмежити пересування підозрюваного на місці затримання;

7) поліцейський зобов'язаний обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо);

8) поліцейський зобов'язаний здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Дотримання поліцейськими патрульної поліції вищезазначених криміналістичних рекомендацій забезпечить своєчасність й оперативність розкриття та розслідування бандитизму.

7.4. Огляд вилучених на місці події речових доказів.

Завдання огляду:

- виявити на вилучених у членів банди грошових коштах, ювелірних виробках, предметах, речах, документах сліди рук, мікрооб'єктів, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження; встановити їх зв'язок з подією злочину;

- виявити на вилучених у злочинців вогнепальної, холодної зброї, вибухових пристроях, знаряддях, сліди рук, мікрооб'єктів, сліди їх застосування, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження;

- виявити на корпусі мобільних телефонах злочинців, інших телекомунікаційних засобах сліди рук, мікрооб'єктів та перевірити наявність смс-повідомлення, телефонних розмов тощо, які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження;

- дотримуватися криміналістичних правил поводження із зброєю, предметами, які оглядаються.

Слід зазначити, що речовими доказами у кримінальному провадженні про бандитизм можуть бути: гроші, ювелірні вироби, зброя, знаряддя, майно, предмети, документи тощо. Огляд речових доказів слідчий, прокурор проводить за участю спеціалістів і під час огляду місця події. В ситуації, коли це неможливо зробити, тоді слідчий, прокурор проводить огляд речових доказів за місцем провадження у справі за загальними правилами та криміналістичними рекомендаціями.

Аналіз матеріалів слідчої практики дозволяє зробити висновок про те, що слідчий, прокурор на місці події виявляє та вилучає у членів банди, як правило, ювелірні вироби, зброю, знаряддя, майно, предмети, інші предмети. У зв'язку з цим, він проводить огляд зазначених речових доказів за участю відповідних спеціалістів. Так, слідчий, прокурор проводить за участю спеціаліста-криміналіста огляд грошових коштів, які належать потерпілому. В протоколі огляду необхідно вказати кількість купюр, їх номери, сліди рук, мікрооб'єктів та інші ознаки, які вказують на зв'язок даного речового доказу з подією злочину.

У ситуації проведення слідчим, прокурором огляду за участю спеціаліста-криміналіста майна, інших предметів нападу, вилучених у злочинців, доцільно дотримуватися загальних правил та криміналістичних рекомендацій. В протоколі огляду необхідно вказати найменування, їх зовнішній вид, реквізити, індивідуальні ознаки, дефекти та особливості тощо.

Слідчий, прокурор проводить за участю криміналіста-баліста огляд вогнепальної, холодної зброї, знаряддя, інструментів та слідів їх застосування, вилучених у членів банди, з дотриманням правил безпеки і криміналістичних рекомендацій. В протоколі огляду необхідно вказати вид, систему, модель зброї, сліди її застосування, сліди рук, мікрооб'єкти, ознаки, котрі вказують на зв'язок зброї, засобів, інструментів з подією нападу.

Слідчий, прокурор здійснює огляд мобільного телефону за участю спеціаліста-криміналіста, інженера-електроніка, вилученого у злочинців, з

дотриманням загальних правил та криміналістичних рекомендацій. В протоколі огляду необхідно зазначити модель мобільного телефону, вид сім-карти, наявність смс-повідомлення, телефонних розмов, телефонної книги тощо, інтенсивність використання мобільного зв'язку та ознаки, які вказують на використання мобільного зв'язку під час підготовки та вчинення злочину.

7.5. Огляд банківської установи, на яку здійснено озброєний напад

Як свідчать матеріали слідчої практики до найбільш розповсюджених видів бандитизму відносяться озброєні напади членів банди на банківські, фінансові установи. Місцем події у цій ситуації є приміщення, офіси банківських установ.

Завдання огляду:

- вивчити обстановку події озброєного нападу на банківську устанovu;
- з'ясувати характер і механізм нападу;
- встановити час, спосіб вчинення нападу, зброю, знаряддя злочину, його наслідки, ймовірну кількість злочинців
- встановити особу потерпілого;
- з'ясувати обстановку на місці події, зокрема, чи було місце події пов'язане з одиничним застосуванням зброї (один постріл), чи з кількома пострілами (два – п'ять пострілів), чи з великою кількістю пострілів (більше п'яти пострілів);
- оглянути за участю судового медика труп (трупи);
- виявити за участю криміналіста-баліста кулі, гільзи, картечі, сліди застосування зброї, вибухових речовин, вибухових пристроїв та ін.;
- виявити за участю хіміка, біолога сліди мікрооб'єктів на місці нападу;

- скласти психологічний портрет членів банди за участю спеціаліста з юридичної психології;
- організувати розшук членів банди по «гарячих» слідах;
- організувати проведення оперативно-розшукових заходів.

Своєчасному розкриттю злочину, виявленню членів банди сприятиме додержання слідчим, прокурором тактичних правил огляду банківської установи, на яку здійснено озброєний напад. У зв'язку з цим слідчий, прокурор зобов'язаний:

Правило 1. Провести загальний огляд банківської установи і визначити межі огляду, обстановку на місці події

Правило 2. Визначити шляхи прибуття та відходучленів банди в установу.

Правило 3. Обрати, з урахуванням ситуації, концентричний чи ексцентричний методи огляду.

Правило 4. В ситуації коли є труп – оглянути за участю судового медика.

Правило 5. Виявити ознаки переміщення потерпілого після отримання ним вогнепальних пошкоджень (під трупом можуть бути незначні сліди крові).

Правило 6. Оглянути за участю спеціалістів предмети, що знаходяться на трупі чи недалеко від трупа.

Правило 7. Перевірити наявність слідів волочіння трупа.

Правило 8. Забезпечити захист слідів від пошкодження і руйнування.

Правило 9. В ситуації, коли злочинці залишили зброю на місці події, то за участю криміналіста-баліста, керуючись криміналістичними правилами, оглянути зброю, сфотографувати її, описати в протоколі, накреслити схему розташування зброї. Вилучити зброю і та упакувати її відповідно до криміналістичних рекомендацій.

Правило 10. За участю спеціалістів організувати пошук слідів пострілу, вибухових речовин, пристроїв, куль, гільз, тощо.

Правило 11. В ситуації, коли виявлено вогнепальне пошкодження на предметах, одязі, автотранспорті, інших об'єктах, то необхідно їх оглянути,

сфотографувати, описати їх у протоколі, скласти схему та вилучити предмети, одяг і об'єкти.

Правило 12. Дати доручення спеціалісту-криміналісту організувати фотозйомку, відео зйомку місця події та речових доказів.

Правило 13. Скласти протокол огляду місця події.

Протокол огляду оголошується учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій слідчого про це зазначається у протоколі, який підписується всіма учасниками слідчої дії. До протоколу додаються таблиці з фотознімками (орієнтовні, оглядові, вузлові, детальні), їх негативи, відеокасети, тощо.

Вилучені в ході огляду місця події слідчим предмети злочинного посягання, сліди збройного нападу можуть стати об'єктами експертного дослідження. Слідчий, прокурор з урахуванням конкретної ситуації та наявності об'єктів експертного дослідження може призначити такі види експертизи: *судово-медичну експертизу трупу; експертизу холодної зброї; дактилоскопічну; товарознавчу; трасологічну; хімічну; фізико-технічну; біологічну; ґрунтознавчу; балістичну; ботанічну; одорологічну; фоноскопичну; судово-медичну експертизу живих осіб при спричиненні їм тілесних ушкоджень; експертизу вибухових речовин та пристроїв; експертизу телекомунікаційних систем і засобів; експертизу слідів нашарувань; експертизу цілого за частинами; експертизу слідів паління; інші.*

З урахуванням конкретної ситуації, слідчий, прокурор призначає комплексну судово-медичну і судово-балістичну експертизу, комплексну медико-криміналістичну експертизу.

Вивчення кримінальних справ про нерозкриті озброєні напади на інкасаторів, дозволяє проаналізувати слідчі помилки, що мали місце при огляді місця події та окремі недоліки в організації роботи оперативно-розшукових органів. *Типові причини низького рівня розкриття озброєного нападу на інкасаторів.* Насамперед це:

- низький рівень професійної підготовки оперативних співробітників;
- порушення законності при розкритті злочинів, використання неправомірних методів з метою розкриття злочинів;
- високий рівень корумпованості оперативних працівників кримінальної поліції;
- низький рівень організації оперативно-розшукової діяльності з виявлення ОЗГ, членів бандформувань та запобігання їх злочинній діяльності;
- низький рівень професійної підготовки та підвищення кваліфікації слідчих;
- низький рівень професійної підготовки та перепідготовки спеціалістів експертно-криміналістичних підрозділів;
- руйнування слідів на місці події поліцейськими патрульної поліції, оперативними працівниками;
- незалучення хіміка, спеціаліста з юридичної психології, біолога, одоролога, баліста, інших спеціалістів до огляду місця події з метою виявлення слідів озброєного нападу;
- високий рівень корупції при підготовці та підборі кадрів, їх перепідготовці та підвищенні кваліфікації в системі Міністерства внутрішніх справ України;
- несвоєчасна організація переслідування злочинців по «гарячих» слідах;
- формальний підхід до підготовки та перепідготовки слідчих, оперативних працівників кримінальної поліції, поліцейських оперативної служби;
- підвищення кваліфікації слідчих, оперативних працівників кримінальної поліції, поліцейських оперативної служби без застосування сучасних технологій, без залучення викладачів з досвідом роботи в правоохоронних органах;

- безсистемний внутрішньовідомчий контроль і прокурорський нагляд за розкриттям злочину ;
- нездатність керівного складу відділу кримінальної поліції, слідчого відділу на належному рівні організувати роботу підлеглих на місці огляду озброєного нападу в банківській установі з використанням криміналістичних рекомендацій та правил;
- низький рівень координації правоохоронних органів у розкритті злочину та взаємодії оперативних підрозділів із СОГ.

Використання слідчим загальних процесуальних вимог та криміналістичних рекомендацій при огляді місця події забезпечує своєчасність розкриття та розслідування бандитизму.

**РОЗДІЛ 8 ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО
ЗЛОЧИННЕ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ РУХУ І
ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ: ТАКТИЧНІ
ПРАВИЛА, КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ**

***8.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики
порушення правил безпеки руху і експлуатації автотранспорту***

Дорожньо-транспортною подією є злочинне порушення правил безпеки руху і експлуатації автотранспорту, внаслідок якого заподіяні середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження або настала смерть потерпілого. Залежно від механізму події ДТП можна поділити на: зіткнення транспортних засобів; наїзд транспортного засобу на пішохода, нерухомий транспортний засіб, перешкоду; перекидання транспортного засобу; падіння пасажирів з транспортного засобу та інші ДТП, які є наслідком грубого порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспортних засобів. Важливе значення для методики розслідування злочинів вказаної категорії мають такі елементи криміналістичної характеристики, як:

- дані про способи вчинення ДТП;
- дані щодо обстановки дорожньо-транспортної події; інформація про типові сліди,
- інформація про особу злочинця та потерпілого

Найчастіше ДТП є наслідком порушень, яких припускається водій транспортного засобу: перевищення швидкості руху, порушення правил обгону, повороту, рядності; керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння; виїзд на технічно несправному транспорті тощо

ДТП можуть бути наслідком неправомірних дій пішоходів або пасажирів: перехід проїжджої частини перед транспортним засобом або у не призначених для переходу місцях тощо. Крім того ДТП можуть бути причинені діями робітників автопідприємств, які відповідають за технічний стан чи експлуатацію транспортних засобів: неякісний ремонт; невжиття заходів щодо

запобігання експлуатації технічно несправного транспорту; допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває у стані алкогольного сп'яніння, тощо.

ДТП також можуть бути наслідком злочинних дій осіб, які відповідають за будівництво, ремонт, утримання доріг, вулиць, дорожніх споруд тощо

Дорожньо-транспортна обстановка характеризується як статичними, так і динамічними елементами. До статичних елементів, зокрема, належать:

- технічна характеристика доріг (ширина, тип і стан дорожнього покриття),
- наявність (або відсутність) розмітки, огорожень, дорожніх знаків, освітлення тощо

До динамічних елементів дорожньої обстановки належать:

- інтенсивність і швидкість руху автомашин;
- видимість, маневри руху автомашин тощо (всі ці чинники мають враховуватися водієм під час керування транспортним засобом).

Важливе значення мають погода, час доби. ДТП часто відбуваються у час «пік», за несприятливих погодних умов (туман, ожеледь, сніг) або у нічний час.

Під час ДТП утворюються численні сліди, пов'язані, перш за все, із взаємодією різноманітних об'єктів: транспортних засобів, дороги, водія, пішоходів. Це можуть бути:

- сліди гальмування коліс,
- відбитки бампера або протектора на одязі потерпілої особи;
- ушкодження і травми на тілі водія;
- частки фарби, скла фари, лобового скла, дзеркал, плями мастила;
- деталі транспортних засобів;
- сліди рук, ніг тощо

Важливе значення мають і дані про особу злочинця: вік, стан здоров'я, фахова підготовка; наявність фізичних вад, захворювань тощо, особливості фізичного або психологічного стану водія

Враховуються стан здоров'я потерпілої особи, її вік, фізичні та психологічні характеристики, а також наявність захворювань: зору, слуху; перебування у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння тощо

8.2. Процесуальні та тактичні особливості огляду місця ДТП

Відповідно до вимог ч.3 ст. 214 КПК огляд місця події проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто до початку досудового розслідування. У ч.1 ст.237 КПК зазначено, що слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення злочину. Підставами огляду місця події можуть бути:

- 1) заява постраждалого про ДТП;
- 2) повідомлення громадян, керівників установ, підприємств, організацій про вчинення злочину;
- 3) рапорт оперативного працівника кримінальної поліції про самостійне виявлення ДТП;
- 4) рапорт поліцейського патрульної поліції про виявлення ДТП.

Основними *об'єктами огляду місця* дорожньо-транспортної пригоди є:

- ділянка вулиці або дороги, де сталася подія;
- труп;
- транспортні засоби, що брали участь у дорожньо-транспортній події.

Слідчому під час огляду місця дорожньо-транспортної події необхідно отримати данні про:

- 1) умови, час і місце злочинного порушення правил безпеки дорожнього руху;

- 2) вид дорожньо-транспортної події та її механізм;
- 3) предмети і сліди, що залишилися на місці події;
- 4) швидкість руху транспорту;
- 5) відомості про потерпілого;
- 6) відомості про очевидців.

Основними завданнями огляду місця події є виявлення слідчим за участю спеціалістів:

- слідів транспортного засобу (зокрема ширини слідів та конфігурації малюнка протектора);

- залишків освітлювальних і сигнальних приладів, фрагментів корпусу, які до зіткнення належали транспортному засобу, що залишив місце події (знайдення на місці події деяких деталей автомашини може дати підставу для висновку, що за наявності пошкоджень вона не могла довго їхати і може знаходитись неподалік від місця події

- залишків лакофарбового покриття автотransпортного засобу (пошук проводиться по всій проїзній частині та обочині від місця наїзду чи зіткнення в напрямку руху автомобіля, який зник, а також на одязі потерпілого в місці травмування або поряд з трупом);

- слідів мастил, гальмівної рідини;

- слідів контакту транспортного засобу з окремими предметами;

- предметів, які до зіткнення знаходилися в салоні автомашини: одяг, ділові папери та інші речі;

- слідів взуття;

- предметів, які залишені на місці ДТП водієм або пасажирами

Підготовка до огляду місця події та застосування тактичних прийомів під час огляду ДТП залежить від слідчих ситуацій.

Ситуація 1. Дорожно-транспортна подія вчинено в присутності свідків, транспортні засоби та водії залишаються на місці події.

Ситуація 2. Дорожно-транспортна подія вчинено за відсутністю свідків або невідомою особою, і при цьому водій:

а) зник з місця події на транспортному засобі, що брав участь у ДТП;

б) водій зник, але залишив на місці події автотransпортний засіб;

в) перед зникненням водій вжив заходів щодо знищення слідів на місці події (вивіз і приховав або знищив труп потерпілого тощо) або у подальшому звернувся із заявою про угон автомашини, який нібито стався ще до події, яка є предметом розслідування.

Слідчому доцільно використовувати наступні *криміналістичні рекомендації* щодо підготовки до виїзду на місце події. Він після одержання повідомлення про злочин зобов'язаний:

Рекомендація 1. Вияснити, що, де, коли сталося; хто і коли виявив подію; хто із співробітників патрульної поліції знаходиться на місці події.

Рекомендація 2. Дати вказівку поліцейським патрульної поліції організувати охорону місця події.

Рекомендація 3. Доручити поліцейським патрульної поліції, які охороняють місце події опитати потерпілого.

Рекомендація 4. Доручити поліцейським патрульної поліції забезпечити присутність понятих.

Рекомендація 5. Запросити до участі в огляді спеціаліста криміналіста, авто техніка та інших спеціалістів.

Рекомендація 6. Дати завдання спеціалісту-криміналісту перевірити стан техніко-криміналістичних засобів.

Рекомендація 7. Доповісти керівнику слідчого відділу про виїзд на місце події та узгодити з ним склад слідчо-оперативної групи і забезпечення її транспортними засобами для виїзду на місце події.

Важливе значення для вирішення основних завдань огляду місця події, виявлення слідів злочину, отримання доказової інформації про час, місце, спосіб

та інші обставини ДТП має знання і дотримання слідчим і спеціалістом *тактичних правил* :

- 1) Слідчий повинен забезпечити заходи щодо надання медичної допомоги потерпілому, іншим особам;
- 2) Слідчий повинен проводити загальний огляд місця події і визначити його межі та способи послідовного дослідження обстановки вчинення ДТП.
- 3) Слідчий повинен доручити поліцейським патрульної поліції , які охороняють місце події виявити очевидців злочину
- 4) Слідчий повинен організувати заходи залежно від ситуації щодо гасіння пожежі у транспортному засобі
- 5) Слідчий повинен перевірити, як здійснюється охорона місця події і захист слідів злочину;
- 6) Слідчий повинен забезпечити віддалення з місця події сторонніх осіб;
- 7) Слідчий повинен одержати від співробітників патрульної поліції або від очевидців інформацію про пожежу, про внесення змін в обстановку місця події з моменту її виявлення тощо;
- 8) Слідчий повинен роз'яснити спеціалістам, понятим їх права і обов'язки та попередити їх про неприпустимість розголошення даних, одержаних в ході місця пожежі;
- 9) Слідчий повинен проінструктувати учасників огляду про дотримання правил безпеки під час огляду місця події;
- 10) Слідчий повинен розподілити обов'язки між спеціалістами, які залучені до огляду.
- 11) Слідчий повинен прийняти заходи до покращення умов огляду;
- 12) Слідчий повинен забезпечити освітленням, підготувати робоче місце для складання протоколу огляду місця події.
- 13) Слідчий повинен за участю спеціаліста криміналіста проводити фотозйомку місця ДТП: орієнтуючу, оглядову, вузлову, детальну.

14) Слідчий повинен по закінченню огляду скласти протокол огляду місця події, в якому зафіксувати виявлені та вилученні сліди, предмети, речі, виготовлені зліпки.

Огляд місця події, що, як відомо, є невідкладною слідчою дією, проводиться негайно після отримання повідомлення про ДТП (сліди на місці події можуть бути знищені рухом транспорту і пішоходів; на збереженість слідів впливають також погодні умови).

Оскільки під час огляду потрібні спеціальні знання (переважно в галузі автотехніки, судової медицини й трасології), участь у проведенні зазначеної слідчої дії повинні брати спеціалісти-криміналісти (це особливо важливо у разі зникнення з місця пригоди особи, яка порушила правила безпеки дорожнього руху, а також для підготовки матеріалів, необхідних для проведення у подальшому судової автотехнічної, судово-медичної та інших експертиз).

Залучення до участі в огляді спеціаліста-автотехніка сприяє результативності розшуку транспортного засобу, що зник: це дозволяє ще до проведення судових експертиз оперативно одержати інформацію про напрямок руху такої автомашини, її модель, наявність пошкоджень тощо.

Огляд трупа проводиться за обов'язкової участі судового медика або іншого лікаря. Спочатку фіксуються поза і розміщення трупа потерпілої особи відносно транспортного засобу, слідів коліс, осьової лінії, узбіччя, нерухомих орієнтирів. Під час огляду одягу трупа зазначається його стан і фіксується наявність різного роду слідів: волочіння, протектора шини, фарби, паливномастильних матеріалів тощо. Фіксуються наявність тілесних ушкоджень, їх локалізація на тілі, форма, розміри. Це допомагає у встановленні типу транспорту і якою саме його частиною нанесено удар під час ДТП: ушкодження тазових кісток характерно, зокрема, для участі у події вантажних автомобілів, а ушкодження нижче колін — легкових

До інших слідчих дій при розслідуванні ДТП належать: допит свідків (у тому числі водіїв); потерпілих; відтворення обстановки та обставин події; виїмка, пред'явлення для впізнання тощо

На заключному етапі огляду місця події слідчий складає протокол огляду місця події. Протокол має важливе процесуальне й доказове значення. Слідчий (прокурор) оголошує протокол учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій учасників огляду, то про це необхідно зазначити у протоколі, який підписуєть учасники слідчої дії. В ситуації, коли до протоколу огляду місця події додаються додатки, то ця інформація повинна бути відображена в протоколі. Додатки до протоколу мають доказове значення і викладене у додатках не повинно суперечити змісту протокола. До розповсюджених способів фіксації результатів огляду місця події відносяться: а) виготовлення планів і схем; б) фотознімки місця події (орієнтована, оглядова, вузлова, детальна, їх негативи) в) відеозапис.

В ході огляду місця події нерідко виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево. У цій ситуації слідчий, прокурор проводить додатковий огляд місця події. В ситуації коли основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах (вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, або без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини, то слідчий, прокурор призначає повторний огляд місця події. Результати додаткового, повторного огляду місця події слідчий, прокурор зазначає в окремих протоколах.

8.3. Завдання та обов'язки поліцейських патрульної поліції на місці ДТП.

Основними завданнями на місці події поліцейських патрульної поліції, які прибули на місце розбою раніше слідчого, прокурора є:

- встановити особу потерпілого та предмет злочинного посягання;
- надати медичну допомогу потерпілому, викликати невідкладну швидку допомогу;
- встановити час, знаряддя злочину, ймовірну кількість злочинців;
- виявити очевидців злочину, які знаходяться на місці події;
- встановити осіб, які могли бачити злочинців;
- встановити посадових осіб установи, де мала місце подія злочину;
- забезпечити захист слідів від руйнування, псування, затоптування.

Важливе значення для розкриття та розслідування ДТП має дотримання поліцейськими патрульної поліції, які прибули на місце ДТП раніше слідчого, прокурора, криміналістичних рекомендацій. Зокрема:

Рекомендація 1. Поліцейські зобов'язані віддалити з місця події сторонніх осіб.

Рекомендація 2. Поліцейські зобов'язані повідомити про злочин до чергової частини районного (міського) відділу Національної поліції.

Рекомендація 3. Поліцейські зобов'язані забезпечити охорону місця ДТП.

Рекомендація 4. Поліцейські зобов'язані опитати потерпілого (службову особу, власника приміщення) про час, місце, предмет ДТП.

Рекомендація 5. Поліцейські зобов'язані при наявності інформації про місце ймовірного знаходження злочинця організувати його переслідування по «гарячим слідам» та затримати підозрюваного.

Рекомендація 6. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист знаряддя злочину від руйнування, знищення.

Рекомендація 7. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист матеріальних слідів, мікрооб'єктів від руйнування, псування, знищення, затоптування;

Рекомендація 8. Поліцейські зобов'язані встановити очевидців

Рекомендація 9. Поліцейські зобов'язані залучити понятих, але не з числа близьких родичів потерпілого

Рекомендація 10. Поліцейські патрульної поліції в ситуації затримання підозрюваного з поличним зобов'язані здійснити поверхневу перевірку та особистий огляд підозрюваної особи.

Рекомендація 12. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані перевірити та вилучити документи у підозрюваної особи.

Рекомендація 13. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити пересування підозрюваної особи.

Рекомендація 14. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані вилучити у підозрюваного поличне.

Рекомендація 15. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо)та вилучити її.

Рекомендація 16. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані до приїзда слідчого залучити понятих.

Рекомендація 17. Поліцейські зобов'язані здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Доказове значення для розкриття та розслідування крадіжок мають матеріальні сліди виявлені на місці події. Деякі поліцейські проявляють на місці вчинення ДТП службову недбалість, неохайність, невдалу активність тощо, що призводить до руйнування або знищення слідів злочину або залишають на місці події свої сліди: рук, паління, слини ,як правило, волосся жінок поліцейських, інші. Значна більшість крадіжок залишається нерозкритими тому що при прибутті на місце події поліцейські патрульної поліції ігнорують криміналістичні рекомендації щодо забезпечення охорони місця події та захисту матеріальних слідів.У зв'язку з цим пропонуємо тактичні

правила, які зобов'язані дотримуватися на місці події поліцейські патрульної поліції до приїзду слідчого:

Правило 1. Забороняється поліцейським патрульної поліції проводити розвідувальний огляд місця події.

Правило 2. Забороняється поліцейським патрульної поліції обстежувати, змінювати обстановку на місці ДТП.

Правило 3 . Забороняється поліцейським патрульної поліції вносити сторонні сліди, зміни до розташування об'єктів на місці злочину

Правило 4. Забороняється поліцейським патрульної поліції руйнувати, затоптувати сліди, залишені злочинцем на місці події;

Правило 5. Забороняється поліцейським патрульної поліції ходити, палити та кидати недопалки на місці події.

Правило 6. Забороняється поліцейським патрульної поліції залишати свої свої сліди, мікрооб'єкти на місці злочину.

Правило 7. Забороняється поліцейським патрульної поліції оглядати без рукавичок знаряддя інструменти взлому, перевіряти сліди їх застосування тощо.

Правило 8. Забороняється поліцейським патрульної поліції обстежувати предмети залишені злочинцем, речові докази,

Правило 9. Забороняється поліцейським патрульної поліції залучати в якості понятих близьких родичів потерпілого.

Правило 10. Забороняється поліцейським жіночої статі з довгим волоссям здійснювати виїзд на місце події і залишати там власні мікрооб'єкти.

Виконання безпосередніх обов'язків поліцейськими на місці події сприятиме вирішенню завдань огляду місця події слідчим, прокурором, збереженню речових доказів, іншої доказової інформації при розслідуванні ДТП, розшуку злочинця і затримання його в якості підозрюваного

В ситуації, коли поліцейський патрульної поліції переслідують злочинця по «гарячим» слідам чи приймають участь у оперативно-тактичній операції

«Перехоплення» з метою затримання грабіжника з поличним, то вони повинні дотримуватися криміналістичних рекомендацій. Насамперед:

1) поліцейський зобов'язаний повідомити про переслідування по «гарячим» слідам грабіжника чергового районного відділу Національної поліції;

2) поліцейський зобов'язаний здійснити організаційні та тактичні заходи по затриманню підозрюваного ;

3) поліцейський зобов'язаний залучити понятих;

4) поліцейський зобов'язаний запропонувати підозрюваному добровільно видати предмет пограбування, особисті документи, мобільний телефон ;

5) поліцейський зобов'язаний вилучити за допомогою рукавичок у підозрюваного поличне, в ситуації відмови підозрюваного добровільно видати викрадене, особисті документи, мобільний телефон тощо;

6) поліцейський зобов'язаний обмежити пересування підозрюваного на місці затримання;

7) поліцейський зобов'язаний обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо);

8) поліцейський зобов'язаний здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

8.4.Тактичні правила огляду транспортних засобів. Призначення експертиз

При виявленні транспорту на місці події спочатку фіксується його точне місцеположення (шляхом вимірювання відстані від переднього і заднього правих коліс до тротуару і від передньої або задньої осі до нерухомого орієнтира). При безпосередньому огляді автомашини фіксуються всі пошкодження, спричинені зіткненням транспортного засобу з перешкодою. Звертається увага на відсутність окремих деталей (габаритних ліхтарів, ковпаків коліс тощо). При огляді внутрішньої частини салону (кабіни)

фіксуються положення: держака ручного гальма, держака перемикання швидкостей, покажчиків поворотів тощо. Якщо водій зник, вживають заходів для виявлення і фіксації слідів рук (на кермі, держаку перемикання швидкості тощо) і предметів, які не належали водію.

У зв'язку з тим, що кримінальна відповідальність за злочинне порушення правил безпеки руху і експлуатації автотранспорту настає у разі заподіяння потерпілому середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень або смерті, тому призначення судово-медичної експертизи є обов'язковим. На розв'язання експертам виносяться, зокрема, такі питання:

- 1) час і причина настання смерті потерпілого;
- 2) характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень та їх локалізація;
- 3) давність спричинення тілесних ушкоджень;
- 4) механізм утворення травм, взаємозв'язок наявних тілесних

ушкоджень з дорожньо-транспортною пригодою, взаємне розташування особи і транспортного засобу на момент контакту тощо.

Крім того судово-медичне дослідження тіла особи, за відсутності відомостей про транспортний засіб, що спричинив тілесні ушкодження, залежно від характеру, локалізації, виду та кількості травм, дозволяє дійти висновку про тип транспортного засобу, особливо травмуючої поверхні, наявність можливих механічних пошкоджень і слідів-виділень організму потерпілого на транспортному засобі, що утворилися внаслідок ДТП

Судово-автотехнічна експертиза досліджує обставини ДТП, встановлює її механізм, технічний стан транспортних засобів, параметри дороги, дії учасників ДТП. Зокрема, стосовно обставин ДТП судово-автотехнічна експертиза визначає: швидкість руху транспортного засобу; як мав діяти водій у ДТП з метою забезпечення безпеки руху; встановлення наявності (чи відсутності) причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) водія та ДТП

Судово-автотехнічна експертиза технічного стану транспортного засобу може вирішувати такі питання:

- 1) Чи є у досліджуваному транспортному засобі несправності, які могли стати технічною причиною виникнення ДТП; 460 Розділ 2
- 2) Чи мав водій технічну можливість запобігти події за наявності даної несправності тощо?

Судова транспортно-трасологічна експертиза досліджує механізм ДТП у цілому і дає відповіді, зокрема, на такі питання:

- 1) Чи залишені певні сліди ходовими частинами (колесами, шинами тощо) даного транспортного засобу;
- 2) Яким було взаємне розташування транспортних засобів при їх зіткненні?
- 3) Який механізм утворення слідів (удар, ковзання тощо) та ін.?

Експертиза стану доріг і дорожніх умов у місцях ДТП може дати відповіді на такі питання:

- 1) Чи відповідали фактичні техніко-експлуатаційні показники (рівність, коефіцієнти зчеплення та шорсткості тощо) автомобільної дороги вимогам безпеки дорожнього руху;
- 2) Чи забезпечує організація дорожнього руху на дослідній ділянці дороги безпеку дорожнього руху тощо?

Трасологічні дослідження слідів транспортного засобу і слідів, утворених на транспортних засобах різноманітними об'єктами, проводяться у рамках криміналістичних експертиз, зокрема, можуть бути вирішені такі питання:

- 1) Чи є на одязі потерпілого сліди коліс автомобіля?
- 2) Шиною якої моделі утворено слід, виявлений на місці події (одягу потерпілої особи)?
- 3) Чи складали осколки (скла, пластмаси), вилучені при огляді місця, єдине ціле?
- 4) Чи є на одязі (взутті) потерпілого сліди, характерні для контакту з елементами салона автомобіля (кермовим колесом, педалями, ременем безпеки тощо) та ін.?

При розслідуванні ДТП призначаються також судово-медична експертиза речових доказів (щодо слідів людей: крові, волосся та інших об'єктів), судово-біологічна (щодо слідів тварин); судово-хімічна експертиза (однорідність паливно-мастильних матеріалів, лакофарбувальних матеріалів, волокон тканин, виявлених на місці події, на постраждалому, на транспортному засобі) та деякі інші

9. ОГЛЯД МІЦЯ ПОДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО НЕЗАКОННИЙ ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ПРЕКУРСОРІВ АБО ЇХ АНАЛОГІВ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ, ТАКТИЧНІ ПРАВИЛА, КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

9.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або їх аналогів.

Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – це протиправні дії з наркотиками, пов'язані з процесами від їх виготовлення до реалізації споживачу.

Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків:

1. злочини, пов'язані з незаконним одержанням і збутом наркотиків, передбачено статтями 305, 307, 309, 310, 311 КК України
2. злочини, що безпосередньо створюють умови для розповсюдження наркотиків, передбачено статтями 314, 315, 316, 317 КК України
3. злочини, пов'язані з викраденням, привласненням, вимаганням наркотиків або обладнанням для їх виготовлення, або заволодінням ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем, передбачено статтями 308, 312, 313 КК України
4. злочини, які сприяють незаконному обігу наркотиків, передбачено статтями 318, 319, 320 КК України
5. злочини пов'язані з легалізацією доходів, здобутих від незаконного обігу наркотиків (стаття 306 КК України)

Предметом злочинного посягання у справах про злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків є:

- наркотичні засоби – речовини природного чи синтетичного походження: препарати, рослини, що становлять небезпеку здоров`ю людини у разі зловживання ними
- психотропні речовини – речовини природного чи синтетичного походження: препарати, природні матеріали, здатні викликати стан залежності та справляти депресивний або стимуляційний вплив і становити небезпеку здоров`ю людини у разі зловживання ними
- прекурсори – речовини та їх солі, що використовуються у виробництві, виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин
- аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – речовини природного чи синтетичного походження, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, обіг яких заборонений в Україні
- документи, що дають право на отримання наркотичних засобів чи психотропних речовин або прекурсорів, призначених для вироблення або виготовлення цих засобів чи речовин
- рецепти на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин
- грошові кошти, здобуті від незаконного обігу наркотиків
- об`єкти, майно, придбані на кошти, що були здобуті від незаконного обігу наркотиків
- обладнання для виробництва чи інших потреб, придбане на кошти, що були здобуті від незаконного обігу наркотиків.

Знання слідчим (прокурором) такого елементу криміналістичної характеристики як *типові сліди незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або їх аналогів* сприятимуть оперативному їх виявленню. Насамперед це:

1. *Сліди, що вказують на виробництво наркотиків:* обладнання, пакувальні матеріали, пробірки, вихідна сировина, бинти, скляні трубки з реактивами, залишки речовини, первинні та вторинні прекурсори, що не відповідають кінцевому продукту, сухий осад, таблеткові преси, готовий наркотик, зразки на пробу, хімічні компоненти наркотику, кіптява на стелі, стінах, засобах вентиляції, пристрій, записи в зошитах, блокнотах, література з хімічного синтезу, фармакології, фармацевтики, спеціальні ножі, записи з хімічними формулами, посуд, інші сліди;

2. *Сліди зберігання і переміщення наркотиків:* паперові упаковки, спеціально пошиті пояси і жилети, целофанові упаковки, пляшки з вином, скляні контейнери, флакони з шампунем, металеві контейнери, зразки на пробу, тайники в транспортних засобах, внутрішньопорожнинне приховування (кур`ери, які ковтають контейнери з наркотиками), схованки в одязі, взутті пасажирів, інші сліди

3. *Сліди споживання наркотиків:* сліди ін`акцій, пусті ампули, великі рубці на тілі, пусті флакони, шприці, упаковки, медичні голки, інші сліди

4. *Сліди впливу наркотиків на організм людини:* зіниці очей розширені або звужені особа сонлива, обличчя червоного кольору, очі наливаються кров`ю, особа веде себе агресивно, інші сліди

Способи незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або їх аналогів є найбільш інформативним джерелом у криміналістичній характеристиці. Незаконний обіг наркотиків за способом вчинення може вказувати на професійну спрямованість злочинця, його спеціалізацію. Способи незаконного обігу наркотиків різні, але всі злочини ретельно готуються і плануються, передбачають достатньо високий рівень професійного виконання з чітким розподілом ролей виконавців і належним технічним забезпеченням. Безпосередньо спосіб вчинення злочину залежить від базової спрямованості діяльності ОЗГ. Спосіб незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або їх аналогів включає наступні

елементи: спосіб підготовки до злочину, спосіб вчинення, спосіб збуту, спосіб приховування слідів злочину.

Аналіз слідчої та судової практики дозволяє виокремити наступні *способи незаконного обігу наркотиків*:

Спосіб 1. незаконне виготовлення наркотиків може здійснюватися за місцем проживання, на дачі, у гаражі, на вулиці у безлюдному місці тощо (кустарне виробництво), в хімічних лабораторіях.

Спосіб 2. незаконне зберігання наркотиків може здійснюється у житлі, підсобних приміщеннях, на підприємствах, в організаціях, установах. у багатьох випадках вживаються заходи конспірації: з ампул стирають написи, пакунки і пакети ховають, наприклад, у ячейки камер зберігання багажу на вокзалах.

Спосіб 3. незаконне перевезення наркотиків може здійснюватися морським і залізничним транспортом, авто- та авіатранспортом. при перевезенні використовується маскування наркотиків відомі випадки перевезення наркотиків на тілі та у порожнинах тіла людини, у тому числі у шлунку.

Спосіб 4. незаконне пересилання наркотиків здійснюється у посылках, бандеролях, листах (поміщаються під марками на конвертах, просочують носові хустинки, папір, вату тощо).

Спосіб 5. незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів може бути як безоплатним, так і пов'язаним з оплатою способи придбання наркотиків можуть бути такі: скупка; збирання наркотико - та психотроповмісних культур; незаконна сівба і обробка зазначених культур; отримання як дарунка; обмін; викрадення на переробних (фармацевтичних) підприємствах, у медичних закладах; отримання у рахунок погашення боргу або отримання у позичку; викрадення наркотичних лікарських препаратів у хворого або придбання останніх за підробленими рецептами тощо.

Спосіб б. незаконний збут наркотиків пов'язаний зі способами придбання, які є вельми різноманітними, що зумовлено з ризиком збувача і покупця бути затриманими правоохоронними органами, а тому вони постійно удосконалюються. можуть бути виділені відкриті способи збуту (передача наркотику і грошей) і замасковані (під виглядом передачі речей: газети, книжки, іграшки тощо). нерідко використовується «безконтактний» спосіб, під час якого і гроші за «товар», і сам наркотик закладаються в обумовлені місця.

Зі способами вчинення злочину тісно пов'язані і способи приховування. і його слідів. Вони поділяють на три групи:

Перша група – це дії, спрямовані на приховування, виконувані підготовки вчинення злочину (наприклад, розробка плану придбання "товару").

Друга група – це дії, спрямовані на приховування, що виконуються і в момент учинення злочину (придбання або збут через посередників).

Третя група – дії, спрямовані на приховування, що виконуються після вчинення злочину (знищення слідів злочину).

Незаконний обіг наркотиків здійснюється у складі організованих груп, які мають корупційні зв'язки, злочинної організації, транснаціональної злочинної групи та організації. Криміналістичні ознаки організованої злочинної діяльності у сфері наркобізнесу:

1) група з трьох і більше осіб. В кожній групі є кілька ланок або рівней: виконавці, які безпосередньо вчинюють злочин; члени групи, які здійснюють організаційно-контрольні функції; керівний склад ОЗГ;

2) величезні фінансові ресурси;

3) високий ступінь організованості, в тому числі наявність керівника, диференціація функцій виконавців в організованій злочинній групі (організації);

4) жорстка дисципліна, дотримання конспірації, неухильне підпорядкування чітко регламентованим правилам ієрархічних відносин у середині організованої злочинної групи (організації);

5) наявність корупційних зв'язків із посадовцями органів державної влади, прокуратури, управлінь по боротьбі з незаконним обігом наркотиків МВС України, СБУ, комерційних банків, які використовуються лідерами організованої злочинної групи (організації) для забезпечення безпеки та ефективності легалізації кримінальних доходів, одержаних унаслідок наркобізнесу;

6) втягнення в організовану злочинну діяльність представників некримінального середовища: вчених-хіміків, фармацевтів, провізорів, інженерів, лікарів, викладачів, студентів та ін.;

7) наявність кримінальних зв'язків організаторів наркобізнесу з представниками злочинних груп, організацій інших видів кримінальної спеціалізації;

8) розгалужена мережа збуту наркотиків;

9) планування та підготовка до вчинення злочину; використання коштів, одержаних за збут наркотиків для організації протидії роботі правоохоронних органів;

10) здійснення розвідувальних заходів та контрзаходів, що перешкоджають упровадженню в організовані злочинні групи, злочинні організації негласних співробітників правоохоронних органів;

11) високий рівень латентності і конспіративності організованої злочинної діяльності;

12) наявність в організованій злочинній групі, злочинній організації потужної технічної, транспортної бази, нових інформаційних технологій, мобільного зв'язку;

13) наявність зв'язків із лідерами міжнародних злочинних утворень.

Організовані злочинні організації у сфері незаконного обігу наркотиків є стійкими ієрархічними об'єднаннями декількох осіб, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної

злочинної діяльності. До складу організованої злочинної організації у сфері незаконного обігу наркотиків входять:

- 1) організатори злочинного бізнесу: фінансисти, лідери кримінальних структур, банкіри, звільнені співробітники міліції, інші.
- 2) виробники наркотичної сировини, наркотичних засобів:
 - легальні: фармацевтичні підприємства, аптеки
 - нелегальні: підпільні лабораторії, особи, які вирощують снодійний мак чи коноплі
- 3) відправники наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (члени організованої злочинної групи);
- 4) перевізники наркотиків (наркокур'єри), співробітники транспорту, пасажери, члени організованої злочинної групи, випадкові особи, інші;
- 5) одержувачі наркотиків – члени організованої злочинної групи;
- 6) збувальники – члени організованої злочинної групи: оптовики, роздрібні торговці, перекупщики

У сфері незаконного обігу наркотиків необхідно виокремлювати організовані групи викрадачів наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Членами ОЗГ викрадачів наркотиків чи наркотичної сировини є: співробітники аптек, аптечних складів, фармацевтичних підприємств, медичний персонал лікарень, медичних установ, наркомани.

Одним із елементів криміналістичної характеристики незаконного обігу наркотиків є дані про ознаки кустарного виробництва. До них слід відносити:

- нескладний технологічний процес одержання окремих видів наркотиків (ефедрин, первітин тощо);
- доступність вихідних компонентів;
- велика кількість об'єктів, де проводяться роботи з хімічними речовинами та їх реагентами, які використовуються для виготовлення наркотиків;

- компактність синтетичних наркотиків для перевезення або їх знищення у разі затримання підозрюваних;
- підвищений попит на наркотичні засоби серед населення конкретного регіону;
- конкуренція у сфері збуту наркотиків, серед яких споживачі використовують більш дешеві, швидкодіючі;
- наявність у регіоні осіб, які володіють спеціальними знаннями і навичками у сфері хімічного синтезу і криміналізували свої професійні здібності;
- наявність морських, річних, залізничних станцій, аеропортів, через які транспортні засоби прямують із місць, відомих як сировинні джерела наркотиків.

Організовані групи виробників наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів утворюють *підпільні лабораторії з метою виготовлення зазначених наркотиків*. Одним із елементів криміналістичної характеристики незаконного обігу наркотиків є дані про ознаки наявності підпільної лабораторії по виготовленню наркотиків. Такими є:

- специфічний запах (ацетон, аміак, хлороформ, бензин тощо), наявність реагентів, розчину, обладнання;
- відносна дешевизна наркотиків у конкретній місцевості порівняно з їх вартістю в інших регіонах;
- постійно діюче вентиляційне обладнання, особливо у холодну пору року споживання великої кількості води, газу, електроенергії споживачами:
- одержання адресатами великої кількості посилок, як об'ємних, так і стандартних:
- бібліотечні замовлення на фармацевтичну і наукову інформацію, книги, журнали з тематики виробництва наркотиків;

- замовлення і доставка великої кількості хімічних компонентів, реактивів, розчину, лабораторного обладнання, агрегатів для виготовлення таблеток, ампул;

- використання комп'ютерної інформації з питань виробництва наркотиків та інші ознаки;

Працівники медичних, фармацевтичних установ збувають наркотиків використовують *наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори та їх аналоги із використанням різних документів*. Зокрема шляхом:

- виписування рецептів на вигаданих хворих або на осіб, яким не приписано медичне споживання наркотичних ліків;

- фіктивного списування наркотиків на проведення наукових досліджень чи лікування онкологічних хворих чи лікування іншої категорії хворих підроблення документів на знищення медикаментів, що містять в собі наркотики, із закінченням терміну зберігання

- невідповідності змісту печатки і штампів медичної установи на документах

- відсутності на рецептах щодо надання ліків, що містять в собі наркотики, підпису головного лікаря

- виписування двох і більше наркотиковмісних ліків на одному рецепті

- виписування рецепта на надання наркотиковмісних ліків не на спеціальному бланку

- виписування рецепта особою, прізвище якої неможливо прочитати, а підпис і прізвище виконані різними почерками тощо.

9.2.Процесуальні та тактичні особливості огляду місця події.

Відповідно до вимог ч.3 ст. 214 КПК огляд місця події проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто до початку досудового розслідування. У ч.1 ст.237 КПК зазначено, що слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення злочину. Підставами огляду місця події можуть бути:

- 1) затримання особи з поличним;
- 2) заява громадянина про незаконний обіг наркотиків;
- 3) повідомлення керівників медичних, фармацевтичних установ, підприємств, організацій про викрадання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;
- 4) рапорт оперативного працівника кримінальної поліції про виявлення факту незаконного обігу наркотиків;
- 5) рапорт поліцейської патрульної поліції про затримання особи з поличним

Огляд місця події є першочерговою, невідкладною слідчою дією, яка являє собою безпосереднє сприйняття слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення слідів злочинів, з'ясування обстановки події та інших обставин, які мають значення для розкриття та розслідування. У зв'язку з цим основними завданнями огляду є встановлення факту події злочину виявлення слідів і доказів, пов'язаних з подією незаконного обігу наркотиків. Огляд місця події є важливою слідчою дією, від успішності і оперативності проведення якої залежить розкриття злочину та ефективність розслідування.

Під час огляду місця події слідчий, прокурор можуть отримати дані :

1. Про особу злочинця:

- а) кількість осіб, які вчинили злочин;
- б) приблизний вік злочинців: дорослі чи неповнолітні;
- в) їх фізичні дані- зріст, фізична сила тощо;

г) стан здоров'я, зокрема наявність поранення, хвороби, фізичні вади;

д) наявність певних злочинних навичок;

є) професія злочинця;

ж) дані, які характеризують особливості психіки осіб, які вчинили злочин: жорстокість, боягузтво, обережність;

з) дані, що свідчать про підготовку до злочину: ознайомлення з режимом роботи в медичній, фармацевтичній установі, наявністю охорони, вивчення шляхів підходу і відходу з місця злочину тощо;

й) мотиви й цілі злочину.

2. Предмет злочинного посягання:

а) наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналогів та прекурсори;

б) психічні і фізичні особливості споживача;

в) особливості наркотиків – їх індивідуальні ознаки.

3. Спосіб злочину:

а) дії злочинця, пов'язані з підготовкою до незаконного обігу наркотиків;

б) дії злочинця пов'язані з незаконним збутом, перевезенням.

Виробництвом, зберіганням наркотиків;

в) дії злочинця, спрямовані на приховування слідів незаконного обігу наркотиків, організованої злочинної діяльності, підпільного виробництва наркотиків тощо;

д) наслідки незаконного обігу наркотиків;

ж) наявність причинного зв'язку між незаконним обігом наркотиків й наслідками.

4. Обставини вчинення злочину:

а) час і місце вчинення злочину;

б) обставини, що сприяли незаконному обігу наркотиків.

Місцем події у провадженнях про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або їх аналогів може бути:

а) приміщення аптеки, лікарні, фармацевтичного підприємства, складу (у справах про привласнення, викрадення, вимагання наркотиків, обладнання);

б) квартира, кімната, сарай, гараж, горище, підвал та інші приміщення (у справах про незаконне виготовлення, переробку, зберігання, збут наркотиків, про організацію або утримання місць для незаконного вживання чи схиляння до вживання, виробництва чи виготовлення наркотиків) ;

с) автотранспортні засоби, купе, вагони, багажне відділення залізничного транспорту, відділення зв'язку тощо (у справах про незаконне перевезення і пересилання наркотичних засобів) ;

д) ділянки місцевості: поля, присадибні ділянки, лісові галявини, берег річки, каналу тощо (у справах про посів або вирощування снодійного маку чи коноплі).

Слідчий, прокурор під час огляду місця події повинен встановити наступні *обставини*:

- чи був факт незаконних дій з наркотичними засобами;
- де, коли і за яких обставин вчинено злочин, пов'язаний з наркотиками;
- ким вчинено злочин, чи притягалась раніше ця особа до кримінальної (адміністративної) відповідальності за аналогічні діяння;
- наявність обтяжуючих вину обставин;
- злочин вчинено однією особою чи групою осіб і яка роль кожного (хто займався вирощуванням, збутом, заготовкою і т.п.);
- хто організатор злочину;
- яка кількість наркотичних засобів вилучена і до якого виду наркотиків вони належать;
- яким способом виготовлено наркотичні засоби і яке обладнання при цьому використовувалось;
- що слугувало сировиною для виготовлення наркотичних засобів, звідки його постачали;

- чи залучалися неповнолітні і дорослі особи до немедичного вживання наркотиків;

- характер та розмір матеріальної шкоди;

- які обставини сприяли вчиненню цього злочину.

Криміналістичні рекомендації щодо перевірки первинної інформації про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або їх аналогів

Рекомендація 1. Слідчий, прокурор зобов'язаний залучити спеціалістів: хіміка-органіка, провізора-аналітика, фармацевта, агронома, хіміка-технолога, техніка-криміналіста, кінолога для участі в огляді місця події залежно від виду злочину.

Рекомендація 2. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів зобов'язаний здійснити огляд приміщення, транспортного засобу, предметів, пристроїв, обладнання, слідів викрадення, слідів споживання наркотиків, ділянок із незаконним посівом або вирощуванням снодійного маку чи коноплі

Рекомендація 3. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів зобов'язаний здійснити огляд сировини, речовини, лікарських препаратів.

Рекомендація 4. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів зобов'язаний здійснити зважування вилученої сировини провізором у присутності затриманого, понятих.

Рекомендація 5. Слідчий, прокурор дає доручення спеціалісту провести експрес-дослідження вилученої сировини у затриманого з використанням «Політесту-2».

Рекомендація 6. Слідчий, прокурор зобов'язаний надати доручення оперативним органам про проведення оперативно-розшукових заходів для виявлення всіх членів організованої злочинної групи, що займалася незаконним обігом наркотиків, їх затримання.

Рекомендація 7. Слідчий, прокурор зобов'язаний витребувати документи (рецепти) в лікувальній, фармацевтичній установі, де мала місце крадіжка наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Рекомендація 8. Слідчий, прокурор зобов'язує керівника лікувальної, фармацевтичної установи призначити інвентаризацію в ситуації викрадення наркотиків.

Рекомендація 9. Слідчий, прокурор зобов'язаний опитати затриманого.

Рекомендація 10. Слідчий, прокурор зобов'язаний опитати очевидців.

Рекомендація 11. Слідчий, прокурор зобов'язаний дати оцінку зібраним матеріалам та висновку спеціаліста та прийняти рішення про розслідування провадження.

В ситуації, коли кримінальне провадження розпочато у зв'язку із повідомленням керівника установи про викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів з приміщення аптеки (хімічного, фармацевтичного підприємства, медичної установи), то слідчий, прокурор під час огляду місця події виконує наступні *завдання огляду*:

- вивчає матеріальну обстановку, способи проникнення до приміщення аптеки;
- з'ясовує характеру, спосіб зламу місця сховища (сейфу, металевого контейнеру) наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;
- встановлює вид викрадених наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;
- виявляє матеріальні сліди, засоби зламу і забезпечує їх захист від руйнування, псування, затоптування;
- виявляє ознаки, які характеризують злочинця: стать, вік, фізичні дані, фізичні вади, звички, психічні відхилення тощо та ознаки, що вказують на ймовірну кількість злочинців;
- аналізує вихідну інформацію та висуває версії.

У криміналістичній літературі виділяють три етапи огляду місця події: підготовчий, робочий та заключний. *Підготовчому етапу притаманні такі стадії:* підготовка до виїзду на місце події; підготовчі дії слідчого по прибутті на місце події.

Слідчому, прокурору доцільно використовувати наступні криміналістичні рекомендації щодо підготовки до виїзду на місце події. Він після одержання повідомлення про злочин зобов'язаний:

Рекомендація 1. Вияснити, що, де, коли сталося; хто і коли виявив подію; хто із співробітників патрульної поліції знаходиться на місці події.

Рекомендація 2. Дати вказівку поліцейським патрульної поліції організувати охорону місця події.

Рекомендація 3. Доручити поліцейським патрульної поліції, які охороняють місце події опитати працівників аптеки (хімічного, фармацевтичного підприємства, медичної установи).

Рекомендація 4. Доручити поліцейським патрульної поліції забезпечити присутність понятих.

Рекомендація 5. Запросити до участі в огляді спеціаліста криміналіста, хіміка-органіка, інших.

Рекомендація 6. Дати завдання спеціалісту-криміналісту перевірити стан техніко-криміналістичних засобів.

Рекомендація 7. Залучити до участі в огляді оперативних працівників кримінальної поліції, кінолога з собакою.

Рекомендація 8. Доповісти керівнику слідчого відділу про виїзд на місце події та узгодити з ним склад слідчо-оперативної групи і забезпечення її транспортними засобами для виїзду на місце події

Слідчий, прокурор після прибуття на місце крадіжки наркотиків зобов'язаний виконати низку організаційних та підготовчих дій:

- перевірити, як здійснюється охорона місця події і захист слідів злочину;

- забезпечити віддалення з місця події сторонніх осіб;
- одержати від співробітників патрульної поліції або потерпілого інформацію про подію, про внесення змін в обстановку місця події з моменту її виявлення;
- розподілити обов'язки між огляду спеціалістами, які залучені до огляду спеціалістами, які залучені до огляду ;
- роз'яснити спеціалістам, понятим їх права і обов'язки та попередити їх про неприпустимість розголошення даних, одержаних в ході огляду місця події;
- прийняти заходи до покращення умов огляду, інші.

Слідчий, прокурор в ході огляду місця події повинен вирішити наступні питання:

- 1) Чи мало місце викрадення наркотиків?
- 2) Хто скоїв викрадення наркотиків?
- 3) Який спосіб викрадення наркотику ?
- 4) Чи носило викрадення системний характер?
- 5) Коли і звідки було вчинене викрадення наркотиків?
- 6) Який наркотичний засіб було викрадено?
- 7) Яка кількість викраденого наркотику?
- 8) Де зберігалися наркотичні засоби?
- 9) Яка мета викрадення наркотиків: збут чи споживання?
- 10) Чи мала місце попередня змова із скупником?
- 11) За якими каналами збувалися викрадені наркотики?
- 12) Яким майном володіє викрадач наркотиків?
- 13) Які обставини сприяли викраденню наркотиків?

При огляді слідчому ,прокурору необхідно враховувати зміни, які можуть бути внесені в обстановку місця крадіжки до прибуття слідчого або СОГ. Ці зміни можуть проявитися в результаті дій:

- а) злочинців;

- б) працівників аптеки
- в) інших осіб, які знаходилися на місці події;
- г) поліцейських патрульної поліції, оперативних працівників, які прибули на місце злочину раніше слідчого.

Важливе значення для вирішення основних завдань огляду місця події, виявлення слідів злочину, отримання доказової інформації про час, місце, спосіб та інші обставини злочину має знання та дотримання слідчим, прокурором, спеціалістом тактичних правил :

Правило 1. Слідчий, прокурор повинен проводити загальний огляд місця події і визначити його межі та способи послідовного дослідження обстановки вчинення злочину.

Правило 2. Слідчий, прокурор повинен обирати методи огляду, з урахуванням конкретної ситуації, суцільний, вибірковий, концентричний, ексцентричний, статичний, динамічний.

Правило 3. Слідчий, прокурор повинен за участю спеціалістів перевірити стан замикальних засобів і визначити спосіб злому (електричний, механічний, вибуховий тощо).

Правило 4. Слідчий, прокурор повинен за участю кінолога організувати пошук запахових слідів; за участю спеціаліста одоролога здійснити забори проб запахових слідів.

Правило 5. Слідчий, прокурор повинен за участю спеціаліста - криміналіста встановити які саме знаряддя злому використовували злочинці: спеціально виготовлені й призначені для злочинних цілей, інструменти й пристосування, випадкові предмети.

Правило 6. Слідчий, прокурор повинен виявити за участю спеціаліста-криміналіста сліди знарядь злому й інструментів; сліди рук, взуття, транспортних засобів; сліди фарби, ошурок, стружки інших мікрочастинок; сліди застосування мила, пластиліну тощо.

Правило 7. Слідчий, прокурор повинен визначити шляхи прибуття та відходу з місця події (в радіусі 50-100 м) з метою виявлення будь-яких предметів, залишених злочинцем: недопалків, сірникових коробок, запальничок, слідів волосся, слини тощо.

Правило 8. Слідчий, прокурор повинен вилучити у потерпілого товарні паспорти, сервісні книжки, чеки, фотознімки викрадених предметів, речей, ювелірних виробів.

Правило 9. Слідчий, прокурор повинен за участю спеціаліста криміналіста проводити фотозйомку місця злочину: орієнтуючу, оглядову, вузлову, детальну.

Правило 10. Слідчий, прокурор повинен за участю спеціаліста криміналіста виміряти сліди злому й інструментів, описати їх в протоколі огляду місця події, фотографувати за правилами масштабної зйомки .

Правило 11. Слідчий, прокурор повинен вилучати сліди зламу й інструментів, сліди знарядь злому разом із предметами-носіями, або їх частинами. За неможливості такого вилучення слідчий, прокурор повинен виготовити зліпки з пластиліну, гіпсу, синтетичних спеціальних паст.

Правило 12. Слідчий, прокурор повинен по закінченню огляду скласти протокол огляду місця події, в якому зафіксувати виявлені та вилученні сліди, предмети, речі, виготовлені зліпки.

На заключному етапі огляду місця події слідчий, прокурор складає протокол огляду місця події. Протокол має важливе процесуальне й доказове значення. Слідчий (прокурор) оголошує протокол учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій учасників огляду, то про це необхідно зазначити у протоколі, який підписуєть учасники слідчої дії. В ситуації, коли до протоколу огляду місця події додаються додатки, то ця інформація повинна бути відображена в протоколі. Додатки до протоколу мають доказове значення і викладене у додатках не повинно суперечити змісту протокола. До розповсюджених способів фіксації результатів огляду місця події відносяться:

а) виготовлення планів і схем; б) фотознімки місця події (орієнтована, оглядова, вузлова, детальна, їх негативи) в) відеозапис.

В ході огляду місця події нерідко виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево. У цій ситуації слідчий, прокурор проводить додатковий огляд місця події. В ситуації коли основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах (вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, або без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини, то слідчий, прокурор призначає повторний огляд місця події. Результати додаткового, повторного огляду місця події слідчий, прокурор зазначає в окремих протоколах.

Тактика огляду ділянок з посівами наркотичних або психотроповмісних культур має низку особливостей. Ця слідча дія вимагає ретельної підготовки. Слідчий, прокурор повинен :

- 1) запросити кваліфікованого спеціаліста-агронома і пояснити йому мету огляду і завдання, що стоять перед ним;
- 2) визначити послідовність дій інших спеціалістів, які беруть участь в огляді;
- 3) здійснити інструктаж понятих (складність цього заходу обумовлена тим, що незаконні посіви наркотичних або психотроповмісних культур часто розташовані у віддалених, важкодоступних місцях).

Слідчий, прокурор проводять загальний огляд місцевості і визначають межі огляду та способи послідовного вивчення обставин на місці події. З урахуванням слідчої ситуації, слідчий, прокурор обирають методи огляду: суцільний чи вибірковий, концентричний (від периферії до центру) чи ексцентричний (від центру до периферії), лінійний (фронтальний). За участю спеціалістів необхідно відібрати зразки наркотичних або психотроповмісних рослин, які упакувати відповідно до вимог загальних криміналістичних рекомендацій.

9.3. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції на місці події.

Поліцейські патрульної поліції, які затримали особу з поличним (наркотиками) зобов'язані :

- встановити особу злочинця та вилучити поличне;
- виявити очевидців затримання особи з поличним;
- забезпечити захист поличного від руйнування, зтоптування.

Важливе значення для розкриття та розслідування незаконного обігу наркотиків має дотримання поліцейськими патрульної поліції, які прибули на місце злочину раніше слідчого, прокурора, криміналістичних рекомендацій. Зокрема:

Рекомендація 1. Поліцейські зобов'язані повідомити про затримання особи з поличним до чергової частини районного (міського) відділу Національної поліції.

Рекомендація 2. Поліцейські зобов'язані забезпечити охорону місця затримання особи з поличним (наркотиками).

Рекомендація 3. Поліцейські і патрульної поліції зобов'язані запропонувати затриманному добровільно видати поличне (наркотики).

Рекомендація 4. Поліцейські патрульної поліції в ситуації затримання підозрюваного з поличним зобов'язані здійснити поверхневу перевірку та особистий огляд підозрюваної особи. вилучити у підозрюваного поличне (наркотики).

Рекомендація 5. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист вилученого поличного (наркотики).

Рекомендація 6. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані перевірити та вилучити документи у підозрюваної особи.

Рекомендація 7. Поліцейські зобов'язані встановити очевидців

Рекомендація 8. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити пересування підозрюваної особи.

Рекомендація 9. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо) та вилучити її.

Рекомендація 10. Поліцейські патрульної поліції зобов'язані до приїзду слідчого залучити понятих.

Рекомендація 11. Поліцейські зобов'язані здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Доказове значення для розкриття та розслідування незаконного обігу наркотиків мають матеріальні сліди виявлені на місці події. Деякі поліцейські проявляють на місці затримання особи з поличним (наркотиками) службову недбалість, неохайність, невдалу активність, залишають сліди паління, слини на місці події. Це призводить до руйнування або знищення слідів злочину. У зв'язку з цим пропонуємо тактичні правила, які зобов'язані дотримуватися на місці затримання особи з поличним (наркотиками) поліцейські патрульної поліції до приїзду слідчого:

Правило 1. Забороняється поліцейським патрульної поліції проводити без рукавичок розвідувальний огляд поличного (наркотиків), вилученого у затриманної особи.

Правило 2. Забороняється поліцейським патрульної поліції вносити сторонні сліди до поличного (наркотиків), вилученого у затриманної особи.

Правило 3. Забороняється поліцейським патрульної поліції руйнувати, затоптувати сліди, залишені злочинцем на місці його затримання з поличним (наркотиками);

Правило 4. Забороняється поліцейським патрульної поліції палити та кидати недопалки на місці затримання особи з поличним (наркотиками).

Правило 5. Забороняється поліцейським патрульної поліції залишати свої свої сліди, мікрооб'єкти на місці затримання особи з поличним (наркотиками).

Правило 6. Забороняється поліцейським патрульної поліції обстежувати поличне, інші речі, предмети без рукавичок.

Виконання безпосередніх обов'язків поліцейськими на місці події сприятиме вирішенню завдань розслідування незаконного обігу наркотиків.

9.4. Тактичні правила огляду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, вилучених з місця події.

Слідчий, прокурор за участю техника-криміналіста або хіміка-органіка, провізора-аналітика, хіміка-технолога, фармацевта, біолога в присутності понятих здійснює огляд наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Під час огляду слідчому, прокурору та спеціалістам доцільно:

1. вивчити назву наркотичних та психотропних лікарських препаратів, заводу виготовлювача і термін їх зберігання.
2. оглянути заводську упаковку наркотичних та психотропних лікарських препаратів і визнати її речовим доказом;
3. зважити на точних вагах (аптечних) наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори,
4. упакувати кожен вид наркотичного засобу або психотропної речовини у паперовий пакунок або поліетиленові мішки за криміналістичними правилами упакування речових доказів.

Слідчий прокурор за участю спеціалістів під час огляду *транспортного засобу, в якому було здійснено, зберігання, перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів* здійснює пошук:

- слідів, що свідчать про зберігання, перевезення наркотиків;
- слідів, які свідчать про наявність схованки наркотиків у транспортному засобі;
- записних книжок, документів на ввезений багажу тощо;

- грошових коштів;
- упаковок наркотичних та психотропних лікарських препаратів заводського виготовлення тощо.

Особливим видом слідчого огляду є *освідування особи наркокур'єра*, яка перевозила наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів провадиться за загальними правилами (ст. 241 КПК). Слідчий, прокурор проводить освідування наркокур'єра за участю лікаря, який проводить повне обстеження всього тіла наркокур'єра. Виявлені лікарем особливі прикмети, мікрооб'єкти і сліди ін'єкцій (внутрішньовенних або внутрішньо-м'язкових), які залишилися на тілі зазначаються у протоколі освідування. В ситуації, коли є інформація, що наркотичні засоби побували в руках у затриманого, то лікарю необхідно зробити змиви ватним тампоном, змоченим у спирті. Після того, як вони будуть висушені, слідчий, прокурор ці змиви упакує з дотриманням криміналістичних рекомендацій в конверти, пакети. Слідчий, прокурор доручає лікарю вилучити піднігтевий вміст наркокур'єра з метою виявлення наркотичних засобів та їх слідів.

На підставі постанови слідчого, прокурора вилучені під час огляду місця події наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, предмети, документи, речі визнаються речовими доказами. Вони можуть стати об'єктами експертного дослідження. Слідчий, з урахуванням конкретної ситуації, призначає такі експертизи: експертиза біологічних об'єктів, фармацевтична експертиза, дактилоскопічна експертиза, фармакологічна експертиза, почеркознавча експертиза, техніко-криміналістична експертиза документів, агротехнічна експертиза, комплексна судово-медична і судово-психіатрична експертиза, хімічна експертиза, фонографічна експертиза, авторознавча експертиза, психіатрична експертиза, хіміко-технологічна експертиза, експертиза відео-звукзапису, судово-медична експертиза, ґрунтознавча експертиза, хіміко-фармацевтична експертиза, оцінювальна експертиза, наркологічна експертиза, товарознавча експертиза, технологічна

експертиза, експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, інші експертизи.

Приблизний перелік питань при призначенні експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів:

1) Чи містить подана для дослідження сировина ознаки природної наркотичної або психотропної сировини? Якщо так, то яка її вага, до якого виду наркотичних засобів вона належить?

2) Чи можливо із цієї сировини виготовити наркотичні засоби, яким способом і в якій кількості?

3) Чи є на поданих речах (предметах одягу, взутті), вилучених у підозрюваного, нашарування наркотичних засобів?

4) Чи однакові за хімічним складом наркотичні засоби, вилучені у підозрюваного, і речовина, виготовлена на конкретному підприємстві?

5) Чи мають подані для дослідження препарати загальну родову (групову) належність?

6) У який спосіб виготовлений поданий для дослідження наркотик: кустарний чи промисловий?

Приблизний перелік питань при призначенні хіміко-технологічної експертизи:

1) Чи можна на виявленому обладнанні з використанням цієї сировини та реактивів одержати речовину за певною структурною формою?

2) Якщо так, то який хімізм цього процесу, які реактиви та сировина знадобляться для його здійснення, які відходи можуть бути при цьому?

3) Яка продуктивність пристрою для одержання речовини з певною структурною формулою?

Приблизний перелік питань при призначенні судово-наркологічної експертизи:

1) Чи є подана для дослідження речовина лікарським препаратом, якщо так, то яким саме?

2) Чи є на цьому предметі (флаконі, шприцах тощо) сліди фармацевтичних засобів? Якщо так, то яких саме?

3) Чи є у поданих для дослідження ліках будь-які домішки і якщо так, то які саме і в якій кількості?

4) Чи можуть деякі ліки застосовуватися без призначення лікаря?

5) Якщо досліджувана речовина є лікарським засобом, то який порядок його видання у лікарських цілях?

6) Чи можна досліджуваний лікарський засіб видавати без рецепта лікаря, в яких формах і яка гранична кількість його видання за одним рецептом?

Висновки експертів є процесуальними джерелами доказів, якщо вони прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що мають значення для розслідування незаконного обігу наркотиків.

РОЗДІЛ 10. ОГЛЯД МІЦЯ ПОДІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ПОЖЕЖІ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ: ТАКТИЧНІ ПРАВИЛА, КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

10.1. Використання слідчим знань криміналістичної характеристики пожежі та порушення правил пожежної безпеки.

Підпали та інші злочини, пов'язані з виникненням пожеж, спричиняють значні збитки державному, колективному, особистому майну, заподіюють смерть або шкоду здоров'ю людей. Пожежі, як правило, є наслідком злочинної бездіяльності, недбалості, що допускаються окремими особами в результаті порушення правил пожежної безпеки, або є результатом злочинних навмисних дій, спрямованих або на знищення чи пошкодження майна, або на приховування інших злочинів

Своєчасності, об'єктивності та повноті огляду місця пожежі *сприяє знання використання слідчим, прокурором елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із підпалами та пожежами, а саме способів вчинення злочинів, пов'язаних з підпалами та пожежами, способів приховування слідів злочинів, даних про особу злочинця, обстановку вчинення злочинів та типові сліди, дані щодо особи потерпілого.*

До найпоширеніших *способів вчинення злочинів, пов'язаних із підпалами та пожежами, є порушення правил пожежної безпеки. Пожежа, зокрема, може виникнути у разі:*

- порушення правил експлуатації опалювальних та освітлювальних приладів ведення робіт з відкритим вогнем;
- порушення правил зберігання, перевезення або виготовлення легкозаймистих речовин і матеріалів;
- використання приладів та устаткування, не обладнаних протипожежним захистом;

Аналіз слідчої та судової практики дозволяє визначити *типові* порушення правил пожежної безпеки, що сприяють виникненню пожежі. Такими є :

Спосіб 1. неправильне збереження пожежонебезпечних предметів і речовин

Спосіб 2. недбале поводження з пожежонебезпечними рідиною та речовинами

Спосіб 3. аварійні режими роботи електроприладів та устаткування

Спосіб 4. несправність електропроводки

Спосіб 5. ведення робіт з відкритим вогнем

Спосіб 6. неправильне використання електроприладів

Спосіб 7. несправність електромереж

Спосіб 8. порушення правил експлуатації опалювальних та освітлювальних приладів.

Підпали здійснюються шляхом застосування спеціальних приладів, легкозаймистих речовин або створення умов, що сприяють самозайманню деяких речовин

До способів приховування відносять знищення слідів умисного підпалу або інсценування випадкового виникнення пожежі з метою знищення слідів інших злочинів.

Залежно від того, чи мали місце підпал або пожежа в результаті порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, з'ясовуються обстановка, місце, час, способи вчинення підпалу, способи проникнення на об'єкт та шляхи залишення місця пожежі

Отримавши зазначену інформацію, слідство висуває версії про обставини пожежі та про причетність до злочинних дій конкретних осіб

До найбільш типових слідів, пов'язаних із вказаною категорією злочинів, є сліди полум'я (попіл, кіптява, сліди плавлення, залишки предметів, що не згоріли, тощо), а також сліди окремих осіб (сліди рук, взуття, їх транспортних засобів тощо)

Типові обставини, що підлягають встановленню:

- 1) час і обставини виникнення пожежі; що передувало пожежі;
- 2) місце горіння, причини пожежі, тривалість пожежі тощо;
- 3) яке майно знищене чи пошкоджене при пожежі;
- 4) вина конкретних осіб у порушенні протипожежних правил чи підпалі;
- 5) розмір майнової шкоди;
- 6) наявність чи відсутність ознак приховування іншого злочину;
- 7) дані, що характеризують особу винних;
- 8) обставини, що сприяли пожежі чи підпалу;
- 9) слідуванні порушень правил пожежної безпеки;
- 10) характер об'єкта, його відомча чи інша належність, господарська значимість.

Особа злочинця, якщо йдеться про порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, пов'язана з колом суб'єктів, які мають відношення до відповідної діяльності. До умисних підпалів вдаються переважно особи, інтереси яких пов'язані з конкретним об'єктом, де сталася пожежа, або майном, що перебувало на місці підпалу.

Дані про особу потерпілого, отримані при розслідуванні, дозволяють слідству визначити сутність і характер події, яка є предметом розслідування, мотиви та особу злочинця .

10.2. Процесуальні та тактичні особливості огляду місця події.

Огляд місця події є першочерговою, невідкладною слідчою дією, яка являє собою безпосереднє сприйняття слідчим, прокурором об'єктів з метою виявлення слідів злочинів, з'ясування обстановки події та інших обставин, які мають значення для розкриття та розслідування злочинів. У ч.1 ст.237 КПК зазначено, що слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин

вчинення злочину. Огляд місця події це слідча дія, а тому не мають право її проводити оперативні працівники кримінальної поліції, поліцейські патрульної поліції за власною ініціативою, або за дорученням слідчого.

Підставами огляду місця події можуть бути:

- заява постраждалого про пожежу;
- повідомлення співробітників МЧС;
- повідомлення громадян, керівників установ, підприємств, організацій про підпали та інші злочини, пов'язані з виникненням пожеж;
- рапорт оперативного працівника кримінальної поліції про самостійне виявлення пожежі;
- рапорт поліцейського патрульної поліції про виявлення пожежі.

. Відповідно до вимог ч.3 ст 214 КПК огляд місця події проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто до початку досудового розслідування.. Огляд місця події у справах про пожежі є невідкладною слідчою дією. Активне гасіння пожежі пожежними завжди пов'язане із істотним пошкодженням або руйнуванням об'єкта, де сталася пожежа, використанням значної кількості води, а все це призводить до знищення слідів пожежі. До інших негативних обставин, які супроводжують огляд місця пожежі, належить суттєва зміна обстановки місця події в результаті проведення рятувальних робіт та інших невідкладних заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків пожежі

Основними завданнями огляду місця пожежі є:

- встановити осередок пожежі, де пожежа почалася і як далі поширювався вогонь;
- визначити час та причини виникнення пожежі;
- визначити джерело пожежі, засоби підпалу;
- встановити предмети і будівлі, які були піддані впливу високої температури, наявність попелу та кіптяви на окремих ділянках;

- з'ясувати чи є людські жертви, ймовірну кількість жертв, хто потерпілий;
- встановити обставин, що сприяли поширенню вогню, характер та розмір заподіяних збитків тощо;
- виявити сліди пожежі, сліди застосування запалювальних сумішей, легкозаймистих речовин і забезпечити їх захист від руйнування, псування, затоптування;
- виявити ознаки, що вказують на мотиви й мету злочину;
- проаналізувати вихідну інформацію та висунути версії.

Слідчий, прокурор в ситуації виявлення ознак підпалу повинен під час огляду місця події встановити:

- спосіб вчинення підпалу та використані при цьому засоби; об'єкт посягання;
- винну особу та її співучасники; мотиви і мета підпалу;
- наслідки, до яких призвів підпал, і розмір заподіяної матеріальної шкоди, а також причини і умови, що сприяли виникненню пожежі

Слідчий, прокурор в ситуації виявлення ознак порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки повинен під час огляду місця події з'ясувати такі питання:

- які саме вимоги пожежної безпеки порушені або недотримані і в яких саме діях це виявилось; причини зазначених порушень;
- чи є причинний зв'язок між діями (бездіяльністю) і виникненням пожежі;
- хто є відповідальною особою за додержанням встановлених законодавством вимог пожежної безпеки;
- які наслідки (значні матеріальні збитки або заподіяння шкоди здоров'ю людей);
- які причини та умови, сприяли виникненню пожежі

Під час огляду місця події слідчий, прокурор можуть отримати дані :

1. Про особу злочинця:

- а) кількість осіб, які вчинили злочин;
- б) приблизний вік злочинців: дорослі чи неповнолітні;
- в) їх фізичні дані- зріст, фізична сила тощо;
- г) стан здоров'я, зокрема наявність поранення, хвороби, фізичні вади;
- д) наявність певних навичків;
- є) професія злочинця
- ж) дані, які характеризують особливості психіки осіб, які вчинили злочин: жорстокість, боягузтво, обережність;
- з) дані, що свідчать про підготовку до злочину: ознайомлення з режимом роботи в установі, наявністю охорони, спостереження за потерпілим, вивчення шляхів підходу і відходу з місця злочину тощо;
- й) мотиви й цілі злочину.

2. Об'єкт злочинного посягання:

- а) установи, організації, будівлі, споруди, тощо;
- б) будинки, житло, приміщення,
- в) транспорт, майно
- г) життя та здоров'я людей.

3. Спосіб злочину:

- а) дії злочинця пов'язані з підготовкою до злочину;
- б) дії злочинця на місці події;
- в) дії злочинця, спрямовані на приховування слідів злочину;
- г) використання злочинцем знаряддя, засобів злочину;
- д) наслідки злочину;
- ж) наявність причинного зв'язку між діями злочинця й наслідками.

4. Обставинку вчинення злочину:

- а) час і місце вчинення злочину;
- б) обставини, що сприяли вчиненню злочину.

У криміналістичній літературі виділяють три етапи огляду місця події: підготовчий, робочий та заключний. Підготовчому етапу притаманні такі стадії:

1. підготовка до виїзду на місце події;
2. підготовчі дії слідчого по прибутті на місце події.

Слідчому, прокурору доцільно використовувати наступні криміналістичні рекомендації щодо підготовки до виїзду на місце пожежі. Він після одержання повідомлення про п зобов'язаний:

- 1) вияснити де, коли сталася пожежа; хто і коли виявив пожежу; хто із служби МЧС, співробітників патрульної поліції знаходиться на місці події;
- 2) дати вказівку поліцейським патрульної поліції забезпечити охорону знаходиться на місця пожежі;
- 3) доручити спеціалісту-криміналісту підготувати до виїзду на місце пожежі спеціальний пожежно-технічну валізу, інші засоби ;
- 4) залучити до участі в огляді місця пожежі кінолога з собакою;
- 5) доручити поліцейським патрульної поліції , які охороняють місце події виявити очевидців злочину;
- 6) запросити до участі в огляді спеціалістів: криміналіста, інженера-будівельника, інженера-електрика, інженери-хіміка, судового медика, якщо є дані про наявність трупа, інших;
- 7) дати завдання спеціалісту-криміналісту перевірити стан техніко-криміналістичних засобів;
- 8) доручити поліцейським патрульної поліції забезпечити присутність понятих;
- 9) доповісти керівнику слідчого відділу про виїзд на місце пожежі та узгодити з ним склад слідчо-оперативної групи і забезпечення її транспортними засобами для виїзду на місце події.
- 10) запропонувати включити до складу СОГ пожежно-технічного інспектора, судмедексперта, техника-криміналіста, кінолога, інспектора державного пожежного нагляду, співробітників кримінальної поліції, хіміка-

аналітика, технічних помічників, інженера-будівельника, інженера-електрика, інженери-хіміка, інших;

11) забезпечити учасників огляду касками, захисними одягом і взуттям та рукавицями.

Криміналістичні рекомендації слідчому, прокурору про виконання підготовчих дії по прибутті на місце пожежі:

Рекомендація 1. Слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити заходи щодо надання медичної допомоги потерпілому, іншим особам:

Рекомендація 2. Слідчий, прокурор зобов'язаний організувати заходи залежно від ситуації щодо гасіння пожежі, спасіння цінного майна тощо;

Рекомендація 3. Слідчий, прокурор зобов'язаний перевірити, як здійснюється охорона місця події і захист слідів злочину;

Рекомендація 4. Слідчий, прокурор зобов'язаний витребувати план (схему) приміщення, що згоріло ;

Рекомендація 5. Слідчий, прокурор зобов'язаний одержати від співробітників патрульної поліції або від очевидців інформацію про пожежу, про внесення змін в обстановку місця події з моменту її виявлення тощо;

Рекомендація 6. Слідчий, прокурор зобов'язаний роз'яснити спеціалістам, понятим їх права і обов'язки та попередити їх про неприпустимість розголошення даних, одержаних в ході місця пожежі;

Рекомендація 7. Слідчий, прокурор зобов'язаний проінструктувати учасників огляду про дотримання правил безпеки під час огляду місця пожежі;

Рекомендація 8. Слідчий, прокурор зобов'язаний розподілити обов'язки між спеціалістами, які залучені до огляду.

Рекомендація 9. Слідчий, прокурор зобов'язаний прийняти заходи до покращення умов огляду;

Рекомендація 10. Слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити освітленням, підготувати робоче місце для складання протоколу огляду місця події.

Важливе значення для вирішення основних завдань огляду місця події, виявлення слідів злочину, отримання доказової інформації про час, місце, спосіб та інші обставини злочину має знання та дотримання слідчим, прокурором, спеціалістом тактичних правил :

Правило 1. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів повинен проводити загальний огляд місця події і визначити його межі та способи послідовного дослідження осередку пожежі.

Правило 2. Слідчий, прокурор зобов'язаний перед початком огляду витребувати план (схему) приміщення, що згоріло

Правило 3. Слідчий, прокурор зобов'язаний доручити спеціалістам вивчити стан опалювальної, освітлювальної та інших систем;

Правило 4. Слідчий, прокурор зобов'язаний виявити порушення протипожежних правил у процесі експлуатації опалювальних, електричних та інших приладів, які можуть бути джерелом пожежі

Правило 5. Слідчому за участю судового медика необхідно розпочинати огляд у статичному положенні трупа (без зміни його пози) і зафіксувати його позу , розташування відносно нерухомих орієнтирів.

Правило 6.. Слідчий, прокурор зобов'язаний за участю судово-медичного експерта, інших спеціалістів встановити місце, в якому виявлено труп; його позу і наявні на тілі ушкодження (внаслідок дії високої температури, обвалу конструкцій будівлі, вогнепальних поранень тощо), стан одягу;.

Правило 7. Слідчий, прокурор повинен за участю кінолога організувати пошук запахових слідів; за участю спеціаліста одоролога здійснити забори проб запахових слідів.

Правило 8. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів зобов'язаний проводити пошук спеціальних приладів, що використовувалися для підпалу, або їх фрагментів.

Правило 9. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів зобов'язаний проводити відбір зразків кіптяви, попелу.

Правило 10. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів зобов'язаний проводити пошук речей або їх фрагментів, на яких ймовірно збереглися сліди запалювальної суміші (наприклад суміші нафтопродуктів).

Правило 11. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів зобов'язаний проводити пошук пляшок, каністрів або їх фрагментів, на яких ймовірно збереглися сліди пальців рук, нафтопродуктів, легкозаймистих речовин тощо.

Правило 12. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів зобов'язаний проводити відбір зразків кіптяви, попелу

Правило 13. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів зобов'язаний здійснювати пошук під прошарком ґрунту, фрагментами будинків або будівельних конструкцій, вкритих кіптявою, водою, сліди людини: пальців рук, взуття, біологічних виділень, паління тощо.

Правило 14. Слідчий, прокурор за участю спеціалістів зобов'язаний здійснювати пошук слідів транспортного засобу; мікрооб'єктів; використання електричної побутової техніки; сліди-предмети, залишені або загублені злочинцем на місці події

Правило 15. Слідчий, прокурор зобов'язаний проводити огляд із застосуванням відео зйомки та фотозйомки (орієнтуюча, оглядова, вузлова, детальна).

На заключному етапі огляду місця події слідчий складає протокол огляду місця події. Протокол має важливе процесуальне й доказове значення. Слідчий (прокурор) оголошує протокол учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій учасників огляду, то про це необхідно зазначити у протоколі, який підписуєть учасники слідчої дії. В ситуації, коли до протоколу огляду місця події додаються додатки, то ця інформація повинна бути відображена в протоколі. Додатки до протоколу мають доказове значення і викладене у додатках не повинно суперечити змісту протокола. До розповсюджених способів фіксації результатів огляду місця події відносяться: а) виготовлення

планів і схем; б) фотознімки місця події (орієнтована, оглядова, вузлова, детальна, їх негативи) в) відеозапис.

В ході огляду місця події нерідко виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево. У цій ситуації слідчий, прокурор проводить додатковий огляд місця події. В ситуації коли основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах (вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, або без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини, то слідчий, прокурор призначає повторний огляд місця події. Результати додаткового, повторного огляду місця події слідчий, прокурор зазначає в окремих протоколах

10.3. Криміналістичні рекомендації поліцейським патрульної поліції на місці пожежі.

Основними завданнями поліцейських патрульної поліції, які прибули на місце пожежі раніше слідчого, прокурора є:

- надати медичну допомогу потерпілому, викликати невідкладну швидку допомогу;
- виявити очевидців злочину, які знаходяться на місці події;
- встановити осіб, які могли бачити злочинця;
- встановити посадових осіб установи, де мала місце подія пожежі;
- забезпечити захист слідів від руйнування, псування, затоптування.

Важливе значення для розкриття та розслідування підпалів та інших злочинів, пов'язаних з виникненням пожеж, має дотримання поліцейськими патрульної поліції на місці події криміналістичних рекомендацій. Зокрема:

Рекомендація 1. Поліцейські зобов'язані віддалити з місця події сторонніх осіб.

Рекомендація 2. Поліцейські зобов'язані повідомити про пожежу до чергової частини районного (міського) відділу Національної поліції.

Рекомендація 3. Поліцейські зобов'язані забезпечити охорону місця пожежі.

Рекомендація 4. Поліцейські зобов'язані опитати службову особу, власника приміщення про час, місце, предмет злочину про причини виникнення пожежі та обставини, що сприяли виникненню вогню.

Рекомендація 5. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист предметів, фрагментів будівлі, які були піддані впливу високої температури від руйнування, знищення.

Рекомендація 6. Поліцейські зобов'язані забезпечити захист матеріальних слідів, мікрооб'єктів, речей або їх фрагментів від руйнування, псування, знищення, затоптування.

Рекомендація 7. Поліцейські зобов'язані залучити понятих.

Рекомендація 8. Поліцейські зобов'язані встановити очевидців. Поліцейські зобов'язані при наявності інформації про місце ймовірного знаходження злочинця організувати його переслідування по «гарячим слідам» та затримати підозрюваного.

Рекомендація 9. Поліцейські зобов'язані здійснити інші заходи, з урахуванням конкретної ситуації.

Доказове значення для розкриття та розслідування підпалів та інших злочинів, пов'язаних з виникненням пожеж мають матеріальні сліди виявлені на місці події. Деякі поліцейські проявляють на місці вчинення злочину службову недбалість, неохайність, невдалу активність, залишають на місці події свої сліди: злочину або рук, паління, слини тощо. Це призводить до руйнування або знищення слідів полум'я (попілу, кіптяви, сліди плавлення, залишки предметів, що не сгоріли, тощо), слідів окремих осіб (рук, взуття), слідів транспортних засобів.

У зв'язку з цим пропонуємо тактичні правила, які зобов'язані дотримуватися на місці пожежі поліцейські патрульної поліції до приїзду слідчого:

Правило 1. Забороняється поліцейським патрульної поліції проводити розвідувальний огляд місця події.

Правило 2. Забороняється поліцейським патрульної поліції обстежувати, змінювати обстановку на місці пожежі.

Правило 3. Забороняється поліцейським патрульної поліції вносити сторонні сліди, зміни до розташування об'єктів на місці пожежі.

Правило 4. Забороняється поліцейським патрульної поліції руйнувати, псувати, затоптувати сліди рук, ніг, біологічних виділень, паління, сліди використання нафтопродуктів, паливно-мастильних та легкозаймистих речовин тощо.

Правило 5. Забороняється поліцейським патрульної поліції ходити, палити та кидати недопалки на місці події.

Правило 6. Забороняється поліцейським патрульної поліції залишати свої свої сліди, мікрооб'єкти на місці пожежі.

Правило 7. Забороняється поліцейським патрульної поліції обстежувати предмети, речі, залишені злочинцем.

Правило 8. Забороняється поліцейським патрульної поліції залучати в якості понятих близьких родичів потерпілого.

Правило 9. Забороняється поліцейським жіночої статі з довгим волоссям здійснювати виїзд на місце події і залишати там власні мікрооб'єкти.

Виконання безпосередніх обов'язків поліцейськими на місці пожежі сприятиме вирішенню завдань огляду місця події слідчим, прокурором, збереженню слідів запалювальної суміші, пляшок, каністр та їх фрагментів, де можуть залишитися сліди пальців рук, паливно-мастильних, легкозаймистих речовин та інших слідів пожежі.

10.4. Татика огляду предметів, речей, вилучених з місця події.

Завдання огляду:

- виявити на вилучених предметах, речах сліди рук, мікрочастинок, кіптяви, попелу які в подальшому можуть стати об'єктами експертного дослідження; встановити їх зв'язок з подією злочину;
- виявити серед таких речей як пляшки, каністри та їх фрагменти сліди нафтопродуктів, паливо-мастильних матеріалів, горючих, легкозаймистих речовин, сліди пальців рук, сліди запалювальної суміші;
- виявити на спеціальних приладах, що використовувалися для підпалу або їх фрагментах сліди паління, запалювальної суміші, пальців рук, тощо;
- дотримуватися криміналістичних правил поводження з зразками кіптіви, попелу, вилученими речами або їх фрагментами.

Слідчий, прокурор в присутності понятих за участю спеціаліста-криміналіста, інженера-хіміка, інженера-електрика та інших спеціалістів, спеціальні здійснює огляд:

- а) предметів, речей, мікрочастинок, кіптяви, попелу
- б) пляшок, каністр та їх фрагменти, слідів нафтопродуктів, паливо-мастильних матеріалів, горючих, легкозаймистих речовин, сліди запалювальної суміші;
- в) сліди пальців рук, взуття, біологічних виділень, паління на вилучених речах або їх фрагментах.

В протоколі огляду слідчий, прокурор зазначає на вилученому об'єкті сліди (плями) нафтопродуктів, паливо-мастильних матеріалів, горючих, легкозаймистих речовин, запалювальної суміші, які могли бути використані для підпалу об'єкта.

Слідчий, прокурор для встановлення причин виникнення пожежі призначає пожежно-технічну експертизу, експертизу нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів. З урахуванням виду об'єктів, вилучених під

час огляду місця пожежі, слідчий, прокурор призначає дактилоскопічну (на предмет виявлення відбитків пальців рук на предметах, вилучених на місці події); почеркознавчу (встановлення особи за почерком, наприклад, на записці, знайдений на місці пожежі); трасологічну; технічного дослідження документів (відновлення змісту документів, що згоріли) та деяких інших експертиз, судово-медичну, судово-хімічну.

Так, для встановлення причини виникнення пожежі, місця початку (осередку) горіння, напрямку поширення вогню, способу підпалу тощо слідчий, прокурор призначає пожежно-технічну експертизу. Приблизний перелік загальних запитань, які можуть бути поставлені експертам при проведенні пожежно-технічної експертизи :

- 1) Де знаходиться осередок пожежі?
- 2) Яка причина виникнення пожежі?
- 3) Чи має відношення до виникнення пожежі електрична мережа (система опалення)?
- 4) Яка максимальна температура горіння даних матеріалів?
- 5) Які пожежонебезпечні властивості має та чи інша речовина тощо?

В ситуації, коли на місці пожежі виявлено труп або постраждалим, заподіяні тілесні, то слідчий, прокурор призначає судово-медичну експертизу. Приблизний перелік загальних запитань, які можуть бути поставлені експертам при судово-медичній експертизи :

- 1) Яка причина смерті потерпілого та час її настання;
- 2) Тілесні ушкодження, які спричинені потерпілому вогнем були при життєві чи посмертні?
- 3) Який характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень?
- 4) Яка локалізація спричинених тілесних ушкоджень, тощо.

Слідчий, прокурор для з'ясування складу предметів, що згоріли, та властивостей речовин, вилучених на місці пожежі під час огляду призначає судово-хімічну експертизу. Залежно від обставин справи про пожежу, яка

розслідується, на розв'язання судово-хімічної експертизи можуть бути поставлені такі питання:

- 1) Чи присутні у попелі, обвуглених залишках домішки пального?
- 2) Чи є на предметах, вилучених з місця пожежі, сліди горючих речовин?
- 3) Що являє собою вміст осередку пожежі тощо?

Важливе значення для розслідування пожежі має дослідження слідів слідів нафтопродуктів або паливно-мастильних матеріалів, які використовувалися для підпалу. У зв'язку з цим, слідчий, прокурор призначає експертизу нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів. Приблизний перелік загальних запитань, які можуть бути поставлені експертам при експертизі нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів:

- 1) Чи є на вилученому об'єкті сліди (плями) нафтопродуктів і якщо це так, то які їх вид, тип, група, марка, призначення?
- 2) Яка паливно-мастильна речовина виявлена на місці пожежі?
- 3) Чи могла вона бути використана для підпалу об'єкта тощо?

Висновки експертів є процесуальним джерелом доказів, на підставі яких слідчий, прокурор встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для розслідування підпалів та інших злочинів, пов'язаних з виникненням пожеж.

Список літератури

1. Агафонов В. В. Некоторые дискуссионные вопросы использования заключения эксперта как средство доказывания по уголовным делам. Соотношение и связи криминалистики и теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов. – Краснодар, 1996. – 132 с.
2. Ахрамович И. П. Использование естественно-научных знаний при рассмотрении насильственных преступлений : методическое пособие / Ахрамович И. П., Винокурова Д. А. и др. - Минск, 2003. - 205 с.
3. Баев О. Я. Тактика следственной деятельности / О. Я. Баев. – Воронеж, 1995.
4. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения / В. П. Бахин. – Киев, 2002. – 234 с.
5. Бахин В. П. Криминалистические приемы и средства разрешения следственной ситуации / В. П. Бахин, П. Д. Биленчук, В. С. Кузьмичев. – Киев, 1991.
6. Бахин В.П., Байсажеров В., Когамов М. Методики расследования заказных убийств. Учебное пособие. -Алматы: Оркенист, 2000.
7. Бахин В. П. Преступная деятельность: понятие, характеристика, принципы, изучение / В. П. Бахин, Н. С. Карпов, П. В. Цымбал. – Киев, 2001.
8. Беджашев В. И. Организация и планирование деятельности следственных бригад / В. И. Беджашев, Л. Н. Викторова, М. Я. Розенталь, Л. Я. Соя-Серко, О. Е. Фролова, А. А. Эйсман. – М., 1990.
9. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы / Р. С. Белкин. – М., 1988.

10. Бояров В. И. Убийства, совершенные в процессе противостояния организованных преступных группировок : методическое пособие / П. Бояров. - Харьков, 1998. - 127 с.
11. Видонов Л. Г. Криминалистическая характеристика убийств и система типовых версий о лицах, совершивших убийства без очевидцев / Л. Г. Видонов. - Горький, 1979. - 120 с.
12. Волынский А. Ф. Противодействие раскрытию и расследованию преступлений: общественная опасность и роль криминалистических методов и средств в его преодолении / А. Ф. Волынский, А. Ю. Федоров. – Ростов-на-Дону, 2000. – С. 103.
13. Гаврилов В. Следственный осмотр расследований преступлений в сфере компьютерной информации / В. Гаврилов, А. Иванов // Законность. – 2001. – № 9. – С. 1–16.
14. Герасимов И. Ф. Пути повышения эффективности методик раскрытия и расследования преступлений: (К проблеме алгоритмизации деятельности следователя / И. Ф. Герасимов // Алгоритмы и организация решения следственных задач. – Иркутск, 1982. – С. 33–35.
15. Гончаренко В.Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник / В.Г. Гончаренко; Академія адвокатури України. – К.: Прецедент, 2014. – 42 с.
16. Гора І.В. Використання спеціальних знань адвокатом: науково-практичний посібник / І.В. Гора; Академія адвокатури України. – К.: Прецедент, 2013. – 62 с.
17. Гримак Л. П. Методы прикладной психологии в раскрытии и расследовании преступлений / Гримак Л. П. и др. - М., 1999. - 165 с.
18. Гримак Л. П. Психологические методы активизации памяти свидетелей и потерпевших / Л. П. Гримак, А. П. Скрыпников. - М., 1997. - 50 с.
19. Гуреев Н. С. Убийства на «разборках». Методика расследования / Н. С. Гуреев. - Санкт-Петербург, 2001. - 277 с.

20. Дворкин А. И. Осмотр места происшествия / А. И. Дворкин. – М., 2000. – 335 с.
21. Драпкин Л. Я. Организационно-управленческие аспекты взаимодействия участников процесса раскрытия преступлений / Л. Я. Драпкин // Вопросы взаимодействия следователя и других участников расследования преступлений. – Свердловск, 1984.
22. Дубровицкая Л. П., Лузгин И. М. Планирование расследования / Л. П. Дубровицкая, И. М. Лузгин. – М., 1977.
23. Експертизи у судовій практиці / під ред. проф. Гончаренка В. Г. - К., 2010.-394 с.
24. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К. Е. Игошев. – Горький, 1974. – 66 с.
25. Ильичев В. А. Психология разведывательного опроса и оперативной установки / В. А. Ильичев // Оперативно-розыскная психология : Лекции по курсу; под ред. В. В. Дедюхина, В. Г. Вербового. – М., 1993. – 122 с.
26. Исиченко А. П. Опрос в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / А. П. Исиченко. - М., 2000. - 74 с.
27. Клименко Н.И., Комиссаров Н.Л. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя: Монография. – Д.:2012 – 222с.
28. Клименко Н. И. Судова експертологія. Курс лекцій / Н. И. Клименко. - К., 2007.-521 с.
29. Клименко Н. И. Використання мікрооб'єктів при розслідуванні злочинів : методичний посібник / Н. И. Клименко, Г. В. Лінючев. - К., 2008. - 73 с.
30. Комиссарова Я. В. Полиграф в России: реалии сегодняшнего дня / Я. В. Комиссарова // Криміналістика ХХІ століття : матер. міжн. наук.-практ. конф. – Х., 2010.
31. Корж В. П. Розслідування окремих видів злочинів : посібник / В. П. Корж. – Х., 2011. – 420 с.

32. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономики : монография / В. П. Корж, – Харьков, 2002.– 441 с.
33. Корж В. П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными преступными организациями : руководство для следователей / В. П. Корж. – Харьков, 2002. – 272 с.
34. Коршунов В. М. Следы на месте происшествия: обнаружение, фиксация, изъятие / В. М. Коршунов. - М., 2001. - 282 с.
35. Криминалистика / под ред. проф. А. Ф. Волынского. - М., 1999. - 604 с.
36. Криминалистика / под ред. проф. Н. П. Яблокова. - М., 2000. - 685 с.
37. Криминалистика. Схемы и комментарии / под ред. проф. А. Г. Филиппова. - М. : Юриспруденция, 1999. -228 с.
38. Криминалистика / под ред. В. Е. Корноухова. – М., 2000.
39. Криминалистика / под ред. Н. А. Селиванова. – М., 1988.
40. Криминалистика. Учебник для вузов / под ред. проф. Р. С. Белкина. – М. : Норма-ИНФА-М, 1999.
41. Кубрак П. Пізнавальна сутність версії та принципи планування розслідування злочинів / П. Кубрак, В. Мікулін та ін. // Право України. – 2001. – № 8.
42. Лузгин И. М. Способ совершения преступления и его криминалистическое значение И. М. Лузгин, В. П. Лавров. – М., 1980.
43. Лунеев В. В, Правовое регулирование общественных отношений – важный фактор предупреждения организованной и коррупционной преступности / В. В. Лунеев. – М., 2000.
- 44.53. Лунеев В. В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции. Мировой криминалистический анализ В. В. Лунеев. – М. : Норма, 1997.

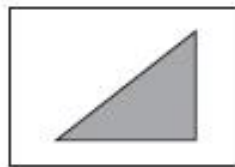
45. Моисеев В. М. О совместной работе Харьковского областного бюро судебно-медицинской экспертизы и ХНИИСЭ при проведении комплексных экспертиз / В. М. Моисеев // Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики. – Харьков, 1998. – 249 с.
46. Натовский А. Ю. Составление психологического портрета преступника : учебно-методическое пособие / Лаговский А. Ю., Скрыпников А. И., Тележникова В. Н., Бегунова Л. А. - М. : ВНИИ МВД России, 2000. - 112 с. Новак Б. Взятки и откат / Б. Новак. – Санкт-Петербург, 2008. – 143 с.
47. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений / Н. Н. Обозов. – К. : Лыбидь, 1990.
48. Основы оперативно-розыскной деятельности : учебник / под общ. ред. С. В. Степашина. – СПб. – М., 1999.
49. Погорецький М. А. Про співвідношення оперативно-розшукового забезпечення та оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства / М. А. Погорецький // Актуальні проблеми кримінального права та криміналістики. – Одеса, 2010. – С. 267–270.
50. Поташник Д. П. Криминалистическая тактика / Д. П. Поташник. – М., 1998.
51. Психология для юристов : учебник. – М., 2005. – 549 с.
52. Ратинов А. Р. Правовая психология и преступное поведение / А. Р. Ратинов, Г. Х. Ефремова. – Красноярск, 1988.
53. Салтевский В. М. Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений / В. М. Салтевский. - К., 1982. - 66 с.
54. Скрыпников А. И., Зубрилова И. С., Зерин С. Н. Методика и тактика применения полиграфа при раскрытии преступлений / А. И. Скрыпников, И. С. Зубрилова, С. Н. Зерин. – М., 1997.
55. Социологический энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-НОРМА, 1998. – 368 с.

56. Стогович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – Т. II. – М., 1970.
57. Тимошенко Б. Ф. Новые возможности раскрытия заказных убийств, терактов и других тяжких преступлений : метод, рекоменд. / Б. Ф. Тимошенко. - Х., 1997. - 27 с.
58. Тяжкие и особо тяжкие преступления. Квалификация и расследование : руководство для следователей. - М., 2001. - 490 с.
59. Цветков С. И. Теория принятия решения : автореф. дис. ... докт. юр. наук / С. И. Цветков. – М., 1991.
60. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія / М.Г. Щербаковський. – Харків: В деле, 2015. – 560 с
61. Эксперт : руководство для экспертов органов внутренних дел и юстиции. - М., 2003. - 170 с.
62. Юрчишин В.М. Прокурор у досудовому розслідуванні: сучасні теоретико-прикладні проблеми: монографія / В.М. Юрчишин. – Чернівці: Технодрук, 2016. – 300с.

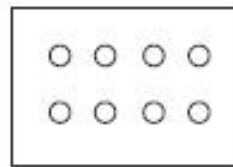
**УМОВНІ ЗНАКИ ТА ПОЗНАЧЕННЯ,
ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ ВИГОТОВЛЕННІ
ПЛАНІВ МІСЦЯ ПОДІЇ НА ВІДКРИТІЙ МІСЦЕВОСТІ**

Річка

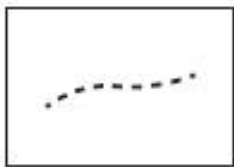
Поле

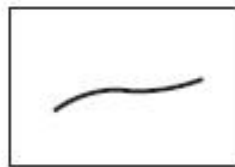
Сад

Ставок

Стежка

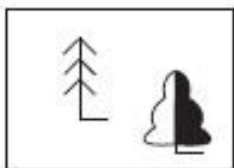
Грунтова дорога

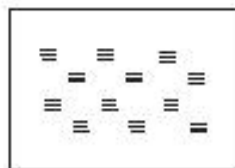
Поодиноке дерево

Міст

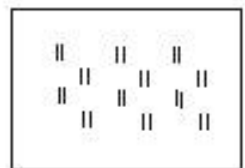
Мішаний ліс

Болото

Джерело

Лука

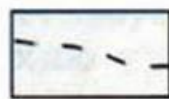
Шосе

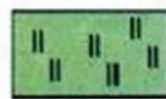
Річка

Будівлі

Стежка

Луки

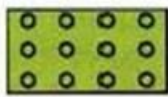
Міст

Озеро

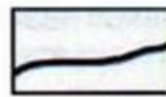
Грунтова
дорога

Плодовий
сад

Мішаний
ліс

Залізниця

Поле,
город

	Хвойне дерево		Джерело
	Шосе		Яр
	Річка, струмок		Листяне дерево
	Глиняний кар'єр		Листяний ліс, клен
	Фруктовий сад		Чагарники
	Піски		Горизонталі
	Луки		

	1. Населений пункт 2. Окремі будівлі		Гора (висота)
	1. Залізниця двоколійна 2. Віймка на залізниці		Лощина
	1. Автомобільна дорога по насипу висотою 5м 2. Зруйнований міст		Яр
	1. Мішаний ліс 2. Просіка		1. Яма 2. Курган 3. Окремий камінь 4. Терикон
	Рідкий ліс з вирубкою		Окремі хвойне та листяне дерево Окремий гай
	1. Чагарник 2. Окремий кущ		1. Болото прохідне з очеретом 2. Болото непрохідне

Лінії електропередачі на дерев'яних опорах і залізобетонних стовпах висотою до 14 м
Лінії зв'язку

ШЛЯХИ СПОЛУЧЕННЯ

Залізничні та залізничні споруди

однокільні неелектрифіковані; роз'їзди
двокольні неелектрифіковані; станції
вужькокольні
залізничні на насипах та у виїмках (5 – висота або глибина в метрах)

Автомобільні дороги

з удосконаленим покриттям (8 – ширина проїжджої частини, 12 – ширина земляного полотна в метрах, А – матеріал покриття)

з покриттям (5 – ширина проїжджої частини, 8 – ширина земляного полотна в метрах, К – матеріал покриття)

без покриття (поліпшені ґрунтові дороги) (6 – ширина дороги в метрах)

Путівці

Польові та лісові дороги

а) Мости та шляхопроводи на дорогах, що не виражаються в масштабі карти
б) Труби

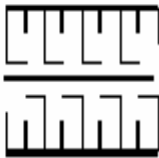

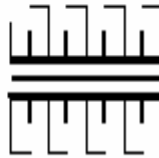
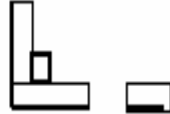
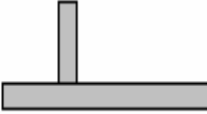
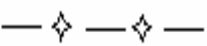

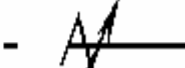

ПРОМИСЛОВІ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ТА СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОБ'ЄКТИ

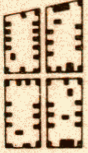

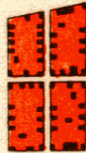
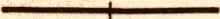

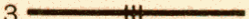

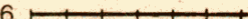

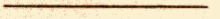

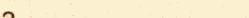
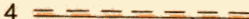

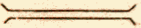
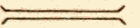
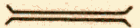
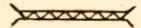
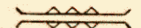

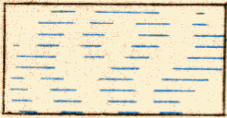
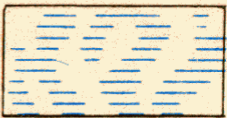
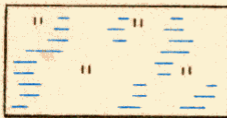

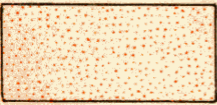

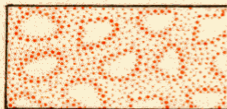
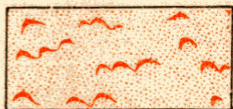
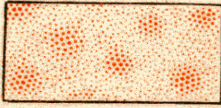
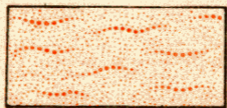
а цукр. б борошн. шах.вуг. піс. кам. ТЕЦ 60 ліск. 60 ліск. + д. а б

Промислові підприємства:
а) з трубами; б) без труб
Устя діючих шахтних стовбурів та штолень
Розробки корисних копалин відкритим способом – кар'єри (піс., кам. – матеріал видобутку; 3 – глибина кар'єру в метрах)
Торфорозробки
Склади пального, цистерни, баки
Електростанції
Радіостанції та телевізійні центри, телевізійні та радіорелейні вишки (60 – висота вишки в метрах)
Аеродроми
Капітальні споруди баштового типу
Водяні млини та водяні лісопилні
Вітряки
Пасіки
Будинок лісника
Телеграфні установи та телефонні станції
Станції метеорологічні
Церкви, каплиці
Пам'ятники, монументи, братські могили
а) Кладовища; б) кладовища з густою деревною рослинністю

	Міський та районний органи управління		Стадіон
	Автостанція		Укрпошта
	Залізничний вокзал		Лікувальні заклади
	Навчальні заклади		Культові споруди
	Податкова		Ринок

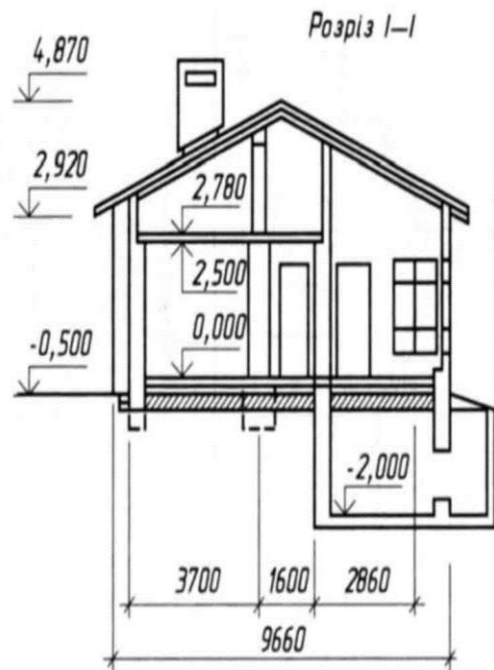
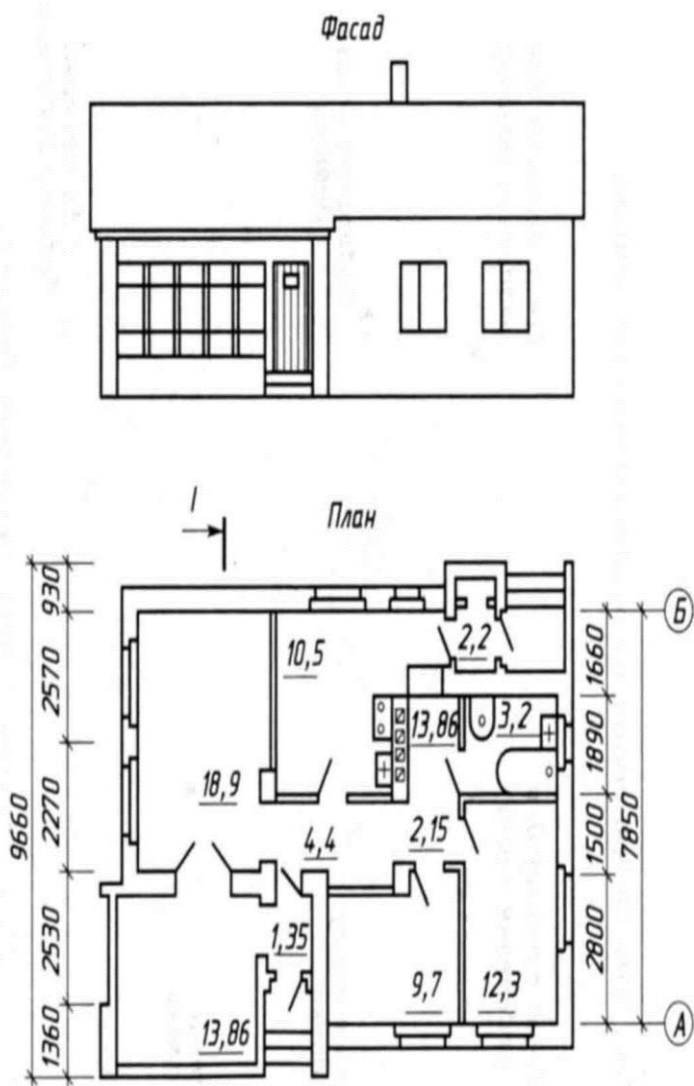
	<i>Монастир</i> <i>Monasterie</i>
	<i>Церква (пам'ятка церковного зодчества)</i> <i>Church</i>
	<i>Пам'ятка архітектури</i> <i>Architecture monument</i>
	<i>Пам'ятка археології</i> <i>Archeological monument</i>
	<i>Музей</i> <i>Museum</i>
	<i>Туристичний інформаційний центр</i> <i>Information tourist center</i>
	<i>Центр народного мистецтва</i> <i>Handicraft center</i>
	<i>Сувенірний базар</i> <i>Souvenir bazar</i>
	<i>Унікальний природний об'єкт</i> <i>Unique nature object</i>
	<i>Водоспад</i> <i>Waterfall</i>
	<i>Гірськолижний комплекс / Гірськолижні підйомники</i> <i>Ski resort / Ski lifts</i>
	<i>Гірський туризм</i>

Найменування споруд	Умовні позначення	Найменування споруд	Умовні позначення
Будівлі і споруди		Залізнична колія у виїмці	
Озеленені смуги, доріжки і тротуари		Залізнична колія на насипу	
Огорожа, вишки, ворота		Автодороги	
Смуга відведення земель		Виробничий водопровід	
Укіс, тераси, підпірна стінка		Виробнича каналізація	
Відкритий склад		Повітряна мережа високої напруги	
Залізничні колії		Повітряна мережа низької напруги	

	I. Квартали в населених пунктах 1 2 Квартали, де переважають будівлі: 1-невогнестійки; 2-вогнестійки
	II. Залізниці 1 1. Одноколійна 2 2. Двоколійна 3 3. Триколійна 4 4. Електрофікована одноколійна 5 5. Ті, що будуються 6 6. Вузькоколійна
	III. Шосейні дороги 1 1. Автострада 2 2. Удосконалене шосе 3 3. Шосе 4 4. Шосе, що будуються
	IV. Грунтові дороги 1 1. Покращана 2 2. Покращана, що будується 3 3. Польова 4 4. Труднопроїзні частини доріг 5 5. Польова і лісна 6 6. Пішохідна
	V. Мости Дерев'яний Кам'яний Металевий На судах, понтонах і плотках
	VI. Колодязі Колодязь Головний колодязь у степових і пустельних місцевостях Артезіанський колодязь Колодязь з вітровою двигуном
	VII. Болота Прохідне Прохідне трав'янисте Непрохідне і труднопрохідне
	VIII. Піски Рівні Лункові і пористі Барханні Бугристі Грядові і дюнні

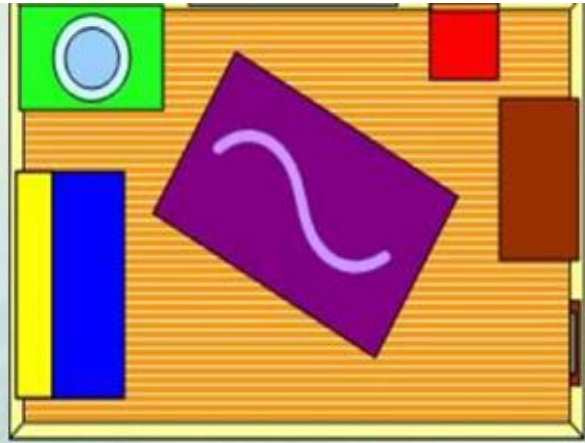
ДОДАТОК 2

УМОВНІ ЗНАКИ ТА ПОЗНАЧЕННЯ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ ВИГОТОВЛЕННІ ПЛАНІВ МІСЦЯ ПОДІЇ У ПРИМІЩЕННІ

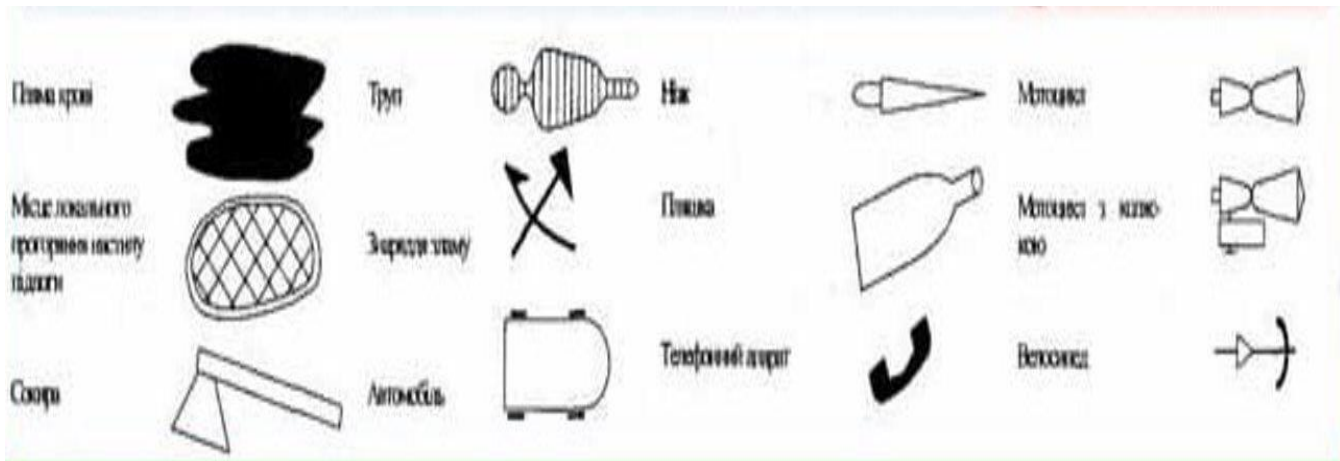

Кімната

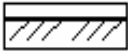
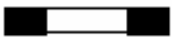

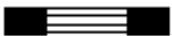

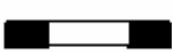
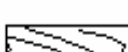

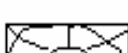

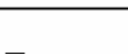
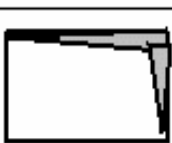

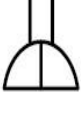

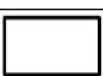
План кімнати

Пристрій	Позначення	
	на плані	на розрізі
Плита кухонна газова		
Котел водонагрівний на твердому паливі		
газовий		
електричний		
Піч опалювальна на твердому паливі		
Раковина		
Мийка кухонна		
Умивальник		
Ванна		
Унітаз		
Димохід		
Вентиляційний канал		

Найменування	на видах зверху і на планах	на видах спереду або збоку, на розрізах і схемах
	на видах сверху и на планах	на видах спереди или сбоку, на разрезах и схемах
Унітаз		 або или
Чаша підлогова		
Пісуар настінний		
Пісуар підлоговий		
Зливник лікарняний		
Трап		
Воронка спускна		
Воронка внутрішньої ринви		
Сітка душова		
Фонтанчик питний		
Автомат газованої води		

Будівельні матеріали		Елементи будівельних конструкцій	
Найменування	Позначення	Найменування	Позначення
Ґрунт		Проріз у стіні	
Рідина		Проріз віконний	
Кладка з цегли		Двері однопільні	
Бетон		Двері двопільні	
Бетон армований		Двері однопільні коливальні	
Сталь листовая рифлена		Двері двопільні розсувні	
Деревина уздовж волокон		Сходи, нижній марш	
Деревина поперек волокон		Сходи, проміжний марш	
Матеріали термо- і звукоізоляційні		Сходи, верхній марш	
Балка двотаврова		Проріз у перекритті	

	Вимикач (загальне позначення)		Двополюсна штепсельна розетка для відкритої проводки
	Вимикач однополюсний для відкритої проводки		Двополюсна штепсельна розетка для захованої проводки
	Вимикач однополюсний для захованої проводки		Штепсельна розетка для відкритої проводки з уземлювальним контактом
	Вимикач двополюсний для відкритої проводки		Штепсельна розетка для захованої проводки з уземлювальним контактом
	Вимикач двополюсний для захованої проводки		Здвоєна розетка для відкритої проводки
	Перемикач		Здвоєна розетка для захованої проводки
	Світильник з лампою розжарення		Блок вимикача і штепсельної розетки для відкритої проводки
	Багатоламповий світильник з лампою розжарення (люстра)		Блок з трьох вимикачів і розетки для захованої проводки
	Світильник з люмінесцентними лампами		Електричний дзвінок
	Лінія проводки з трьох провідників		Електричний щит (загальне позначення)
	Розгалужувальна скринька		Увідний розподільний щит

Правила опису зовнішніх ознак людини за методом словесного портрету:

1. *Максимальна повнота опису.* Ця норма продиктована тим, що при складанні словесного портрету заздалегідь не відомо, яка з ознак відіграє головну роль при встановленні особи, а особливо при її розшуку. Тому рекомендується по можливості описувати всі ознаки – усебічно досліджувати частини тіла й елементи зовнішності людини. Однак це не означає, що в описі не спрацьовує принцип вибірковості – обсяг включених до опису ознак залежить від мети його складання. Так, наприклад, опис зовнішності зниклої безвісти людини повинен містити в реєстраційній картці максимум відомих ознак: у випадку виявлення трупа невідомої особи буде можливість детально порівняти всі прикмети загиблого з прикметами зниклого безвісти.

Але навряд чи доцільно включати відомості про кожну ознаку злочинця утікача до опису, який буде використовуватися як розшуковий орієнтир. У цьому випадку інформують, як правило, лише про найбільш характерні та доступні спостереженню зовнішні ознаки, які дозволяють виділити певну людину серед інших

2. *Послідовність опису.* Здійснюється за принципом – від загального до конкретного, особливого, індивідуального, окремого. На початку опису зазначають стать, вік (при відсутності достовірних відомостей про вік, його визначають приблизно, «на вигляд» або шляхом освідування) потім національну приналежність особи, що підлягає встановленню (тип європейський, кавказький, монгольський та ін.).

Далі послідовно характеризують:

- анатомічні ознаки – голова, обличчя, лоб, брови, ніс, рот, губи, зуби, підборіддя, вуха, плечі, тулуб і кінцівки;
- функціональні, тобто динамічні, ознаки – постава, звички, жести, міміка, хода, дефекти мовлення та ін. Інколи характерна статична ознака

зумовлює певну динамічну ознаку, наприклад, укорочена нога визначає своєрідність ходи – кульгавість;

- супутні ознаки – одяг, головний убір, окуляри, годинник, мобільний телефон, прикраси та інші предмети, які постійно носить людина;

- особливі прикмети – особливості зовнішності, що трапляються у небагатьох людей, які надають яскраво вираженого індивідуального характеру окремим частинам тіла, насамперед обличчю, а в деяких випадках і всьому вигляду людини. Їх ще називають прикметами, що впадають в очі або різючі прикмети. Наприклад, косоокість, шрами, родимі плями, татуювання, аномалії частин тіла, заїкання тощо;

- опис окремих частин голови (обличчя).

Окремі частини голови описують в анфас і правий профіль за такими ознаками: розмір, форма, контур, положення окремих частин, колір. При описі розмірів порівняльна характеристика дається зазвичай за трьохзначною системою: малий, середній, великий.

3. *Детальний опис обличчя.* Обличчя описують в анфас та у профіль, адже ця частина тіла дає найбільш цінну інформацію про різноманітні стійкі та доступні спостереженню ознаки, власне завдяки властивості обличчя – індивідуального зовнішнього вигляду людини та відносній його стійкості – проводять опис прикмет зовнішності людини, які докладно висвітлено нижче.

Опис анатомічних ознак розпочинають із загальної характеристики зовнішності людини: статі, віку, зросту, статури.

Стать – чоловіча або жіноча. Такі вирази, як «хлопчик», «дівчинка», «дідусь», «бабуся» – не прийняті.

Вік – зазначають на підставі документальних даних, а за їх відсутності визначають приблизно, орієнтуючись на зовнішній вигляд особи.

Зріст – подають у сантиметрах і характеризують як :

- дуже високий – більший за 180 см;
- високий – більший за 175 см;

- середній – 160–175 см;
- низький – менший від 160 см;
- дуже низький – менший від 155 см.

Для жінок ці цифри зменшують на 5 см.

Статура – визначається за розвитком кістково-м'язової системи й описується як: слабка, середня, сильна (атлетична). А за вгодованістю статура може бути: худорлява, середня, повна.

Далі переходять до характеристики частин тіла людини.

Голова – вказують на загальний розмір її порівняно з тулубом: нормальна, велика, мала. При цьому нормальною вважають голову, яка складає 1/7 зросту людини.

Голова за висотою: низька, висока, середньої висоти.

Профіль потилиці за формою: вертикальний, скошений, виступаючий.

Волосяний покрив голови:

- лінія росту волосся: пряма, дугоподібна, хвиляста, ламана;
- тип волосся: пряме, хвилясте, кучеряве;
- довжина волосся: коротке, середнє, довге.

Довге волосся для чоловіків – більше за 10 см, а для жінок – більше за 30см;

- густота волосся: рідке, середнє, густе;
- колір: чорний, русявий, темно русявий, білявий, рудий, сивий, пофарбоване (вказують колір фарби);
- форма стрижки: висока, низька; наявність проділу – по середині, справа, зліва та напямом зачосу – назад, вперед, на бік (правий, лівий), пострижений наголо (лисий).

Вуса:

- за величиною: малі, середні, великі;
- за шириною: тонкі (вузькі), середні, широкі; Середні вуса приблизно дорівнюють протяжності ротової щілини.

- за положенням кінчиків: горизонтальні, опущені, припідняті.

Борода:

- за величиною: мала, середня, велика;
- за формою: кругла, клиноподібна, прямокутна.

Лисина: лобова; лобово-тім'яна; маківкова; суцільна; залисина (М - подібної форми).

Обличчя:

- за шириною: широке, середнє, вузьке;
- за контуром в анфас: кругле, овальне, з трикутною основою вгору, з трикутною основою вниз, ромбовидне, квадратне, прямокутне, трапецієвидне, худорляве, повне;
- за контуром у профіль: пряме, випукле, ввігнуте, прогнатичне (значний виступ щелепи щодо перенісся).

Чоло (лоб):

- за нахилом: вертикальне, скошене назад, виступає вперед;
- за висотою: низьке, середнє, високе; Висота чола вимірюється відстанню від перенісся до верхньої лінії росту волосся. За середню висоту чола приймають величину, яка рівна 1/3 загальної висоти обличчя.
- за шириною: вузьке, середнє, широке;
- особливості чола: сильно розвинуті надбрівні дуги, великі лобні бугри, родима пляма, шрам тощо.

Брови:

- за контуром: прямі (утворюють пряму лінію), дугоподібні, хвилясті, ламані, трикутні;
- за протяжністю: короткі, середні, довгі; • за висотою: високі, середні, низькі;
- за розташуванням: горизонтальні, косовнутрішні, косозовнішні;
- за взаєморозміщенням: розсунуті, зближені, такі, що зрослися;
- за шириною: тонкі (вузькі), середні, широкі;

- за густотою: рідкі, густі, середньої густоти.

Очі:

- за розташуванням очної щілини: горизонтальні, косозовнісні, косовнутрішні;
- за контуром очної щілини: овальні, круглі, ромбоподібні, щілиноподібні;
- за кольором райдужної оболонки: чорні, карі, зеленуваті, блакитні, темно-блакитні, сірі, жовті тощо;
- особливості очей: косоокість, більмо, відсутність ока, різні за кольором, дуже великі, дуже маленькі, витрішкуваті, заглиблені, примружені, в окулярах тощо.

Вії:

- за довжиною: довгі, середні, короткі;
- за контуром: прямі, загнуті.

Ніс:

- загальний розмір: малий, середній, великий;
- ширина між крилами: широка, середня, вузька;
- виступ у профіль: малий, середній, великий; • глибина перенісся: велика, середня, мала;
- контур спинки: прямий, увігнутий, випуклий, хвилястий, з горбинкою;
- основа носа: горизонтальна, припіднята, опущена;
- форма кінчика: гострий, заокруглений, тупий;
- особливості носа: дуже довгий, дуже короткий, викривлена спинка, роздвоєний кінчик, загорнутий догори (донизу), опущений, червоний, синій, звернутий на бік, деформований та ін.

Рот:

- за довжиною щілини рота: малий, середній, великий; При середній величині рота кути губ знаходяться на одній вертикалі із внутрішніми краями зіниць;

- за положенням кутів щодо горизонталі: горизонтальне, припідняте, опущене;

- особливості рота: напіввідкритий, косий, дуже малий, дуже великий, деформований.

Губи:

- за товщиною: тонкі, середні, товсті
- контур червоної кайми: дугоподібний, двовершинний, ламаний, хвилястий;

- виступ губ: виступання верхньої губи, виступання нижньої губи, рівно мірне виступання обох губ;

- фільтр (впадина на верхній губі) має форму: прямокутну, овальну, трикутну;

- особливості губ: роздвоєність верхньої губи («заяча губа»), надмірний виступ, втягнення губ, дуже товсті (грубі), дуже тонкі.

Зуби:

- за величиною: великі, середні, дрібні;
- за формою: рівні, криві, скошені (виступають вперед);
- за відстанню між зубами: рідкі, щільні, відсутні (вказується конкретний зуб);

- за кольором: білі, жовті (золоті), металеві-сірі;

- особливості: зруйнованість, відсутність, наявність протезів, вставних зубів, мостів, коронок.

Підборіддя:

- за положенням у профіль: скошене, вертикальне, виступаюче;

- за формою в анфас: закруглене, горизонтальне (прямолінійне), загострене;

- за висотою: високе, середнє, низьке;

- за шириною: широке, середнє, вузьке;

- особливості підборіддя: подвійне, роздвоєне, з підборідною ямкою, з поперечною боріздкою, деформоване.

Вушна раковина та її частини.

Вушна раковина, як відомо, має велику кількість деталей різноманітних форм. Їх ідентифікаційні ознаки досить стійкі, а тому для їх опису розроблений чималий перелік критеріїв. Отож, описуючи вушну раковину, зазначають: 1) загальний розмір: мала, середня, велика; 2) за розташуванням щодо вертикалі: вертикальна, нахилена (скошена) назад, нахилена (скошена) вперед; 3) за формою (контуром): кругла, овальна, трикутна, прямокутна; 4) за ступенем прилягання до голови: відстовбурчена, притиснута, середнього прилягання; 5) завиток вушної раковини: широкий, вузький, хвилястий, з наявністю горбиками або потовщеннями; 6) протизавиток вушної раковини: витягнутий, виступаючий; 7) козелок за формою контуру: конусоподібний, із ямкою, з роздвоєною вершиною, прямолінійний, зі зрізаним кінчиком, заокруглений та ін.; 8) протикозелок за формою: увігнутий, прямий, випуклий та ін.; 9) мочка за формою: овальна, трикутна, прямокутна, кругла; 10) мочка за величиною: мала, середня, велика; 11) мочка за закріпленням до щоки: роздільна (окрема), злита (суцільна).

Шия:

- за довжиною: коротка, середня, довга;
- за товщиною: тонка, середня, товста;
- особливості шиї: виступаючий кадик, наявність вола, кривошия, зморшки, родима пляма, шрам тощо.

Плечі:

- за шириною: вузькі, середні, широкі;
- за нахилом: опущені, прямі (горизонтальні), припідняті;
- особливості плечей: одне плече нижче за інше, праве (ліве) плече виступає вперед та ін.

Груди:

- за шириною: вузькі, середні, широкі;
- за контуром: випуклі, плоскі (вигляд збоку), запалі – увігнуті до хребта.

Спина:

- за шириною: вузька, середня, широка;
- за контуром (у профіль): пряма, сутула, згорблена, з виступаючими лопатками, з горбом тощо.

До найбільш характерних функціональних ознак зовнішності належать:

Постава. Описуючи її, фіксують положення корпусу тіла щодо голови, а тому конкретно зазначають:

- положення голови щодо корпусу: нахилена вперед, пряма, закинута назад, похилена на бік (вліво, вправо);
- положення тулуба щодо вертикалі: постава пряма (військова виправка), згорблена, сутула;
- особливості постави: голова втягнута у плечі, тіпання голови, сутулість та ін.

Хода. Визначається взаємопов'язаними рухами ніг, рук, корпусу при ходьбі і темпом пересування. Хода може бути: швидка, середня, повільна; легка, важка, дрібна, кланяюча; підстрибуюча, човгаюча, з волочінням ніг, з кульгавістю, з розкачуванням при ходьбі, звичкою вузько або широко ставити ноги носками назовні або у середину, з дрібними, середніми або широкими кроками.

Жестикуляція. Проявляється в особливих рухах рук з метою увиразнення мовлення, а саме у їх розмахуванні чи заламуванні, потискуванні плечима, притупуванні ногою та ін. Жестикуляція характеризується таким чином: жвава, середня, млява; за виразністю: однією рукою, двома, ритмічним притупуванням правою (лівою) ногою, одноманітна, різноманітна (багата) тощо.

Міміка. Це рухи м'язів обличчя, які виражають певні психічні стани людини та проявляються у примружуванні очей, насуплюванні, прикушуванні

губ, посмикуванні щоки, віка, підняття брів, кривляння, приховуванні по смішки, прикриванні рота та ін.

Погляд. Як правило, описуючи його характеризують так: гострий, спокійний, пильний, бігаючий, відкритий, з-під лоба, похмурий, насмішкуватий.

Мовлення. Особливості мовлення виявляють у діалекті або в акценті. Мовлення визначають у конкретних, частовживаних людиною словах із її словникового запасу, до якого вона звикла у своєму повсякденному житті. За лексичним складом, мовлення може бути: багатим, середнім, бідним.

За темпом вимови: швидким, повільним, спокійним, збудливим.

Його особливості: шепелявість, картавість, заїкання, ознаки діалектів (окання, ікання, акання), акцент, слова паразити («значить», «короче», «і», «ну», та ін.), жаргонізми, які вказують на належність особи до певної групи осіб; професіоналізми, що свідчать про рід занять або професію; вульгаризми тощо.

Голос. Голос розрізняють як: слабкий, середній, сильний, високий, низький, дитячий, тихий, хриплий, чистий, дзвінкий, глухий, сиплий, скрипучий, грубий, гортанний, носовий.

Поведінка. Проявляється у різних звичках або манерах, а саме: сидіти на краю стільця, класти ногу на ногу, тримати руки в кишенях, гризти нігті, тріщати пальцями, певним чином гасити недопалки цигарок тощо.

У процесі встановлення особи з особливою увагою виявляють і фіксують характерні прикмети, які мають вирішальне значення для ідентифікації. Велику роль у цьому відіграють особливі прикмети, тобто такі ознаки, які надають вигляду людини індивідуального характеру. Особливі прикмети, як правило, легкодоступні спостереженню та відразу ж привертають увагу. Їх прийнято називати прикметами, що впадають в око.

До особливих прикмет належать:

- надзвичайно великий або малий зріст;

- горбатість, сутулість;
- виражена кульгавість, відсутність чи дефекти кінцівок (ніг, рук, пальців, вух та ін.)
- відсутність ока, протез ока, більмо, сліпота, відсутність зубів, дефекти зубів, наявність коронок, мостів;
- аномалії мови (шепелявість, акцент, заїкання, ознаки діалекту тощо);
- родимі плями, родимки, веснянки, бородавки, шрами, рубці, сліди опіків, прищі на обличчі, сліди віспи, татуювання та ін.

Дані про автора Корж Валентина Павлівна - професор кафедри кримінально – правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Почесний працівник прокуратури України.

Напрямки наукової діяльності: криміналістика, кримінальний процес, прокурорський нагляд, проблеми розслідування і запобігання організованій злочинній діяльності і корупції в сфер економіки.

Автор 270 наукових праць, у тому числі монографій, посібників, науково – практичних коментарів до Законів України. Понад 100 наукових праць присвячено проблемам розслідування економічних злочинів, вчинених організованими групами.